K
d 5.

K.d.5

R.R.f.13.

DE BELLO SVECICO.

PETRI BAPTISTÆ BVRGI
GENVENSIS
DE BELLO SVECICO
Commentarij
Quibus Gostaui Adulphi
Suecoꝝ Regis in Germaniã expeditio
usq; ad ipsius mortem
comprehenditur
Ad
Emũ. et Revũ. Principem
ac Dominum
D. FRANCISCVM
CARD. BARBERINVM
LEODII
Apud Henricum Edelmannum
Superioꝝ 1633. permissu

DE BELLO
D. FRANCISCVM
CARD. BARBERINVM

EMINENTISSIMO, ET REVERENDISSIMO PRINCIPI, AC DOMINO D. FRANCISCO CARD. BARBERINO S. R. E. VICECANCELLARIO.

EPHEMERIDEM eorum, Eminentiſſime Princeps, quæ Bello Suecico in Germania gesta ſunt, perquiſita quantum potui veritate, memoriæ cauſa conſcriptam, cum ſuperiori menſe Pra-

gam in ſtatiua ſeceſſimus in ordinem mihi digeſſeram, decreueramq. opportunè finito bello, ipſius hiſtoriam deſcribere; ſed amici tumultuarium, atque vtcũque deſcriptum opuſculum exigunt, nec poſſum, quin amicorum petitionibus morem geram, & publici iuris faciam; Audeoque tuum ambire patrocinium, qui Patronum habere percupio, cuius me excuſet benignitas, & defendat authoritas; Qualem te mihi futurum ſpero, vbi veritati (quam a te vehementer diligi intelligo) me ſtuduiſſe comperies. Neque velim me ideo temeritatis damnares, ſi ingenij mei primitias, incomptum inornatumq. munuſculum tibi, quem maiora negotia requirunt, legendum porrigo, ſed animum humillime offerentis, qui tibi vna cum hiſce paginis ſe dedit, æqui boniq. conſuleres, ac faue-

res

res tui obſeruantiſſimo, dum Eminentiæ tuæ veram felicitatem obſequentiſſime precatur. Vale. Pragæ ix. Calendas Februarij 1633.

Eminentiæ Tuæ

Deditiſſimus

Petrus Baptiſta Burgus.

AD

AD LECTOREM ADMONITIO.

SI hæreticorum ſuperſtitionem alicubi religionem, Lutheranos, Euangelicos, captioſa Lutheri dogmata, verbum Dei ab hæreticis hominibus in hiſce Commentarijs falſo appellari inuenies, non ideo dictum putes, quod ego talia eſſe aſſeuerim, ſed me ita ſcripſiſſe credas, quia voces eorum expreſſerim ex ipſorum ore loquutus. Cæterum me Romanæ, hoc eſt Catholicæ, Orthodoxæq́; Eccleſiæ obſequentiſſimum ſcias, & nihil, quod ab ipſius veritate declinet, profiteri.

PETRI BAPTISTÆ BVRGI
Commentariorum
DE BELLO SVECICO
LIBER PRIMVS.

Breuiarium Libri.

1 *Imperialis dignitatis in Auſtriacis continuata poſſeſsio Germaniæ, alioſque Principes mouet; horum conſilia.*

2 *Sueciæ ſitus, religio, & vires: Goſtaui bella, ad eum Germanorum Principum Legationes, & præparationes ad bellum.*

3 *Goſtaui ad Imperij electores littera; tractatur fruſtra Gedani pax: Suecici belli primordia.*

4 *Comitijs Ratisbonenſibus pax inter Germaniæ Principes concluditur, dimittitur exercitus Cæſaris exauctorato Volleſtaino: Caroli Auriæ Legati Hiſpanici pium facinus.*

5 *In Pomerania Contius ſe contra Suecos munit. Goſtauus habitis Stocholmiæ comitijs ordinum Regni, ex Suecia cum exercitu ſoluit.*

6 *Goſtaui in Germaniam appulſus, progreſſus primi.*

7 *Contij aduerſus Suecum conſilia, huius bellica artes, Contius Stetinum immitere præſidium conatur.*

8 *Goſtauus Stetinum occupat: Cum Bogislao Pomeraniæ Duce paciſcitur, & Stargardia potitur.*

9 *Bogislaus apud Cæſarem ſuam defectionem excuſat; Cæſariani regionem circa Stetinum depopulantur.*

10 *Tyllius Magdeburgũ affligit, ciuitati Chriſtianus Guilielmus præſto adeſt; variæ velitationes, donec Tyllius eam ciuitatem obſidione cingeret.*

11 *Goſtauus ab Electoribus, & Cæſare litteras accipit: Brandemburgico Electori priuatim ſcribit, Gbertium ad Cæſaria-*

norum munimenta viſitanda tendit, vbi magnum vitæ diſcrimen ſubit: nouos milites habet, fiunt tranſactiones de redimendis captiuis: Pomerani in verba regis iurant, ipſe in Megapolim ſoluit.

12 *Cæſariani Pasbaldiam ſpoliant, Stetinũ fruſtra tentant.*

13 *Goſtaui in Megapolim expeditio, ad Megapolitanos & Roſtochienſes mandatum; Cæſariani Roſtochium aſtu nouum præſidium introducunt.*

14 *Lauuemburgici exercitus collectio, progreſſus, & extinctio: Colbergæ obſidio a Suecis.*

15 *Contius Megapoli ſubſidium mittit, Cæſariani nequicquam Colbergam obſidione liberare nituntur.*

16 *Prætoriam Viſmarienſis claſſis vadis hærentem, & a Suecis obſeſſam Lubecenſes ſeruant; queritur de hoc facinore Goſtauus. Brandemburgicus Suecicis partibus palam accedit.*

17 *Cæſar militibus leges præſcribit, nouos delectus inſtituit, reliquias ſui exercitus ex Italia reuocat: Catholici fœderis Principes milites colligunt, vt Cæſari aſsiſtant.*

Geſta hæc maiori ex parte anno MDCXXX.

1 IVS Romani Imperij Stephanus Secundus Romanus Pontifex à Græcis ad Gallos tranſtulit, cũ orientalium Imperatorum abſentia, aut ignauia, occidentalium rerum ſtatum defenſoris indigere & præſentia, & cura expertum eſt: Ius idem Gregorius Quintus extincta Magni Caroli ſobole Germanis dedit, electiuam nempe dignitatem, non hæreditariam, vt ſpe ipſius conſequendæ, poſt obitum pro tempo-

tempore Imperantis cæteri principes ad virtutes inuitarentur, paterenturq. libentius Imperij potitum: Electio penes certos Electores decreta, qui in Germaniæ liberis ciuitatibus congregati Romanorum Regem eligerent, non ante Imperatoris nomine appellandum, quam confirmationem dignitatis, & Imperatorium diadema à Romano Pontifice reciperet. Hanc ſibi authoritatem Electores pluribus ſæculis conſeruauere, debilem ſemper, & viribus non præſtantem cæteris Principem ad eam dignitatem promouentes, periculoſum rati, ſi potentem admitterent, quem poſtea niſi captis armis, turbataq. Republica, non pro libito poſſent deponere: Hoc idem liberarum ciuitatum ſtatus videbatur expetere, quæ libertati ſtudentes Imperatoris potẽtiam auerſabantur: A ſucceſsione præterea annuente etiam Pontifice abhorrebant, verentes, ne Imperialis poteſtatis continuatus ſucceſsione vſus in tyrannidem declinaret, conciliatis ſubditorum, ſociorumq. animis, qui ob longæuum imperantis familiæ dominium, non Rempublicam, ſed Imperatores agnoſcerent: Hic diu valuit ſtylus, donec in Catholicam fidem furentibus Luthero, & Caluino Germania omnis diſtracta dehiſceret; defuncto enim

tunc temporis Maximiliano Carolus eſt ſubſtitutus, ex filio nepos, continuata tertio Catholicorum Electorum opera in Auſtriaca familia ſucceſsione, vt ipſius potentia naſcentes hęreſes ſupprimerentur, & periclitanti in Germania fidei ſuccurreretur; vtili quadantenus ad hunc finem conſilio, ſed ad Electorum, Imperijq. libertatem pernitioſo, cum potentia Caroli Auſtriacorum res adeo firmatę ſint, vt Imperialis dignitas, haud interrupta ſucceſſione, in ea familia ad præſentem vſque Ferdinandum duret; quamquam maiori Germanorum Principum parte contranitente, ijs vero præſertim, qui Luthero, aut Caluino adhærent, nam hi non ſemel arreptis armis rerum ſtatum non leuiter perturbauere; vt enim libertatis ſtudioſa, ita belli auida gens eſt, adiecto inſuper religionis (ni religionem hæreticorum perfidiam appellare eſt nefas) prætextu facile in arma proruebat: quæ haud tam facile deponebat deinceps ſuperſtitionis tenax: verum hæc Auſtriacos moleſtauerunt quidem, ſed viribus bene firmatos parum afflixere, & hiſce narrandis non defuere decora ingenia; neque mihi conſilium antiqua repetere, ſed propoſitum de ijs, quibus aut interfui, quæue ex fide dignis percepi ſine ira & ſtudio, quibus

careo, aliquid breuiter tradere, initio facto ab Suecorum Regis in Germaniam irruptione, periculoſa & graui Catholicæ Reipublicæ, quaque fere Auſtriacorum res cecidiſſent, ni Deus opportuniſſimo, atque inſperato remedio contra hoſtem fidei Catholicis ſubueniſſet: prius tamen de huius belli cauſis aliquid dicam. Poſtquam Ferdinando filio Hungariæ Boëmiæq. Rege coronato, concluſaq. cum Christiano Daniæ Rege pace, Cæſar Ferdinandus ad maiora animũ applicare eſt viſus miſſo in Italiam contra Mantuæ ducem exercitu; vulgatumq. paſſim tentaturum illum, vt filius ad Romanorum quoque regnum promoueretur, dubitare Principes Imperij Electores præſertim, & ſuſpicari, ne ſua priuilegia in obliuionem caderent, & Imperij violarentur leges, quod propemodum Auſtriaci, continuata tot annorum hæreditaria ſucceſſione præſcripſiſſent: Suſpicionem augebat vulgata fama, qua ferebatur, non ante Hiſpaniarum Regis ſoror Hungariæ, & Boëmiæ Regi deſponſata, ipſi nuptura, quam ille Romanorum Rex eligeretur. Scilicet his moti Germaniæ Principes diſſerebant; ſub tot Auſtriacis Cæſaribus Imperatoriam dignitatem vnius familiæ quaſi hæreditatem fuiſſe, vnde

fere

ſere ſeruitus nata; redituram libertatem, quando Cæſares libere eligi inciperent; At qui hoc in dies difficilius reddi, nam immiſceri rebus Germaniæ Hiſpanos callidam gentem, Imperij auidam, faſtu, fortuna, potentia elatam: iamque hos non ſpernendam Germaniæ partem ſpoliato domino naturali poſſidentes, vlteriora præſenti matrimonio moliri; & quid conari Cæſarem exercitibus omni occupata Germania, neque ijs exceptis locis, quæ Catholici fœderis militibus debebantur, quam vt Electores ad libitum cogeret? Detineri ideo in Italia Gallum, qui Mantuano Duci ſubſidio venerat, ne comitia, quæ ſpecie pacis, animo ſeruitutis Germanicæ procurandæ, Ratisbonæ Cæſar indixerat, turbaret, interrumperetque, quæ ipſe molitus eſſet; Imperatoriam enim dignitatẽ ambire Ludouicus Galliarum Rex perhibebatur: Addebatur hæreticis ſuperſtitionis zelus; pulſos ex Boëmia, Auſtria, & reliquis Germaniæ regionibus, quibus Cæſar dominaretur, nouæ religionis profeſſores; quid facturum filium, qui ſi rerum potiretur maiores habiturus eſſet vires, quam pater? Natum ex Catholico Principem, inter Catholicos ſemper educatum, ideo cum Hiſpaniarum Rege, qui Catholici nomine gloriaretur,

riaretur, priſcam conſanguinitatem recenti affinitate renouare, vt coniunctis cum ipſo viribus, religionis ſpecie adacto iugo, Imperij Principes proprijs ſedibus deturbaret. Quid religionis prætextu ambiretur Fridericum comitem Palatinum Rheni, Adolphum Fridericum, & Io. Albertum fratres Duces Megapolitanos teſtari; iam & hoc in reliquos Cæſarem moliri, repletis milite Prouincijs, & iam non ſe domi ſuæ, ſed Volleſtainum, ſed milites dominari: experientia non opus vlterius, arma capeſſenda, tuendum non ius Imperij, non religionem ſolum, ſed ditionem liberos, vitam. Fouebat hos motus Anglorum Rex Carolus, non tantum inueterata in Auſtriacos, & Catholicos ſimultate, ſed nuperrimo odio ob depulſum ex Palatinatu Rheni ſororis virum. Augebant Confœderatorum in Belgio ordines, vt ſubſidia Cæſaris Hiſpanis adimerent, ipſi interea debilitatum hoſtem ex toto Belgio pellerent. Sed & Galliarum Rex hos conatus impellere dicebatur, nouis inſuper iniurijs in Auſtriacos irritatus, ob bellum Italicum, adiecta quoque Imperij ambitione; neque ſuſpicio defuit, quin nonnulli Italiæ Principes Hiſpanorum, Auſtriacorumque, aut dominium exoſi, aut potentiam veriti ad hæc ipſa con-

ſa concurrerint: ſed in abdito hæc ſunt, ina-
niſq. hactenus hæc ſuſpicio fuit, neque aude-
rem ego quicquam affirmare, cum nullum
adhuc hoſtilitatis effectum non ab Italis mo-
do, ſed neque ab externis Catholicis Princi-
pibus Auſtriaci in Germania ſint perpeſſi; At
hæretici liberæq; Germaniæ ciuitates agitare
conſilia clam cœperunt de belli gerendi mo-
do; præcipua nempe erat difficultas (militem
namque, & pecunia non carebant) quem du-
cem exercitui præficerent: Germanum Prin-
cipem eligere decorum ducebatur, neque
deerant qui tanto oneri pares eſſent, vt qui
plura ſtipendia in vtraque Germania emeriti,
vulnerum cicatrices militarem laudem oſten-
tarent: In his tamen deſiderabatur authoritas;
Nam cum inter pares æmulatio obſequij im-
pedimentum vigeat, nemoque ex Germanis
Principibus alteri cedat, difficile videbatur fu-
turum, vt cæteri alicuius ex ſibi paribus Impe-
rium paterentur. Addebatur, quod ſi tyran-
nis exercitus ducem inuaderet, non facile fu-
turum eſſet remedium contra eiuſdem gentis
virum, cui non eſſent defuturi cognati, & fau-
tores quocumque animum verteret: Atque,
quod magis huic ſententiæ officiebat, ſi ali-
quis in Germania militarem delectum inſti-

tueret,

tueret, metuebatur præſens Cæſaris potentia, qui milite Principum omnes ditiones repleuerat; occurſurum hunc naſcenti ſeditioni, illamque oppreſſurum, antequam ſuccreſceret; ſatius, & ſecurius eſſe, ſi externum quempiam gradu, & dignitate Germanię Principibus pręſtantem præficerent, æmulationem & odium ceſſatura, & fore vt nemo ipſi obedire dedignaretur; nec ab eo tyrannidem timendam, cum aduena non tot adhærentias, vt indigena habiturus eſſet: Collecturum hunc citra Cæſaris ſuſpicionem in proprio regno milites, bellumq. illaturum, quo inexpectatius, eo inſenſius: neque indecorum hoc cenſendum, quod tametſi Germanici nominis famæ officeret in exteris regionibus ducem quærere, glorioſum tamen erat, Germanicę libertati externum Regem ſtipēdia merere; in hanc omnes ſententiam eo facilius ceſſere, quod alter alteri ægre admodum concedebat, liberæque ciuitates, veteri quodam inſtituto, Germanorum Principum, cum potentiam, tum Dominium ſuſpecta habebant: externum igitur Regem ſibi ducem eligere concluſum, ferebanturque in medium Daniæ, & Succiæ Reges, eiuſdem religionis ambo, & hoſtes Cæſaris; at ille nuper reconciliatus ſancte pactas indu-

cias, & pacem colere profitebatur; neque magni pendebant hominem, qui ſemper in bello aduerſam fortunam eſſet expertus: Erant in Suecum animi propenſiores, iuuenem Regem, enutritum bello, inuictum, qui puer adhuc patre orbatus contra Moſcum, Polonum, & Danum, potentiſſimos hoſtes, regnum non defendiſſet ſolum, ſed ampliaſſet, cuiq. cum Cęſare recẽtes ſimultates eſſent ob miſſas Polono hoſti ſuppetias: De hoc itaque exercitui præficiendo decretum, & internuncij miſsi ſunt, perſuadente præſertim Georgio Guilielmo Electore Brandemburgico vxoris
2 fratre. Regnum Suecię vltra quinquageſimum quintum Septentrionalis latitudinis gradum ad mille Italica milliaria, qua latiſſimum eſt, vſque ad ſeptuageſimum ſecundum gradum extenditur; longitudine mille quingenta non excedit. Ab Oriente Ruſſia, a Meridie mare Balthicum, & Germania, ab Occaſu Noruegia, a Septentrione Oceanus iacent. Quod citra ſexageſimum gradum eſt, aëre ſatis miti, & temperato fruitur, quod inde vſque ad ſexageſimum ſextum, ſcilicet ad Arcticum circulum excurrit, cœlum quidem inclementius habet, ſolum vero felicius, vt beneficium huius, vbi patitur ſitus, illius iniuriam compenſet: Quod reli-

reliquum vltra circulum Arcticum reſtat, & ſterile eſt,& frigore horridum, feris tamen piſcibuſq. innumeris abundat; quos lacus, flumina, mare ſuppeditant ita, vt incolæ ex his vitam trahant. Regnum fuit olim incolarum multitudine adeo plenum, vt ſiluas etiam colerent, quod & ruinæ, quæ paſſim itinerantibus in Suecia occurrunt, & in reliquum pene totum terrarum orbem huius gentis inundationes teſtantur; nunc ob diſſenſiones, & bella fere continua non adeo populoſum eſt: Incolæ natura feroces & truces dura, exercitaq. educatione contra omnes labores firmantur; Germanis mores ſimiles habent, niſi quod ab ijs ciuilitate ſuperantur,at induſtria certe præſtant, vtpote quouis Sueco ruſtico omnes artes opificiaq. callente: Reges memorant antiquiſſimos, a Magogo Noachi, ex Iapheto filio, nepote, vſque ad præſentem Goſtauum ſecundum,cẽtum quadraginta octo: Regiam dignitatem electiuam antea,hæreditariam fecerũt ſub Goſtauo primo,ipſius hæredibus regnũ, ab eo penitus ereptum Danis, ſubijcientes, quod decretũ ſub Carolo anno MDCIV. renouarunt: Chriſtianam religionem S. Anſgarius monachus, ſub Biorno centeſimo Suecorũ Rege anno DCCCXVI. indigenas Ido-

lolatras edocuit, quam poſtea vſque ad tempus Goſtaui primi, ad annũ circiter MDXXV. Catholicam conſeruarunt, quo tẽpore in Auguſtanæ cõfeſſionis deprauationem, inſtigante Rege, deſciuerunt: vires Rex habet ſatis firmas, cum mari, tum terra: mari præter triremes, vltra quinquaginta bellicas naues, tormentis copioſe inſtructas, ad regni cuſtodiam facili negotio ſemper alit; quem numerum occaſione bellorum modernus Rex auxit; terra militem, habet exercitatiſſimũ, bellis cum Dano, Moſco, & Polono aſſuetum, & numeroſum ita, vt Sueci iactent, ſuum Regem intra quindecim dierum ſpatium, quadraginta peditũ millia colligere, & quo velit, ducere poſſe: neque equite regio caret, gignit enim & Suecia, & Finlandia equos, qui etiamſi humiles ſint, & parui, ad obeunda tamen militaria munia minime ſunt inepti: ſupplet, qua deficit magnitudo corporis, virium robur, & laboris patientia, qua de re poſſem ego teſtimonium ferre, qui quadraginta continuis horis, dum apud Suecos detinerer, ſimili equulo centum viginti Italicorũ milliarium iter confecerim; Cæterum ob corporis humilitatem ad ſuſtinendum grauioris equitatus impetum fere ſunt inutiles, ideoq. ex Germania, quan-

do

do opus eſt,equites conducunt Sueci. Regnabat hoc in regno Goſtauus Adulphus, Caroli illius filius,qui a nepote Sigiſmundo, Poloniæ & Sueciæ Rege,in curam Regni Sueciæ adſcitus,dum ipſe in Polonia abeſſet,a Senatu Suecico ſe regem eligi curauerat; vir miles, ſtrenuus, inuictus, prudens, cui nihil obijci fere aliud poſſet (ſi alieni regni occupationem more noſtrorum temporum excuſes) quam quod alioquin præclarum ingenium, in hoc incautum, deceptoris Lutheri nugis ſubdiderat. Militares artes, quas ſub patre didicerat, cõtra Poloniæ Regem hæreditarium hoſtem, & repetentem Regnum,potiſſimum exercuerat,eo rerum ſucceſſu,vt fere nunquam aduerſam fortunam eſſet expertus: Hinc non exigua fama Goſtauo accreuerat, & vulgus militum, non vt Regem, ſed quaſi numen venerabatur hominem forma inſignem, ſtatura procerum, & mole corporis ita cæteris anteſtantem, vt nemo in ijs regionibus eſſet vel maior, vel æqualis, neque equus reperiretur, qui grauiori lorica indutũ vehere poſſet: Pluribus hoc Polonicum bellum annis exarſit, & cruentum,& graue, in aperto ſemper præliantibus, addito inſuper odio quodam naturali inter Polonos,& Suecos;anno tandem a Chri-
ſto

ſto nato MDCXXIX. ad ſexennium induciæ pactæ ſunt. Exceperunt itaque inducias paciſcentem, ſed alias belli auidum Regem Germanorum Principum memoratæ legationes; proponebantur ipſi cognatorum iniuriæ, religionis impugnatio, Regni proprij periculum; quid enim expectandum amplius, aiebant, occupatis a Cæſarianis Germaniæ portubus, qui ad mare Balthicum ſpectant? armari iam naues, inſtrui claſſes, neque quietem in Megapoleos, aut Pomeraniæ oris nacturum Volleſtainum, bellicoſum hominem, ocij, pacis oſorem; nihil vicinitate potentis hoſtis periculoſius; ceſſiſſe iam Danum, vnum reſtare Cæſari, ſi non apertum; ſaltem ſuſpectum hoſtem hunc inuictiſſimum Regem, quem alloquebantur, expectaretq. breui Stocholmiæ in ſua regia bellum, niſi vltro ipſe parantibus hoſtibus inferret: & de inimicitia Cæſaris Regi minime dubitandum; debere iam eſſe expertum in Boruſſia ipſius hoſtilia arma, non fuiſſe hactenus reconciliatos animos, durare igitur hoſtilitatẽ adhuc: eſſe Cæſarem Italico bello irretitum, diſtractiſq. per Germaniam viribus debilitatum: Quid igitur cunctandum? Sumenda tam pijs de cauſis arma, adfuturos totis viribus quatenus ſpiritum traherent ſuos

Princi-

Principes, & felix futurum bellum, quia iuſtum: Irrumpendum itaque, plus audaciæ, & conſtantiæ inferentes periculum habituros, quam propulſantes, & fore, vt hoſtis ne aſpectum quidem militum toleraret. Arridebat Regi bellum aggreſſu facile, ſpecie glorioſum, ſucceſſu non deſperandum; neque detrectabat militares labores, qui militiæ ſolum ſe quietem habere profitebatur: nec deerant odia peculiaria, quibus ad bellum incitaretur; At colligere militem, exigere vectigalia, extorquere ex proprio regno pecunias diſplicebat: addebant præterea Suecici Senatus primates nonnulli, qui aut bellum oderant, aut pacem cupiebant, aut ordinis proprij, patriæq. libertatem amantes, Regis ſuccreſcentem potentiam verebantur: Satis iam bello operam datam fuiſſe, domos viris, ærarium auro vacua; non adeſſe indigenam militem ad externa bella; Regnum alias pecuniæ penurioſum, tunc omnino carens, ad exteros milites colligendos tributa ferre non poſſe: egere Rempublicam pace; bello ſtabiles labare Reſpublicas, pace labantes ſtabiliri: vana vanorum hominum Legatos memorare, etiam ſi deteriora eſſent, quam fingerentur. Sueciæ regnum a Germania periculoſiſſimo mari diſ-
ſitum,

ſitum, terra ob nemora, & montes perpetuis niuibus obſeſſos, inacceſſibile: neque Volleſtainum vlterius tentaturnm, quam Cæſar vellet; nec Cæſarem quamuis Catholicum (hoc hæretici dant crimini) alioquin pium Principem, plus auſurum, quam conſcientia dictarit: Quos ſedibus pepulerat, merito vt perduelles, & inquietos homines, pepuliſſe; nec crederet bellum patratu tam facile; ſtare adhuc res Cæſaris, imo tunc potiſſimum temporis vigere, adeſſe in Italia, & Germanijs inuictos, numeroſoſq. exercitus; cenſeretq. hos ipſos, qui ſe ad bellum inuitabant, cum inciperet, ſibi hoſtes futuros; leuiſſimum hominum genus Cæſarem odiſſe præſentem dominum, neſcire quid cupiat; velle interim alieno periculo propriæ curioſitati, an perfidiæ conſulere: reſeruaret iniurias ad opportunius tempus, ſi a Cæſare accepiſſet, reciperet interea vires, & cognati, aut affines quas ſibi procurauiſſent iniurias, proprio, non alieno diſcrimine vlciſcerentur: Quod de religione dicerent, futuram illam Deo curæ, nefas eſſe facere hanc præliorum, & cædium ducem; armis barbariem, impietatem, non religionem homines doceri; facile inſuper omne bellū ſumi, ægerrime deſinere, neque in eiuſdem poteſtate

initium,

initium,& finem eius eſſe,licere cuiuis, etiam ignauo bellum incipere, deponi cum victores velint. Se vero non hæc ideo dicere,quod aut belli tædeat, aut tributorum pigeat; ſtatutum ſibi ad Regis libitum viuere, hæc quæ dixiſſent ipſum rerum ſtatum menti ſuggerere, fidem ex ore exigere: eximeret ſe tandem diſcriminibus Rex, ſeruaretq. ſe patriæ, vxori, natæ: Quid de his futurum ſi fato in Germania bellum gerens concederet?auerteret Deus tale fatum, at ſi forte accidiſſet, patriam in eas ipſas manus relapſam,e quibus redemerat,depulſam vxorem viduam, orbatam patre natam, ſpoliatam regno, ſolio expulſam, ludibrium denique toti orbi factam euolueret. Mouere hæ rationes animum Regis; ideoque Legatis reſpondit: Sibi quamuis propenſum ad ea, quæ petijſſent haberet animum,deficere tamen vires; neque enim ſe habere militem proprium aſſerebat, ad ſuſcipiendas extra ſuum regnũ expeditiones, neque pecuniam, qua externum conduceret:at Legati vltro parte ſuorum Principum arma, militem, pecuniam, neceſſaria omnia offerre; ſic tandem Rex alieno periculo, & incommodo, proprio autem commodo & gloria bellum facturus in eorum ſententiam iuit; habita prius eleganti

ad Senatum Suecicum oratione, vt obiectionibus factis ſatisfaceret. Agere ſe de beneuolentia, qua ſe proſequebantur, quas poſſet gratias, precari Deum occaſionem rependendi daret, probare ipſorum conſilia & fidem; at ſibi offerri bellum, & pium & iuſtum, & glorioſum, & facile, ex quo ſi vinceret, vtilitatis multum, ſi ſuccumberet nihil damni eſſet ſuo regno allaturus: Pium quod pro religione; iuſtum, quod pro vlciſcendis ſuis, cognatorumque iniurijs; glorioſum, quod contra potentem hoſtem; facile, quod contra diuerſis intentum eſſet certaturus. Si vinceret, Germania, Romanum Imperium erant præmia, ſi ſuccumberet, aut ab armis mallet deſiſtere, ſe regreſſu in ſuum Regnum minime priuatum iri, quod quantum ab Cæſarianorum inuaſionibus eſſet ſecurum, vel ipſi, qui obiecerant, prudenter diſſeruerant: De ſibi ſubeundis periculis, quantum ad ſe ſpectaret, nihil curare, dedecere Reges hanc curam, vbi regni bonum quæritur: quantum ad regnum, non defuturos inter tot præclariſſimos Senatores, qui illud regerent, & tam bene, & tam ſtrenue, vt ipſe rexerit, & vxorem natamq. illius tuerentur, qui pro religione, & patria, ſi fatum daret, cecidiſſet: addidit de iniurijs a

Cæſa-

Cæſare acceptis nonnulla, multa de vtilitate huius belli diſſeruit, & probauit eſſe hoc bellum, non tale ſolum quale narrauerat, ſed quadantenus neceſſarium, adeſſe enim adhuc ex Polonico bello numeroſum militem, quem ſi dimitteret (nam retinere ſine cauſa inutile, & ſumptuoſum erat) non erat dubium, quin ad Cæſarianos accederet, atque inde hoſti vires accreſcerent, ſic præſtare, non ipſum retinere ſolum, ſed augere, præſertim cum hæc facere poſſet alienis, & periculo, & expenſis, nullo regni incommodo, quod ſi bellum in Germania inciperet conſequi videbatur; accedebat Stralſundanos defendendi neceſſitas, quos ſub protectione receptos, ſi deſeruiſſet, infame erat. Concluſit tandem ſe decreuiſſe hoc bellum ſuſcipere, cum ob prædictas rationes, tum propter hoc præſertim, quod quoquo modo res ſe haberet nihil ex eo damni erat Reipublicæ emerſurum; ſequerentur ipſi iuſta Regis placita, cætera curaret Deus. Itaque cum Legatis pactum eſt, Germaniæ Principes, & cæteri pecuniam ſuppeditarent, milites ipſe colligeret: cum in Germaniam ingrederetur Principes aſſiſterẽt: Ditiones quarum potiretur, ſi Catholicorum fuiſſent, pro ſe haberet, ſi reformatæ (vt appellant) religio-

nis proteſtantium, dominis reſtitueret. Accepta igitur magna pecuniæ vi, vnde potuit, milites colligere, & neceſſaria parare Rex cœpit, eoque facilius validas equitum, & peditum contraxit copias, quod Poloniæ Rex, & Gedanenſis Reſpublica nuper pactis cum ipſo Rege inducijs, milites dimiſerant, quos omnes dato ſtipendio ſub ſuis ſignis excepit, quibus militi, quem habebat additis, nouoq. inſuper in Suecia delectu facto, iuſtum exercitum inſtruxit.
3 tum inſtruxit. At quoniam aliena merere ſtipendia indecorum regioq. nomine indignum cenſebat, ſpecioſo prętextu hanc ignominiam declinare eſt conatus, datis ad Imperij Electores litteris tertio nonas Maij an. MDCXXIX. a quo tēpore bellum moliebatur, quibus cauſas parandi belli narrabat, & ſe oſtētabat propenſum ad pacem: reſponſum habuit omiſſo regio titulo, & nihil ad quæſita attinens; ipſe interea dum bellum molitur pacem affectare ſe fingens, cum vt Cæſarem deluderet, tum vt mouere proprijs de cauſis arma videretur, Hamburgi, Lubecæ, & Bremæ, Regi Daniæ, Duci Saxoniæ, & Marchioni Brandemburgico ſignificari curauit fore, vt iuſtam pacem non reſpueret, ſi tractandi commoditas daretur, petijtq. ab ijs, vt ſe tractandæ paci interpone-

ponerent: Quod vbi Cæſar ab his reſciuit, Gedanum, electam partium cõſenſu tractatui ciuitatem, Carolum Annibalem Baronem Donauium miſit, data authoritate concludendæ æquis conditionibus pacis; miſit & Rex cum eadem authoritate ſuum Cancellarium, nonnulloſq. ex ſuo concilio, & Rex Daniæ Legatos, qui ſi qua verteret inter partes differentia, componerent: conuenere Gedani ſub initium Aprilis, anni M DC XXX. ibique circa capita pacis faciendæ tres menſes diſceptatum eſt: Petebat Rex; Cæſar exercitum & præſidia a ſuperiori, & inferiori Saxonia remoueret; arces ad mare Balthicum ſitas demoliretur; Portus liberi eſſent, naueſq. bellicæ inde recederent; controuerſiæ de Epiſcopatibus, & Eccleſiaſticis bonis arbitrio Electorum terminarentur; reſtituerentur expulſi rebelles, poſtquam ſi criminis læſæ Cęſareæ maieſtatis cõuinci poſſent, pecuniariam mulctam perſoluiſſent. Megapolitanis Ducibus ſine mora redderetur ditio, pro ijs Rex fideiuberet, ſi pecunia mulctarentur: Cæſar ſumptus, & damna in obſidione paſſa Stralſundanis reficeret: Regi fraudi non daret, quod obſeſſæ vrbi opem tuliſſet; Regis hoſtibus ſuppetias non ferret: Rex præſidium Stralſunda deduceret; iniuriarum par-
tes

tes ambæ obliuiſcerentur, & hac firma ſtabiliq. pace Galliæ, Angliæ, Daniæ Reges & Confœderatorum Belgij ordines comprehenderentur. Reſpuit Donauius pacem bello iniquiorem, & tandem irrumpentibus in Germaniam Suecis tractatus diſſolutus eſt. Dederat interea Rex. xiv. Calendas Maij ad Electores ſecundas litteras, quibus omiſſum regium titulum in reſponſo ſuis primis dato dolebat, petebatq. iterum reſponderent: At dum ſpe pacis Cæſarem ſuſpenſum detinet, bellum incepit, repudiato antiquitus tanquam indecoro, ſed noſtris temporibus recepto tanquam vtili, ſtratagemmate hoſtem circumueniens: Nam miſſis circa idus Martij Stralſundam, qua in ciuitate habebat præſidium, copijs aliquot, iuſſit Rugiam inſulam occupari, dilatandis militum hoſpitijs: Eſt Stralſunda ex Anſeatici fœderis liberis ciuitatibus vna, quam Cæſaris Imperium detrectantem, magna vi militum in ditionē ad ſtationes miſſa, Volleſtainus afflixerat: reſtitit vrbs militi, miles obſedit, Suecus vrbem inducto pręſidio obſidione liberauit: Rugia inſula, e regione vrbis ad milliare Germanicum poſita Cęſariani adhuc potiebantur; hanc igitur iuſsi inuadere Sueci, bombardis alijſq. bellicis machinis inſtructi

Stral-

Stralſunda Tubale ductore ſoluẽtes, adiacentes prius aliquot paruas inſulas, Hiddenſeam, Vittauiam, & Ieſſemundam occupant; caſtris deinceps ad maius Cæſarianorum in Rugia munimentum admotis, eo perterritis, morte nuntiata, defenſoribus potiuntur. obſeſſis ſubſidio venerat Tribunus Ghettius, collectis, quas poterat, copijs, qui fortunam iam bis aduerſam expertus, tertio tentans, amiſſa copiarum parte ſuperatus, conſcenſa Stetinenſi naue periculo ſe ſubduxit. Vnum adhuc in ea Inſula Cæſari munimentum reſtabat, hoc Alexander Leslæus præſidij Suecici, quod Stralſundæ erat pręfectus xv. Calendas Iulias tranſuectis, quos ex præſidio ſelegerat, militibus, cum tormentis nonnullis, eſt aggreſſus: aggredientem Cæſarei ſtrenue exceperunt, crebris bombardarum ictibus, quæ moliebatur interturbantes, extruxit tamen vallum, & tormentis munimentum quatere cœpit, nullo euentu, contra ſitum egregie munitum; poſtera die obſeſſis deditionem imperauit; reſpondere, quantum duraret vita ſe locum defenſuros: ſed caſus defenſorum conſtantiam eluſit, nam cum biduo poſt oneraria nauis Brandeshaga obſeſſis aquam, aliaq. victui neceſſaria afferret, Sueci myoparones illam terra

arcere crebris tormentorum ictibus cœpere, cumque ij, qui in munimento erant contrarijs illam ictibus tutarentur, factum eſt, vt fumi nubes in munimento denſiſſima fieret, viſumque defenſoribus adimeret, qua re Sueci cognita, non expectato ducum ſigno improuiſa irruptione facta munimentum in poteſtatem redegere. Memorant eo momento, excitata magicis Suecorum carminibus procella, magnam grādinis vim cœlo demiſſam, quam obuius ventus in obſeſſorum faciem impellebat: Cæſariani paſſim cæſi; ducenti fere ſeruati, & capti ſunt; Sueci ſex tormenta, biſcocti panis, eduliorum, & pulueris ſulphurei copiam non ſpernendam inde habuere, ſic Cæſariani tota Rugia expulſi: Quapropter Stralſundani gratias Deo agentes in lætitiæ ſignum exploſere ſuæ ciuitatis tormenta, militemque centum ceruiſiæ cadis donauere: atque ita qui proprij Principis copias alere negauerant ad conſeruandam pacem, externi exercitum maioribus impenſis, doniſque inſuper perfida curioſitate ad bellum incipiendum alliciunt: ſed eſt humani generis communis iam hæc curioſitas, omnibuſq. præſentis Principis, tanquam tyranni, faſtidium, alterius cuiuſpiam, tanquam optimi Principis deſiderium ineſt:

inutile

inutile ſane,atque exitioſum, nam quem produnt irritant, & cui ſe dedunt ſuſpecti inuiſique viuunt: Neque enim adſcititius Princeps, de illorum fide acquieſcet,qui naturalem prodiderũt, vnde neceſſario in Tyrannidem ruit; atque in ipſa mutatione paci ſumptus, pericula, ruinæ ſuccedunt: Non aliter Germaniæ liberæ ciuitates, graues quidem, ſed tolerabiles contributiones à Cæſare impoſitas exoſæ, ſpe melioris fortunæ, falſo libertatis vocabulum ijs obtendentibus, qui priuatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias habebant, in peiora interim præcipites ſe

4 dedere. Cæſar interea pacis cupidus, vt comitia haberentur procurabat, & tãdem circa Iunij finem ipſe cum filio, Eccleſiaſtici Electores,& Bauariæ Dux Ratisbonæ conuenere; Saxo,& Brandemburgicus per commiſſarios adfuere, excuſatione adhibita, ideo ſe non venire,quia ſibi pecunia non ſuppetebat ad ſumptus in itinere pro dignitate faciendos, cũ ditionum non prouentus tantum, ſed ſubſtantiam milites à Volleſtaino in ſtationes miſſi diſſipaſſent; & quidem ferunt in ſola Marca Brãdemburgica quattuordecim legiones ſtatiua per triennium habuiſſe; Saxonia pariter tota eadem ratione militi fuerat diſtributa,

vnde nõ omnino falſa ipſorum excuſatio poterat videri, ni paulo poſt colligendo contra Cæſarem militi, theſauros fere erogaſsẽt; Crediderim ego à molitorum conſcientia fuiſſe congreſſu prohibitos. At Ratisbonæ comitia haberi cœperunt, & poſt cõcluſam cum Rege Galliæ pacem, de Romanorum Regis Electione, cuius ſuſpicio ita Principũ animos mouerat, ne tractatũ quidem: Nuncius Pontificis ſolum Roccius (qui ad hoc ſpeciale mandatum a Beatiſſimo Patre in forma breuis habuerat) & Regis Hiſpaniarum Legatus, priuatim de hoc negotio cũ vnoquoque Electorum, parte ſuorum Principum, verba habuerunt, ſed pro voto minime retulerũt reſponſum; allegãtibus Electoribus, de hoc in præſentibus comitijs, ſe nihil poſſe deliberare; oportuiſſe, ſecundum Imperij leges, ſe à Cęſare antea de hoc ſpecialiter fuiſſe admonitos; indixiſſe illũ comitia ad tractandam Germaniæ pacẽ, de hac tantum deliberãdum; remitteretur negotium iſtud ad alia comitia, quibus ipſi erga Auſtriacam familiam debitum ſtudium erant patefacturi: Sic vt diximus de Regis Electione in comitijs nequidem actum eſt, & prudenter non petijt Cæſar, quod conſequi ſe non poſſe cognouerat, tum ex ijs, quæ fortaſſe à prædictis Legatis reſciuerat,

rat,

rat,tum quod iam erga ſe Electorum male affectos animos didicerat. Quattuor conſumpti ſunt menſes in pace Germaniæ componenda, volebatq. Cæſar, vt ea, quæ Vratislauiæ concluſa fuerant, locum haberent, & præſertim vrgebat, vt bona Eccleſiaſtica redderentur, & Catholici eo reſtituerentur, vnde fuerant expulſi: ſero nimis remedio,contra inueteratum morbum, quando iam hæreticorum auaritia, quæ quaſi quercus radices agit, & quo diutius inhæret, difficilius auellitur, Catholicorum bona longo tempore quodammodo præſcripſerat. Sed Electorum quibuſdam, vt opportunius, & cautius deinceps fallerent,his aſſentiri placuit, petieruntque contra, vt poſtquam de pace eſſet concluſum,eius fructus apparere inciperent; dimitteret itaque Cæſar milites, & oppreſſas contributionibus Prouincias ſubleuaret: Calamitatibus inſontium populorum iam ſatis militum auaritiam eſſe expletam, deuaſtatæ tandem, deformatæq. Germaniæ miſereretur:conqueſti prçter omnia ſunt de Volleſtaino ſummo armorum Cæſaris præfecto, illum oblique perſtringentes, quod ſuperbus homo, ambitione elatus, ad militum beneuolentiam captandam, tantam exercitui conceſſiſſet licentiam, vt nihil tam facinoroſum eſ-

ſet, quod milites contra miſerrimos populos non auderent: ſæuire in homines, virginibus vim inferre, comburere domos, ciuitates deuaſtare, depopulari prouincias, pium cenſerent; militaribus præceptis contineri piaculum ducerent: eſſe has, non conſeruandi, ſed perdendi Imperij artes, non inſtruendi milites, ſed corrumpendi; irritari militum petulantia populos, inde rebelliones, & bella ciuilia oriri, militem contra per licentiam laſciuire; hunc labore, non mollitudine probari, & in eo modeſtiam, & continentiam non minus, quam virtutem, atque animi magnitudinem eſſe deſiderandam; Inſtabant igitur maxime, vt Volleſtainus a ſuprema præfectura remoueretur, atque exercitus dimitteretur; non odio ſolum in Volleſtainum, qui vt feroces, rebelleſque compeſceret Germanorum animos, militibus habenas laxauerat, ſed miro aſtu, vt illum qui Cæſari egregiam fidamque operam nauauerat, eidem ea iniuria inimicum redderent: & Cæſar facilius, quam fortaſſe par erat, ipſorum petitionibus cõſenſit, bellum Suecicum non tanti pendens, quanti erat neceſſe, putanſq. ſatis eſſe futurum exercitum, qui in Pomerania, & Megapoli erat, ad illud conficiendum, neque ſibi a Germaniæ Prin-

cipibus

cipibus metuens, qui cum neminem vnquam data fide fefelliſſet, fore vt ab alijs falleretur nō credebat. Io: itaque Comiti Tyllio Catholici fœderis Generali præfecto data reliqui exercitus cura, creatiſq. ſuper milites commiſſarijs, exercitum, qui in ſuperiori erat Germania dimitti iubet, & Albertum Volleſtainum, cui Megapolitanum Ducatum antea donauerat, exauctorauit, excuſauitque, propter Germaniæ quietem, ita fieri oportere, ne cui poſtea ſibi belli cauſas imputare liceret; & maluit Cæſar ſuam erga pacem propenſionem oſtendere, quam potentiam ſeruare; Pio ſed pernitioſo conſilio, cum iam experientia receptum ſit, hominum deprauata ingenia, ſi quam aliquando iniuriam ſint perpeſſa, non parcere, ſed tunc potiſſimum vltioni ſtudere, cum reconciliantur, ceſſatque illius potentia a quo paſſa ſunt, qua commodiſſima occaſione ad vlciſcendum fruuntur; ſic pie Cæſar reconciliatus arma depoſuit; Germaniæ Principes aſtute, ſi ſecundum noſtri ſæculi conſuetudinem loquamur, quas ſe accepiſſe dicebant iniurias vlciſcendi occaſionem nacti ſunt. Acceſſit (ijs fortaſſe inſtigantibus, qui Volleſtainum erant exoſi) commiſſariorum in milites intēpeſtiua ſeueritas, qua in illos animaduertentes,

tentes, ita male affectos dimiſerunt, vt maior pars, imo fere omnes ad hoſtes tranſmigrauerint. Vſus militaris eſt in Germania hyemali, & eo, quo in ſtatiuis milites morantur, tempore, vt ſinguli, vel bini, aut terni vnam habeant incolarum domum, cuius dominus victum militi, & equo, ſi equum miles habet, dare tenetur; Pagus quoque, ſeu ciuitas, vbi ſtatiua ſunt, contributiones porrigit ſecundum mulctam, quæ deinceps in ſingulos milites pro rata parte diſtribuuntur; præter hæc vnuſquiſque aliquid ſemper ab hero domus extorquet, donatiui nomine, quod incolæ, etiam ſi inuiti, dant tamen, ne in ſuam familiam, facultatemque milites deſæuiant: de hoc commiſſarij inquirentes, coegerunt milites reddere, quicquid donatiui nomine accepiſſent; iuſtum quidem, ſed militi graue, qui eas pecunias luxuriei, propinationibuſque, vt mos genti eſt, inſumpſerat, eoque grauius, quod plurimi, pecunia, quam diſſipauerant, carentes, equos, arma, veſtes in ſolutum dare coacti ſunt; vnde irati, vt leue ad iracundiam militare genus eſt, ad Suecum partim, partim ad Saxonem, Brandemburgicum, alioſq. Proteſtantes Principes, qui eam occaſionem ſunt amplexi, ſe contulerunt: Tales fuerunt

Ratiſ-

Ratisbonenſis conuentus fructus, in quo pax concluſa, ſuſpicioneſq: remotæ, at bello commoditas, dimiſſo exercitu, data; exemplumque poſteris, præſtare ab eo, quem offenderis, te etiam reconciliatum metui, quam depoſitis armis omnino reconciliationi confidere: neque aliud in ijs comitijs notandum veniret, ſi prætereundum cenſerem Caroli Aurię Hiſpanici Legati erga Catholicam fidem celebrandam pietatem: Eſt Ratisbonæ templum antiquiſſimum, quod media ex parte Catholici ex Diui Dominici inſtituto poſſidebāt, reliquum Lutherani vſurpabant, ſibi a Ratisbonenſi Senatu, neſcio quo iure traditum, inter cætera miranda, quæ in hoc templo ſunt, Pulpitum eſt, ex quo diuus quondam Albertus ciuitatis Epiſcopus ad populum conciones habebat: Aſſerunt (quod Ratisbonæ ex pluribus audiui) Lutheranos quotquot, ad concionandum ſupra illud aſcenderunt, cum finita concione deſcenderent, medios fuiſſe diſruptos, ideoq. prope id, quod adhuc extat, aliud fabricaſſe, vt & ipſi conciones haberent, Catholicisque, qui impune aſcendebant, antiquum illud ceſſiſſe: Carolus vero iniquum ratus ſacroſancta Catholicæ fidei myſteria, teterrimis Lutheri ſuperſtitionibus, & blaſphemijs in tam deuoto tem-

to templo immiſceri, apud Senatum egit, de illo redimendo, & quanquam Senatores fere omnes Lutheri impietatem colerent, maluerunt tamen aurũ, quod offerebat Auria, quam ſuo Luthero ſeruare fidem; conceſſerunt itaque Auriæ templum, ſi prius tamen quadraginta florenorum millia, quæ a Catholicis tributi nomine poſcebant, numeraret: quo pacto gauiſus Auria, inſigni liberalitate, protinus pecuniam dedit, & templum omnino liberũ Catholicis donauit; ſolus inter tot Principes, qui Ratisbonam confluxerant, qui religionis zelo moueretur; eſſetque hoc facinus mirabilius, ſi ſolum eſſet in hac familia pietatis exemplum, & Andreas proauus liberata patria pietatem, charitatemq. ſuos hæredes non
5 docuiſſet. Dum hæc Ratisbonæ gerũtur, Torquatus Contius exercitus Cæſaris, qui in Pomerania poſt bellum Danicum remanſerat, præfectus, ex amiſſa Rugia Suecorũ conſilium detexit, quos prius, ſi bellum intentarent, aggreſſuros Pomeraniam, aut Megapolim nunquam putarat, cum nimis per eas regiones in Germaniam difficilis eſſet ingreſſus, ac ideo crediderat fore, vt potius ex Boruſſia, in Sileſiã irrumperent, quod veroſimilius erat, & facilius; ſed ex hoc in cognitionem venit, in Pomerania,

merania, & Megapoli futurum bellum; Quare a Bogislao Pomeraniæ Duce petijt, vt Ghertium, & Griſſenhagam loca ad flumen Viadrum ſita ſibi concederet, vt illis munitis, hoſtem eo tranſitu prohiberet; ſibiq. ab vna ad alteram prouinciam pateret acceſſus. renuit primo Bogislaus, ſed reſiſtere ſe non poſſe cognoſcens, poſtea conceſſit, vtili ſibi reſeruato dominio, cautoque, ne commercium cuiquam impediretur. Extruxit Contius, vt impiger, & prudens, Ghertij pontem ductaq. Griſſenhagæ per flumen catena, nauigationem impedijt, & in his locis, atque alibi paſſim, vbi opus erat, munimenta excitauit, quibus hoſti poſſet reſiſtere, quouſque Volleſtainus, quem non adhuc eſſe exauctoratum intellexerat, cum exercitu reliquo adueniret: Inde miſſo in Megapolim Federico Duce Sabellio, eius Prouinciæ, ac citerioris Pomeraniæ curam dedit, qui itidem Demini, Grysbaldiæ, & alibi cœpit ſe munire: Sueci contra Stralſundã, quæque circa ipſam ſunt loca ſumma celeritate muniebant. Goſtauus vero quietis impatiens, nihilque ſe abſente bene fieri ratus, habito Stocholmiæ ordinum regni ſolenni conuentu, iterum cauſas explicuit, quibus bellum, contra Cæſarem ſuſciperet, eaſdemq.

E libel-

libello complexus, typis excudi curauit, Latino ſermone, & Germanico; Tenor erat: Quod Rex dum opprimerentur amici, & clientes, aliaque Germaniæ vaſtatores (exercitum Cęſaris annuebat) facerent, quæ, non parum ſe irritare poterant, habuerat occaſionem quidem belli: neque opportunitas deerat rei bene gerendæ, inuitantibus, imo enixe poſtulantibus Germaniæ incolis, vt arma caperet, ſuadentibuſque exteris amicis, vt dum paries vicinus arderet, propriæ domus incendio conſuleret; voluerat tamen nunquam pacem rumpere, cuius erat amator, & cultor, & maluerat ſecuritatem propriam Dei, & innocẽtis conſcientiæ bonitati commendare, quam dare ſe in belli diſcrimina præcipitem, vnde periculum ſibi, amicis incommoda erant oriunda. Verum cum anno MDCXXVI. in Boruſſiam contra Polonos exercitum ducens, propius obſeruare incepiſſet Germaniæ graſſatorum motus, amicorum monita vana non fuiſſe, & quo propius Cæſarei ad mari Balthico adiacentes Prouincias, accederent, eo plura tentare, quæ bellum prouocarent, dignouerat: inprimis enim eodem anno ſuas, quas ad Tranſiluaniæ Principem dederat, litteras, iure gentium violato, interceperant, coniecto in carcerem

cerem Tabellario, atque conficta verborum interpretatione, in ſui inuidiam publicauerant; cumque poſtmodum inter Regem & Polonos pax tractaretur, nihil omiſerant, vt tam ſanctum opus turbarent, Polonis vltro ſubſidia offerentes, concedenteſque, vt militem in Germania ſcriberent, & arma extraherent; Germanis ne Regiæ militiæ nomen darent, interdicto: quod tametſi Regi nihil obfuiſſet, cum præter optatum numerum ex Germania milites, & arma habuiſſet, illorum tamen male affectum animum detexerat; qui & apertior prodierat anno ſequenti, quo Holſatiæ Ducem cum exercitu, ſub ipſius Cæſaris ſignis, cõtra Regem, Polonis ſubſidio miſerant: poſt hæc Sueci tota Germania prohibiti, naues ipſorum captæ, & confiſcatæ; inde (quod & eorum conſilium manifeſtius oſtenderat) ſuccedenti anno inſtructæ claſſis Generalem præfectum creauerant, muniuerantq. totius Pomeraniæ, & Megapoleos, tam maritima, quam mediterranea loca, quaſi vlterius quippiam tentaturi: neque vero propter hæc Rex, tanti pendebat pacem, hoſtile aliquid erat molitus, imo anno MDCXXVIII. Stralſundanam ciuitatem a Danis, Cæſaris hoſtibus, eiuſdem Cæſaris nomine, tanquam neutrius partis, recupe-

cuperans, ſuam erga Romanum Imperium propenſionem oſtenderat: Cumque Stralſundani negarent exercitum Cæſaris in ciuitatem recipere, vt qui hoſtiliter adiacentem regionem deuaſtauerat, intentaueratque vim vrbi, donec ſuper hoc a Cæſare expreſſius haberetur mandatum; Rex proprijs ſumptibus in ea ciuitate præſidium aluerat, ne a quopiam occuparetur, quod cum Cæſariani æqui boniq. conſulere, & Cæſaris decretum expectare debuiſſent, ſiniſtre interpretati, cum Stralſundano arcerentur, Viſmarienſem occupauerãt portum, accitiſq. Gedano hoſtium Regis nauibus, Balthicum mare iti cœperant infeſtare, vt ipſe ſi commercia ſalua voluiſſet, magno incommodo, & ſumptu claſſem contra inſtruere, ipſorumque conatus impedire fuiſſet coactus, quouſque annus ille elaberetur; inde ne daretur ſibi fraudi, quod Stralſundam teneret, cum principio anni MDCXXIX. Lubecæ pacem inter Cæſarem, & Daniæ Regem tractari intellexiſſet, ſuos eo Legatos mittendos cenſuerat, qui tum vrbis Stralſundanæ cauſam accomodarent, tum cæteras componerent ſimultates his annis enatas, atque ſi ad id quoque aliquid conferre poſſent, tractatum ipſum, interuentu ſuo, ad optatum exitum

perdu-

perducerent; Putabat enim Rex, quod cum pax cum Dano concludi excluſa Stralſunda, atque hæc ſine ſe includi non poſſet, ob pactas conuentiones, opus eſſe, vt ſui quoque Legati conuentui intereſſent. Legatos Rex Daniæ comiter, vt par erat, exceperat; at Cæſariani ſumma iniuria, non Lubeca ſolum, ſed tota Germania, morte comminata, faceſſere iuſſerant; quod iniquum facinus, datis ad Regẽ litteris, excuſantes, ſe non habuiſſe poteſtatem dicebant, cum alio tractãdi, quam cum Daniæ Rege, certo tamen ſcire, ſi res adhuc vel ad Cæſarem, vel ad Vollestainum deferretur, fore, vt Rex pro votis haberet reſponſum. Verum indignum iam Regi videbatur tot modis læſam, tam ludibrioſis amplius proceſſibus offerri patientiam, ſciebatq. difficile admodum futurum, vt Legati Cæſarem adirent, vijs omnibus intercluſis, & Lubecenſi conuentu ad finem vergente, addebaturq. cum Cæſare antea non habita communicatio: vicerat tamen pacis deſiderium, Senatusq. impulſus, & dederat ipſe Electorali Collegio (quod de iure Imperij exterorum Regum cauſas cognoſcit) litteras, & a Senatu ad Cæſareum Generalem ablegari Stenonem Bielchen Baronem, & ſuum cubicularium paſſus erat, vt ſi animos partis ad-

uerſæ in pacem pronos reperiret, etiam pro Stralſundanis armiſtitium ſtatueret, quouſque ad integrum pacis negotium plures commiſſarij mitterentur: appulit Bielches Stralſundam, inuenitq. omnia in deterius lapſa; neque enim ſolum graſſatores illi ciuitatem moleſtabant, ſed armauerant inſuper naues ad prædam, miſerantq. iterum cõtra Regem, duce Arnemio Cæſaris Campi Mareſcallo, vt vocant, in Boruſſiam exercitum: hæc Bielchis vlteriorem progreſſum mutatio ſtiterat, ne tamen fruſtra veniſſe videretur, ſcripſerat ad Volleſtainum, quibus de cauſis expeditus veniſſet; & de iniquitate tranſmiſſi exercitus proteſtatus, vt is, & reliquæ hoſtilitates ſuſpenderentur, petierat, ſi ſincera alias videri deberet Lubecenſium delegatorũ reſponſio. Reſponderat Volleſtainus; illuſoria plane ſuorũ ſubdelegatorũ fuiſſe reſponſa; exercitum reuocari ideo non poſſe, quod tot copijs abundaret Cæſar, vt ſibi hunc Arnemianum exercitum dimittere opus eſſet, atque ideo amico Poloniç Regi contra Sueciam haud immerito eum miſiſſe; nec quidquam vlterius, quod ad rem faceret, repetitis Bielchis poſtulatis, niſi hoc ipſum iterum reſponſum dederat, iuſſeratque Arnemium cum exercitu in Boruſſiam iter

matu-

maturare, qui non parum res Suecicas per totam eam æſtatem afflixerat, magiſque afflixiſſet, ni ſors nefariæ intentionis conatus in propria capita penſaſſet. Narrabat præterea litteras ad Electores datas, & Legatum Gedanum miſſum in medium producebat, vt ſe pacem cupere perſuaderet; atque arguebat ex reſponſo ab Electoribus habito, quo nihil ad rem continebatur, neceſſitatem relictam, & quaſi inſinuatam, opportunis remedijs ſibi conſulendi; & ex Gedanenſis conuentus dilatione concludebat, ſe ab hoſtibus detineri, illos interim ad bellum neceſſaria parare, quod cum non poſſet ſine maximo regni, ſuoque detrimento pati, coactus bellum inferebat, vt auerteret, & proteſtabatur quicquid damni ex eo Chriſtianæ Reipublicæ, Germaniæq. populis emergeret, non ſibi, ſed ijs pacis oſoribus, qui tot, tantaſque dederant cauſas, eſſe imputandum: Hæc, quæ in eo, vt appellant, manifeſto continebantur prolixius, nos quo breuius potuimus complexi lubenter ſumus, vt huius belli cauſæ vel ex ipſius Regis ore audirentur, qui tametſi pleraque falſa, multa tamen vera narrat, quæ ad rem non parum faciunt.
6 Rex itaque libello hoc promulgato, cum exercitu quindecim mille militum nauem conſcendit,

feliciq.

feliciq. nauigatione Rugiam quarto nonas Iulias appulit, quo die feſtum Diui Præcurſoris veteri calculo hæretici celebrant, ibi quas adduxerat, cum ijs, quas ibidem inuenit, coniunxit copijs, totuſque exercitus, vt aſſerunt, viginti millibus militum conſtabat. Vt primum ſolum Germanicũ attigit, in genua procumbens orauit, aut ſua in ſuperſtitione pius, aut pietatem ſimulans; precatuſque eſt Deum, pro felicitate belli, poſtquam de proſpere dimenſo itinere gratias egit: Applauſere illacrymantes exercitus Duces, ipſeque eos, occaſionem perſuadendi nactus, vt eloquens erat, & facundus, in hunc fere modum eſt allocutus. Si mihi, commilitones, cum tyronibus ſermo eſſet, conarer verborum apparatu bellum, quod ſuſcepimus, leue, & facile, demonſtrare: atqui quando ego illorum ora cõſpicio, qui ante tot annos in meum cõmilitium adſcripti, in continuis bellis, ex varijs hoſtibus innumera trophæa retulere, iniuſte me facturum putarem, ſi ficta facilitate pellicerem, quaſi difficultate deterreremini, qui pericula in delicijs habetis; terrent ardua viles animos, ſtrenuos, & fortes ſtimulant, & inuitant. Germaniam, in illa regnaturi, ni Dei fauor, veſtraq. virtus deficiat, calcamus, vaſtiſsimam prouinciam, flumini-

bus,

bus, montibus, ſiluis circumſeptam; neque nobis bellum cum Moſco fugaci hoſte gerendum, ſed cum firmiſſimis aciebus ſtabili fixoque pede dimicandum; cum Germanis, vt vno verbo dicam, nobis res eſt: ſit victoriæ difficultas, & gloria, veſtræ virtutis ſtimulus, cœptis fauebit Deus, cui militamus: Quid enim nos ad bellũ hoc mouit, niſi religio? niſi miſeratio fratrũ, qui ideo a Catholicis affliguntur, quod Doctoris noſtri Lutheri religionem ſectetur? Solus hic religionis zelus victoriam largietur milites. Quod ſi mundanas annectere cauſas, & coniecturas futuræ victoriæ lubet; addite veſtræ virtuti, & numero, confœderatos nobis Principes, qui præſto mox aderunt; addite populos integros, qui nos opperiuntur, vt nobiſcum communia ſacra tueantur; addite ipſius hoſtis debilitatas, diſtractaſque vires, difficillimum alioquin bellum, facillimum, vt re vera eſt, cenſebitis; & vicemus, auguror: ſi geratis vos ita, vt ſtrenuos milites, & Lutheranos viros decet; atque prȩter gloriam ingens vos præmium manent, opulentiſſimarum ciuitatum ditiſſimæ ſupellectiles, Catholicarum Eccleſiarum pretioſiſſimi apparatus, gemmæ, torques, aurea, argentea vaſa, quibus Catholici per luxum vtuntur; vltimumque cæleſtem

gloriam conſequemini, qui ad liberandos purioris verbi Dei profeſſores hanc expeditionem ſuſcepiſtis. Hæc ille, & exercitus militari fremitu approbauit Regis dicta, longam illi vitam; vt mos eſt, precatus. Stralſundæ quoque propter aduentum Regis ludi habiti, & grates Deo de ipſius ſalute actæ, Legatiq. miſſi, qui ipſum in ciuitatem deducerent: At dũ Rex Stralſundæ populari applauſu fruitur, miles Hiſpanorum Hagam, & Vſedomiam, nõ procul a Volgaſto, inſulas occupauit; haud ſine Cæſarianorum cæde, Croatarum præſertim, quorum fere ducenti cecidere: mox excitata ante Volgaſtum munimenta a Cæſarianis amiſſa, neque ea, quæ ad Viadrum erant, diutius ſeruata ſunt, ipſumq. Volgaſtum, poſtquam aliquot dies tormẽtorum vim ſuſtinuerat, Regi ceſſit, ſola arce ſeruata, qua non tam cito, ob defenſorum virtutem Rex potiri potuit; Porro vt Cæſarianorum animos ad plura diſtraheret Rex, ex Rugia in continentem ſecundo vento mille equites, & quinque peditum legiones exſcenſionẽ facere iuſſit, aliaſq. ſubinde traijci copias, vt munimenta excitarent, vnde ſibi poſtmodum ad mediterranea loca facilior aditus pateret: Deſcendit deportatus miles inter Grysbaldiam, & Volgaſtum,

& ne-

& neſcio maiori alacritate, an patientia, breui temporis ſpatio multum operis confecit, pane & aqua per plures dies vitam trahens, ingentiq. labore terram in corbibus, vehiculorum defectu, ad ſtruendum vallum vehens; vtque militum diligentiam excitarent operis præfecti, illi, qui vltra viginti plenos corbes, in die attuliſſet, Ceruiſiæ amplum poculum propinari iuſſerunt, vnde tolerabilior, propoſito præmio labor. Neque horum militum parum Suecis profuit modeſtia, ad alliciendos incolarũ animos, non enim ruſticos exactionibus grauabant, vel extorquebant edulia, ſed qui habebant pecuniam, ea ſibi cibum emebant, nummis carentes acquieſcebant ijs, quæ vltro ſibi ſuppeditabantur. Sic patientia, & labore militum Rex ſe muniuit, alacritate hoſtes deterruit, modeſtia incolas ſibi amicos
7 confirmauit. Torquatus interim Contius cum Regem plures occupaſſe portus vidiſſet, haud conſultum duxit, præter Viſmariam Roſtochium, & Colbergam, loca alia ad mare retinere, namque hoſtis iam appulſu minime poterat prohiberi, ac noſtræ vires diſtrahebantur, detinebanturq. in locis, quibus non adeo facile auxilia poterant adferri; ſatius itaque duxit in mediterraneis ciuitatibus munitiſq.

 atque

atque ad inuicem propinquis exercitum continere. Quapropter Brandeshagenſe munimentum in littore iuxta Rugiam ſitum, atque a Suecicis tormentis ita vndique quaſſatum, vt amplius fere defendi non poſſet, deſtruere decreuit, ideoq. aſportatis Grysbaldiam bombardis, & munitionibus, quæ in ipſo erant, illud diruto vallo hoſti vacuum reliquit; vnde maritima, quæ circa Rugiam ſunt loca omnia Sueco ceſſere; quare ipſe Rugienſes incolas publicato edicto ad ſuas ſedes reuocauit, atque cõciliandis mediterraneorũ animis, Volgaſti Stetinenſibus mercatoribus maritimum portum aperuit, qua per Viadrum ingreſſus, & egreſſus pateret, monitis prius nautis, ita onerarent naues, vt in flumine nauigare poſſent: Poſt hæc Vollinum, cum arce Principis a Cæſarianis derelictum, occupauit, & reſtaurauit pontem ab ijſdem incenſum, largituſq. panem, & lardum colonos ad ſuas partes attraxit: nempe Deus hominem vtili in milites ſeueritate, in incolas comitate, in omnes iuſtitia imbueret, qui Catholicos aliquatenus peccantes caſtigaret, ipſe ſua felicitate opprimeretur, & pœnas hæreſeos lueret; nam qui bene iſtius belli euentus obſeruarit, videbit Regi ita arridentem fortunã, vt vix aliquid ſiniſtrum

niſtrũ habuerit; quod militari diſciplinę etiam poteſt adſcribi, quàm ipſius miles, in aduerſis conſtans, & patiens, in pugna impiger, & ſtrenuus, cum colonis & hoſpitibus modeſtus, & affabilis ſemper coluit: noſter contra (quamquam poſt aduentum Contij mutati ſint mores) tolerando impatiens, pugnando piger, petulans, intolerabilis apud incolas, illos in Suecum ita propenſos reddidit, vt tanquam liberatorem ſui exciperent, & amplecterentur; Quod temporis progreſſu non exigui fuit momenti, atque Sueco faciliorem reddidit expeditionem; nam comitate Regis, Suecorumq. populi allecti, ita iſtorum partibus adhæſere, vt Cæſarianos vbicunque poſſent infeſtarent, Suecis vero pro viribus opitularentur: Vnde inter militaria axiomata non ſpernendum duxerim, reddere ſibi amicos illius Prouinciæ incolas, in qua bellum gerendum. Atqui Contius veritus, obſeruatis Suecorum progreſſibus, ne Stetinum occuparent, aucto exercitu ijs copijs, quæ in Megapoli erant, ad viginti millia militum, petijt a Bogislao Duce, & Stetinenſibus, vt ex ſuis præſidium admitterent; eoſque renuentes, quod ſe ſatis firmatos viribus aſſererent, monuit, vt quando nullum Cęſareum præſidium admittere, ſed ſeſe ipſi tueri vel-

ri vellent, in fide, & obſequio erga Cæſarem
manerent, nec militem reciperent Suecum;
ipſe interea eorum perfidiæ non ignarus, ſpe-
cie liberandæ obſidione arcis Volgaſtenſis,ad
8 Stetinum obſidendum tendebat. Conſilium
Rex odoratus,Contium biduo præuenit; nam
ex Vſedomia cum milite,atque iuſto apparatu
bellico ſoluens, duarũ horarum ſpatio trigin-
ta milliaria conficiens, per Viadrum, & trans
portum,Oderburgũ plenis velis præteruectus,
ad milliare prope Stetinum expoſuit militem:
Aduẽtum Regis Bogislaus, & Stetinenſes pri-
mo ægre ſe ferre ſimularunt,clauſiſque portis,
quaſi ſe defenſuri, ad Regem Legatos miſere,
qui ipſum allocuti, retulerunt, cupere illum,
vt Dux ſui copiam faceret, quo coram, quid
vellet eſſet expoſiturus; neque illum adire pa-
lam Dux abnuit,cum quo iam clanculũ tranſe-
gerat; atque eadem die in caſtris inter eos fœ-
dus ictum, cuius hæc præcipua fuerunt capita:
Primum, amicitia inter Regem, & Ducem,&
libera inter ſubditos commercia eſſent: ſe-
cundum, teneret hoc fœdus ad defenſionem
tantum: tertium, nihil contra Cæſarem, aut
Imperium tentaretur, ſed hæc confœderatio
ſolum fieret, pro Imperij ſtatu in antiqua for-
ma, libertate, & tranquillitate conſeruando,

reli-

religione, ac Republica tuenda, neque hac tranſactione quicquam ijs, quæ Bogislaus Romano Imperio debebat, detraheretur: quartum, reſtitueret Rex, quæ occupaſſet, aut occupaturus erat in Pomerania loca; Dux ea non alienaret, ijſque homines præficeret, qui Regijs commiſſarijs in ijs, quæ ad Prouinciæ defenſionem pertinerent, præſto eſſent. quintum; priuilegia Stralſundæ, & fœdus per eam cum Rege initum ſalua manerent, ipſiuſque grauamina ſine mora, & ſecundum æquitatem tollerentur. Sextum, Caminenſis Epiſcopatus, qui ſub Pomeraniæ ordinibus comprehenditur, huic conuentioni includeretur, frueretur que ipſius commodis, hoc ſolum addito, quod ſi quid deinceps, Diœceſi aut Capitulo, contra ipſius priuilegia, ſtatuta, aliaſque leges fundamentales, propter electionem Epiſcopi, aut Coadiutoris, aut alia quacunque ratione, iniungeretur, hoc Rex iunctis cum Duce viribus vetaret, atque Epiſcopatus liberam electionem, dignitatem, & iura tueretur. Septimum, neuter altero inſcio ab hac conuentione diſcederet: Dux cum nemine de mutua defenſione paciſceretur. Rex ſi quid in Pomeraniæ vtilitatem innouare vellet, Ducem certiorem faceret. Octauum, locus Principibus, ſi

qui

qui hoc etiam fœdus inire vellent, relinqueretur. Nonum, huic tranſactioni alia, aut facta, aut facienda nihil obeſſet. Decimum, Sueci, & Pomerani, tanquam vnius Prouinciæ incolæ haberentur, & moneta tam Regia, quam Ducali promiſcue vterentur. Vndecimum, ſi qua oriretur controuerſia, non armis, ſed ciuiliter decideretur. Duodecimum, ſi Bogiſlaum ſine hæredibus virilis ſexus decedere accideret, antequam Elector Brandemburgicus ſucceſſor deſignatus hanc conuentionem ratam habuiſſet, aut ad liberandas eas Prouincias opem tuliſſet, aut eidem de ſucceſſione lis moueretur, Rex eas Prouincias ſequeſtro apud ſe haberet, donec omnis de ſucceſſione controuerſia dirimeretur, & ſumptus belli a ſucceſſore, abſque vlla Pomeraniæ ordinum, atque incolarum contributione, aut onere, ſibi rependerentur. Vltimum, ſingulo decennio hoc fœdus renouaretur. Hæc in caſtris concluſa, in veteri Stetino ſignata ſunt eodem die xiij. Calendas Auguſti; quo die Rex cum inſtructis copijs vrbem ingreſſus, vallum, portas, & forum militum præſidio firmauit, tormentaq; quæ ex nauibus ſumpſit, opportunis locis diſpoſuit, ac occupato ſequēti die Oderburgo, xj. Calendas Auguſti Stetinum redijt;

tum

tum conuocatos militum præfectos, quantum in vrbe præſidij eſſet interrogat; Quo cognito, Duci vrbem contra hoſtium vim, non ſatis eſſe munitam perſuadet, ſe modum oſtenſurum, quo melius muniri poſſet, ipſe de opere perficiendo cogitaret: At ciues lentos, & ſegnes, inſuper militaribus laboribus inſuetos, opus tarde atque ægre confecturos; milites contra impigros, & laborioſos, qui ſæpe hæc munia obeant, cito, & facile abſoluturos, ſi leui pecunia donarentur. Retulit Dux ad ſuos quid Rex peteret, atque illi, quibus facultas erat, pecuniam vltro contulerunt, cæteri operam, quibus quattuor dierum ſpatio, quod vix credibile, mira Suecorũ alacritate, ciuitas foſſa, & lorica circundata, atque propugnaculis inſuper ad iuſtam defenſionem munita: Quod tempus ne deſides ij milites, qui operi non incumbebant, tererent, Rex mille quingentos Stargardiam miſit, quam nocte intempeſta aggredientes, occuparunt: ex Cæſarianis nonnulli in turrim S. Ioannis, proximumque propugnaculum ſe receperunt, vnde ſtrenue locum tutantes, non parum Suecos ſcloporum ictibus offendebant; ſed cum iſtos cuniculos agere obſeruaſſent, vitæ incolumitatem pacti, cum ſarcinis, & enſibus egredientes, magnam

farinæ, pulueris ſulphurei, plumbiq. copiam,
9 cum aliquot tormentis reliquere. His a Rege
peractis Bogislaus, de ijs, quæ acciderant per
epiſtolam Cæſarem admonuit, qua ſuam de-
fectionẽ excuſans, oblique perſtringebat eos,
qui ſe tueri debebant, quique per triennium
deuaſtata, ſtatiuorum occaſione, prouincia,
irruenti poſtea Sueco minime reſtitiſſent, imo
vix aggreſſo Rugiam, Vſedomiam, Volgaſtũ,
Vollinum, cæteraq. loca, quæ Pomeraniæ pro-
pugnacula ſunt, ceſſiſſent; atque armis, qui-
bus contra hoſtem vtendum erat, in miſeros,
atque inermes colonos conuerſis, captoq. op-
pido Vcchermunda, quod ipſe munierat,
Vollini arcem diripuiſſent; Qua opportuni-
tate Sueciæ Rex vſus, Stetinum, improuiſo
aduentu, ita obſederat, vt ſibi neceſſe fuerit
cum ipſo tranſigere, ſi ſaluam ciuitatem vo-
luiſſet: Excuſatum igitur propter dictas cauſas
ſe Cæſar haberet, pacemque, qua miſerrimi
populi ſubleuarentur, procuraret, a qua Re-
gem non auerſum ſignificabat, cum non con-
tra Cæſarem, aut Romanum Imperium ille
veniſſet, ſed vt mercaturam per mare, & mem-
bra Imperij ſibi vicina, in ſuo ſtatu conſerua-
ret, ac contra iniquam vim, quam miles ſub
Cæſaris nomine, præter ipſius voluntatem, &
reſcri-

reſcripta, intentabat, tueretur; commendabat vltimo ſe humiliter Cæſari, atque ſpecioſo verborum fuco, ſe illi addictum dicebat, dum deficeret; pulcro illudendi genere, cum opere offenderet, verbis demulcens; At Cæſariani ob perfidiam Stetinenſibus irati, cum ijs, quotquot habere potuerunt, vltimo ſupplicio affligentes, ſæue egerunt, atque in perfidiæ pœnam, totam regionem deuaſtarunt, omneque, quod nanciſci poterāt, pecus abigentes, aperta loca defenſioni inepta incenderunt; ſegetibus quoque & frumentis igne conſumptis, deſtructiſque molibus, inedia Suecos affligere nitebantur, nullo tamen euentu aduerſus bene prouiſos, contra omnes fortunæ caſus, qui ſecum neceſſaria ad plures menſes nauium
10 commoditate aduexerant. Erat hic rerum in Pomerania ſtatus, cum Tyllius, qui exauctorato Volleſtaino, copijs, cum Cæſaris, tum Catholici fœderis præerat, in Magdeburgenſi ditione hæreret, vt ciuitate illa potiretur, mulctaretque, quod hoſtibus Cæſaris in bello Danico adhæſiſſet; luebatq. ditio pœnas militi ad libitum diſtributa; ſed ciuitas bene munita, a ſe arcebat exercitum, donec Chriſtianus Guilielmus, ex Marchionibus Brandemburgicis, Archiepiſcopatus illius vſurpator, promiſſum

ſubſidium adferret . dederat hic ſe in Regis Sueciæ clientelam, atque ante aliquot menſes Hamburgi diuerſabatur, vt cum Rege tractaret commodius; verum cũ a Cæſarianis Magdeburgenſes in dies magis moleſtarentur, atque vix ciuitate egredi auderent, duos primates Hamburgum miſerant, vt cum Chriſtiano de ciuitatis negotijs agerent: his Chriſtianus auditis, concluſoque cum Rege iterum fœdere, cũ ſex comitibus, & Suecico legato, Hamburgo, per medios Cæſarianos, Magdeburgum profectus eſt: ingredientem menſe Auguſto ciues, maxima cum lætitia accurrentes, exceperunt, & per plures dies, propter ipſius aduentum, in ciuitate ſupplicationes habitæ: ipſe eadem, qua venerat die, congregato Senatu, in verba Sueci ciues adigit, promittitq. noua priuilegia, & ſe ſuis ſumptibus vrbem muniturum: Ad hæc publicato edicto totius Archiepiſcopatus ſubditos ad arma vocat, religionis, & libertatis defendendæ prætextu, vt Cæſarianos ſpoliarent, & occiderent præcipiens, vbi poſſent, ipſi deinceps ſibi Magdeburgi præſto eſſent armati. Pauci admodum erant in Magdeburgenſi Diœceſi, qui Catholice Chriſtum colerent, quapropter additis inſuper iniurijs a Cæſarianis acceptis, libenter

arma ſumpſere, atque nihil tale opinantes milites aliquot, nonnullis in locis oppreſſere; Hinc Magdeburgum confluentes, Magiſtratus bello adminiſtrando inſtitutus, colligebat; creuitque intra paucos dies accolarum numerus adeo, vt non ad defendendam ciuitatem ſolum, ſed ad exeundum in aperta ſufficere ſit viſus; quare Chriſtianus cũ aliquot ſignis Halam profectus, Pernburgo ex itinere in fidem recepto, ſeſquialtera ante mediam noctẽ hora, ad portam Salanam ſe ſtitit: Halenſes antea de conſilio admoniti, accepto ſigno, eam portam, duaſque alias, expeditis contra Cæſarianos armis, occuparunt, quibus apertis Chriſtianum cum milite admiſerunt. Cæſarei in arcem refugientes, hoſtium impetum declinauere, cumque arcẽ dedere recuſarent, Chriſtianus eos obſidere conſtituit, vt ciuitatem quiete poſſideret, deſtructiſque circa arcem aliquot ædibus, tormenta admoueri, & illam quati iuſſit. De his certior factus Tyllius, vt mature ſeditioni occurreret, in Mansfeldico comitatu copias coire mandauit, quas in Magdeburgenſes duceret, reprimeretque ipſorum audaciam, atque maxime conabatur, vt excluſum Magdeburgo Marchionem Chriſtianum deleret; ſed Magdeburgenſes penetrato con-

ſilio,

ſilio, Marchionem admonuere, qui ſe Tyllio imparem cognoſcens, ſoluta obſidione, Hala Magdeburgum reuerſus eſt, ſpe Halenſibus relicta, ſe cum maioribus copijs, & viribus reuerſurum; deſerta a Marchione ciuitate, obſeſſi iterum potiti, fuga ijs dilapſis, qui Marchioni fauebant; vtque ſi alias opus eſſet, melius tueri ſe poſſent, ciuibus nouo pro Cæſare iuramento obſtrictis, trecentum Croatas præſidij augumentum introduxere. Quamquam ciuium pars maior Magdeburgũ ad Marchionem ſeceſſiſſet; neque inquies Marchio copijs, cum Hala, tum ex alijs Archiepiſcopatus locis, auctus, continere ſe potuit, quin ſecundo erumperet, ſpoliaretque, ex improuiſo aggreſſus prope Calbam tercentos fere Croatas, qui ex arce Mauritij aliquantulam prædam deducebant; multi ex his captiui Magdeburgum ducti, reliqui adſcitis commilitonibus, incenſis ciuitati proximis pagis iniuriam vlti, oppidulũ Vanslebium depopulati ſunt: Magdeburgenſes contra Mansfeldenſi, & Fridbergenſi arcibus aſtu interceptis, apud Otterslebium aggrediuntur aliquotCęſarianorum turmas;cum vero ſubſidio iſtis magna vis equitatus adeſſet,illi in tutiora loca ſe recepiunt.Pluribus hinc inde deinceps velitationibus actũ,

modo

modo his, modo illis fauente fortuna. Tyllius vero, & Popennaimus Generalis locũ tenens, Marchionis petulantiam reprimendam rati, vrbem obſidione cingere, decreuerunt, ne tam facile erumpere valeret, & damnum inferre. Sedata igitur prius Halæ ſeditione quadam inter ciues, & milites forte oborta, vires omnes vertere, ad expugnanda circa Magdeburgum loca; atque paucorum dierum ſpatio Proſam, Scenebeccam, Calbam, Stasfurtium, Eglam, aliaque loca in poteſtatem redegere, ipſiq. Magdeburgenſes ſuæ ciuitati conſulere, & reliqua deſerere ſatius rati, Platum, & Burchium pro derelictis habuere, milite in ciuitatem recepto: erant Magdeburgi duo ſclopettariorum millia, ducentique fere equites; atque annonæ, bellicorumque apparatuum magnam copiam ſuperioribus diebus importauerant ciues, quando primũ Tyllij conſilium, de ſe obſidendis erant conſpicati, videbaturq. ciuitas imminentem impetum, & obſidionem latura, ſi aliquis adhuc militum numerus adderetur: Quare Chriſtianus per nuncium tribuno Bocchio, qui in comitatu Mansfeldico ſuo nomine milites colligebat, ſignificauit, vt copias, quas penes ſe habebat, in ciuitatem duceret; Bocchius collectis clam bis mille mi-

litibus,

litibus, quorum fere octingenti equites erant, deductiſq. Querfurto quinque machinis, Halam expedito itinere, quo celerius potuit contendit, cumque ad flumen Salam noctu veniſſet, Halenſi iuuentute præmonita, quingentos milites fluuium tranſmittit, quibus, ciuium adminiculo, ciuitatẽ per mœnia clam ingreſſis, ipſe cum reliquis apud Salanam portam inter vineas ſe occultat; mox illucеſcente die, dum illa porta aperiretur, ad datum ſignum arma expedita; quique portam tuebantur cæſi, atque ciues aggredientibus iuncti, Cæſareis nihil tale verentibus magnum damnum intulere: captis mille quingẽtis, centum quinquaginta fere ceciderunt. Bocchius liberatis, qui Halæ erant, captiuis, Senatum in vincula coniecit, qui a partibus Marchionis non ex fide ſtetiſſe accuſabatur, pauciq. ex Senatoribus, & ciuibus, qui Cæſaris partes ſectabantur, cum aliquot militibus, in arcem confugerunt; verum non diu felici euentu Bocchius lætatus eſt, nam dum arcem occupare tentat, atque defendentibus extrema minatur, Popennaimum, cum magna militum manu aduentare intelligit; Statiua Popennaimus Calbæ habebat, haud procul Hala, cumque ex profugis ea, quæ Halæ fiebant, cognouiſſet, abſque mora colle-

collectum ex proximis ſtatiuis militem in hoſtem duxit, quem ciuitate exeuntem, plauſtris, alijſque impedimentis irretitum, ad internecionẽ fere deleuit, & vix Bocchius cum aliquot familiarium, trans Salam euaſit; ſic temeritate huius Ducis, quæ præter finẽ erant tentantis, ſubſidium amiſere Magdeburgenſes, quod non exigui momenti futurum erat, ſi illa obſidio durauiſſet; & Cæſariani opima præda potiti, eodem victoriæ ardore, Mansfeldenſem, & Querfurtenſem arces cepere, atque Magdeburgum, cura Volfgango Mansfeldio demandata, arctius obſedere. At ciues propugnaculis ſe munire, & ad omnes caſus belli ſe accingere, cum Theodorus Falchembergius Sueci tribunus adfuit, vt bellum moderaretur, conſilioque, & opere ciuitatem defenderet; inde per media Cæſarianorum caſtra aliquot militum turmæ Magdeburgum ingreſſæ, tantumq. Falchembergij aduentu obſeſſorum audacia creuit, vt erumpere ſexcenti pedites, & ducenti equites, non dubitarint, qui tamen omnes a Cæſarianis capti; nam cum Hallenſlebium occupaſſent, occiſis quinquaginta captiſq. centum circiter ex Cæſareis, dum aſportando commeatũ, & munitiones ibi inuentas detinentur, a Popennaimo intercepti, deditio-

nem fecerunt,omneſque ad vnum ad Cęſarianas partes tranſierũt: neque hanc ſolam Magdeburgenſes calamitatem paſſi, nam paucis ante diebus oborta immanis, atque horrenda tempeſtas vrbem deformauerat, deiectis turrium culminibus,altioribuſq. ædificijs. Dum Magdeburgum præteritorũ pœnas, & futurorum præſagia patitur, allatæ Stetinum Electorum ad Regem litteræ,ipſius ſecundis reſpondebant;excuſabant omiſſum in primo reſponſo Regium titulum,conſuetudine, & vſu, quibus Imperij Electores neminem Regem appellant, atque ipſum dehortabantur a bello, ea diluentes, quæ ſe ad bellum mouere,ille aſſeruerat,ſuadenteſq: vt amice,& ciuiliter controuerſiæ, ſi quæ eſſent deciderentur; & Cæſar ſua etiam epiſtola queſtus eſt, quod tanto cũ exercitu imperium inuaſiſſet, & bello non indicto, turbas, ſeditioneſq. excitaſſet, imperabatq. tanquam Romano Imperio ſubiecto, vt ab armis deſiſteret; At Rex, qui non ideo ſcripſerat, vt pacem iniret, ſed vt bello prætextum quæreret, reſpondit quidem, ſed nihil de pace; Imo inſuper nouam querelam addidit,quod ſibi Cæſar tanquam Romano Imperio ſubiecto ſcripſiſſet, cum ſe ne latum quidem vnguem in Imperij limitibus poſſidere

profi-

profiteretur. Bellum igitur proſequẽs, ad Brandemburgicum Electorem ſcripſit poſtulans, vt ſecum fœdus iniret, addito, alios Germaniæ Principes, atque Ordines iam fœdere ſibi iunctos eſſe ; ſcilicet aperte id profiteri illum volebat, quod iam ſecretis pactionibus erat amplexus; ipſe admonitus Cęſarianos Ghertij munimenta excitare, vt ea videret, menſe Augusto, cum ſeptuaginta equitibus Stetino egreſſus, magnum diſcrimen ſubijt. Militabat Regi Quintinus quidam Germanus, equitũ ſubcenturio, qui antea Cęſari ſtipendia meruerat, hic ſpe præmij adductus ad Contium deflexit, occaſionemque Regis intercipiendi edocuit, neque neglexit conſilium Contius, ſed miſſis quingentis equitibus, Regem Stetino excludi iuſſit; Rex itaque Cæſarea caſtra ſcrutatus, Stetinum reuertens, proditum ſe ſenſit, & aut mori, aut ſe captiuum tradere illum oportuiſſet, niſi peropportuno ſubſidio tres Suecicorum equitum turmę, quas ipſe ſequi iuſſerat, adfuiſſent: gnauiter hinc inde res acta, dum illi Regem capere, iſti ſeruare nituntur; Sueci tandem impetu facto, acceptoq. ſecum Rege Stetinum euaſere, vbi equitum quidam Centurio proditionis conſcius, eliſo gutture pœnas luit: neque ego Regem hoc in caſu temeritatis ex-

cuſarem; qui ob leuem cauſam in diſcrimen certum ſe dedit: non enim tanti intererat, ſi ipſe Cæſarianorum munimenta non vidiſſet, qui per alium poterat tutius, & fortaſſe melius eadem adnotare; ſed inerat ſingulari Dei prouidentia cæteris bellicis virtutibus aliquando temeritatis vitium, quo caderet; nam in bellicis rebus nemini fidens, ipſe omnia obire munia, cuncta viſitare, nullibi non adeſſe Goſtauus ſolebat: Appulere inter hæc Stralſundam duodecim naues, cum quattuor Batauorum militum legionibus, quæ pro Rege in orientali Friſia conſcriptæ fuerãt, & Stetinum ex Boruſſia duæ Suecicæ legiones venere. Velitatum poſt hæc paſſim, dum Cæſarei Ghertio Stetinum verſus, Sueci hinc Ghertium excurrerent. Rex vero maioribus intentus, Volgaſtum tendit, vt arcem expugnaret; ſed antequam eo veniſſet, arcis deditionem accepit, quæ quinquaginta dierum obſidionem, atque octies mille bombardarum ictus tolerauerat. Quoniam vero ex ſuperioribus velitationibus, & prælijs, multi hinc inde captiui abducti fuerant, his, atque ijs, qui in poſterum caperentur, redimendis, tranſactio inter Cæſarianos, & Suecos, certis conditionibus pacta eſt, excluſis Pomeranis, & Croatis, quorum primos

Cæſa-

Cæſariani tanquam rebelles, ſecundos Sueci, tanquam regionum vaſtatores, tractatui includere noluerunt. Rex vero Stetinum ad pecuniam pro bello exigendam rediJt, vbi Pomeraniæ ordines, tranſactioni a ſuo Duce cum Rege factæ, appoſito publico ſigillo, ſubſcripſere: vrbs quinquaginta thalerorũ millia intra aliquot dies ſe regi numeraturam ſpopondit, reliqua prouincia totidem, conceſſo inſuper Regi ſuper nauibus vectigali ternorum cum ſemiſſe pro centenis: His habitis ipſe, quamuis Bogislao, cæteriſque ordinibus contranitẽtibus, qui Griffenhagam prius, & Ghertium expugnari cupierant, vt liberi moleſtia Cæſarianorum viuerent, Stetino ſoluit, relicto cum ſufficienti præſidio Hornio caſtrorum præfecto, magnaque annonæ, & munitionum copia, nauigauitq. Megapolim verſus, vt in eam prouinciam bellum inferret. Confluxerãt Ghertium omnes Cęſarianorum vires, vt Suecum Stetini opprimerent, aut morarentur ſaltem, ne vlterius progrederetur; At Rex temere ſe facturum ratus, ſi ſummam rerum ſorti vnius prælij committeret, cum ſecurius, etſi cunctatius, vincere poſſet, decreuit, dum illi circa Stetinum tempus terent, qua ciuitate non facile erant potituri, in Megapolim vbi

ratus

rarus miles, tenuiaque præſidia, irruptionem facere; atque hoc ſemper moris habuit Rex, hoſtes ſuos in difficili aliquo opere implicare, ipſe interea, qua nemo reſiſtebat, excurrere.

12 Porro Cæſariani collationibus exigendis intenti, Pasbaldiam militum manum miſerant, qui illius ciuitatis primates abducerent obſides, quod illa ingentem pecuniæ vim, quam nomine decurſarum contributionum repoſcebant, ſe poſſe ob inopiam dare negauerat; neque ſolum milites captiuos primates abduxerunt, ſed etiam ciuitatem, ablatis quę ſecum ferre poterant, expilarunt: reliqui ciues in Cæſareos ob damna accepta male affecti, & ne vacua in poſterum ciuitas militum petulantiæ, arbitrioq. pateret, cum a Cæſarianis pro derelicta haberetur, Vcchermunda Suecos exciuerunt, quorum duo ſigna præſto habuere; coniunctoq. cum ipſis opere, vallum circa vrbem reſtaurarunt: fuit in ciuitate, qui Cæſarianos de ijs, quæ fierent, admoneret, miſſaque ſunt tria militum millia, qui ciuitate Suecos expellerēt, quod facili negotio actum, nam cum pauci eſſent Suecí pro ciuitate defendenda, neque poſſent mœnium circuitum cuſtodire, & neceſſarijs ad defenſionem carerent, poſt leuem pugnam ceſſere, nonnulliq.

Vcche-

Vcckeram flumen, quod ciuitatem allabitur, tranantes, euaſerūt, reliqui cæſi ad vnum ſunt; ſæuitum deinceps in ciues promiſcua cæde, neque fœminis, aut impuberibus venia, ſola redemptionis ſpes aliquot ex ditioribus in captiuitatem ductos ſeruauit. Nitebatur Contius poſt diſceſſum Regis Stetinum in poteſtatem redigere, atque cum ciuibus aliquot tranſegerat, vt cum ipſe ciuitatem appropinquaret, ſibi portam, quæ Ghertium ſpectat, aperirent; & xvj. Calendas Octobris Ghertio cum toto exercitu Stetinum verſus profectus eſt: At Sueci, cognito ipſius aduentu, portis ſeſe effundunt, manus conſerunt, atque ſumma contentione duas horas prælíatum eſt; cūque proditione detecta ciues, qui cum Contio pacti erant, portam aperire vetarentur, Cęſariani receptui cecinere, atque iterum Ghertium re infecta rediere: Ferunt pridie eius diei, quo hoc prælium commiſſum eſt Stetini vaſa ſulphureo puluere plena, arciq. principis ſuppoſita, reperta fuiſſe, vnde proditionis orta ſuſpicio Suecos cautiores reddidit, ciueſque facinus patrare prohibuit: Cecidere eo prælio hinc inde plus minus mille quingēti, nonnulloſq. captiuos Cæſariani abduxerunt. Rex interim felici nauigatione Stralſundam appulerat;

lerat; exceperantque aduenientem magna cum lætitia ciues, ac tota claſſis quinquaginta nauibus conſtans in portu conſedit, quouſque
13 ventus aduerſus durauit. Goſtauus vero non diu Stralſundæ moratus, ineunte Octobre cum exercitu, qui ſex hominum millibus conſtabat, mouit, atque eo die Barthij caſtra metatus, poſtero Damgartum petijt, ibique turrim, & munimenta expugnauit: Sæue eo die in Cæſarianos animaduerſum, nam quotquot Damgarti fuere, aut e feneſtris eiecti, aut igne abſumpti ſunt, nemine reliquo, excuſabantq. Sueci hanc ſæuitiam, exemplo ſibi a Cæſarianis Pasbaldiæ dato, vbi Suecus nemo in captiuitate ſeruatus fuerat. Poſt biduum circa mediam noctem Sueci Rebnitium circumſedere, illudq. corona circundatum expugnauerunt, eadem, ac Damgarti in defenſores ſæuitia, ſoliq. tribuni, & Centuriones, redemptionis potius ſpe, quam miſeratione ſeruati. Patebat hinc in Megapolim aditus nullis arcibus impeditus, ſed Dux Sabellius cum valida equitum, peditumque manu in aperto contra Regem caſtra poſuerat; Quapropter Rex, qui prælij aleam ſubire detrectabat, alliciendis incolarum animis, edictum ad Megapolitanos, & ad Roſtochienſes præſertim promulgauit

ſuadens,

ſuadens, vt ad ſuorum dominorum Adolphi Friderici, & Io: Alberti partes redirent, quos vt in priſtinam ſedem reſtitueret ipſe ſe veniſſe dicebat, minitansq. ijs, qui ſecus feciſſent ſęuam perſecutionem, & fore vt ſuorum regnorum commercio prohiberet. Erat Roſtochij Cæſarianorum præſidium, ſed non adeo firmum, vt ſe poſſe viribus Regis, & perfidiæ ciuium reſiſtere confideret; quamobrem Dux Sabellius, pulcro aſtu recentem militem in vrbē introducere conatus eſt; res ex voto euenit hoc modo; quingentos equites ſub ductu Laurentij Hoſchirchij protribuni vrbem adequitare iuſſit, ac petere, vt Viſmariam ire per vrbem ſibi cōcederetur, vt ciuitatem illam contra Suecos cuſtodirent; Roſtochienſes tranſitum minime negauere, hoc cauto, ne omnes ſimul, ſed manipulatim tranſirent: Ingreſſus hoc pacto manipulus primus, in foro, vbi præſidium præſto erat, ſe ſtitit, reliqui equites, catenis repaguliſq. fractis, in ciuitatem per vim irruperunt, inſtructaq. acie duobus diebus, ac noctibus in foro manſere, donec a ciuibus arma in curiam allata, iuratumq. ſe plura non habere, quam tuliſſent; inde Cæſareis nuper ingreſſis hoſpitia in vrbe diſtributa, & ciuitas munita; occurſumq. Sabellij prudentia Regis

conatibus, qui eam a ciuibus in deditionem habere ſperauerat, quiq. cum ſe nihil proficere poſſe animaduerteret, inde, vt dicemus, diſceſſit. Colligebat hoc tempore circa Hamburgum, & Lubecam pro Rege Sueciæ milites Franciſcus Carolus Lauuemburgicus, ex Saxoniæ Ducibus, quibus Cæſareos ad Albim diſtraheret, atque ideo opportuna aliquot loca, ad illũ fluuium ſita, Butzemburgum, Vinſcenium, Lauuemburgum, & Naihuſium occupauerat, maioraque moliebatur, ni opportune a Popennaimo occurſum eſſet, nam cum hic intellexiſſet, quæ Lauuemburgicus tentaret, iunctis cum Rainachero tribuno, qui in Friſia orientali pro Cæſare legionem conſcripſerat, viribus, Razemburgum oppidum, decem Lubeca milliaribus diſtans, contendit, quo Lauuemburgicus cum ſuo milite conceſſerat, neque iſte prius Popennaimi aduentum intellexit, quã ille caſtra circa Razemburgum metaretur: Erat in arce Razemburgica Auguſtus, Franciſci Caroli frater, qui fratris perfidiam auerſatus, in fide erga Cæſarem perſeuerabat, negatoque fratri in arcem ingreſſu, illam aduenienti Popennaimo dedit, vnde hic ad oppidum inuadendum ſe accingebat, cum Franciſcus Carolus colloquium petijt, quod

14

ad horæ quadrantem conceſſum; at ille colloquij ſpecie nauiculam conſcēdens, Lubecam aufugere nitebatur, ſed Cæſariani crebra eiaculatione fulminantes, nauicularij gubernatoris vno ictu capite adempto, nauiculam ſtiterunt: Porro Lauuemburgicus in terram reuerti coactus; Popennaimo certis pro ſalute conditionibus ſe dedit, extinctumque eſt ex ea parte bellum, dum apud Stetinum, & in Megapoli flagraret, nam Cæſariani Ghertio quotidie excurrentes Stetinum affligebant; & Sueci Colbergam obſederant; erant vtrinque varij conatus, dum illi Stetinum in poteſtatem redigere,& Colbergam tueri, iſti hanc occupare, illud defendere conarentur; atque inter alia Cæſarianorum Colbergam miſſum ſubſidium, cum a Suecis prohiberetur, Stetinum prope excurrit, vnde, quamuis hoſte ſtrenue repugnante, ingentem pecoris vim
15 abduxit. Intellectis interim Regis in Megapoli progreſſibus Contius, vt pluribus opportune prouideret, Sabellium Ducem cum Butlero, & Aydone tribunis, Hoſchirchio, ac Aloyſio Gonzaga protribunis, alijſque Officialibus,ac bis mille & quingentis delectis peditibus, atque mille ſexcentis equitibus miſit, qui Regis progreſſus ſiſteret. Sabellius Regem

apud Rebnitium aſſecutus, quamuis militum numero impar, contra ipſum caſtra poſuit, ac viginti duos dies detinuit, quouſque ille relicto Rebnitij, cum ſuarum copiarum parte, Bannero diſceſſit; tum quoque Sabellius cum ab ea parte impetum auertiſſet, Deminum reuerſus eſt. Hæc circa Octobris finem geſta, atque ineunte Nouembri, Ghertio tria peditum, & duo equitum millia Colbergam, ſub ductu Coloredi, a Contio miſſa, vt obſidionem illius ſoluerent, Suecoſque ex Boruſſia aduentantes, impedirent: ipſe quoniam ſine equitatu remanſerat, Sabellium cum equitatu Demino acciuit, ſuiſque addidit copijs: neque hoſtes fugit Cæſarianorum, de ferendo Colbergę ſubſidio, cōſilium, quapropter Hornius cum mille quingentis peditibus, & mille equitibus Stetino profectus, cum Baudiſio tribuno, & cæteris, qui ex Boruſſia veniebant, ſe coniunxit; adortuſque eſt Cæſareos inter Stargardiam, & Sciffelpenium: acriter vtrinque vſque ad noctem res acta, qua ſuperueniente, Cęſariani ferre ſubſidium obſeſſę vrbi ſe haud poſſe conſpicati, Trombergam in Marchia diuerterunt, Sueci vero Graiffembergam; vbi ſuum Regem habuerunt obuium, qui rebus Megapolitanis Bannero præpoſito, Stetinum reuer-

reuertebatur, vt ſubſidium Colbergæ impediret, ac cum ipſo Stetinum in caſtra rediere; Cui ciuitati in inferiori ſuburbio ad Viadrum exortum cuſtodum negligentia incendium, non parum attulit damni, cõbuſtis ſupra centum ædibus, atque habitatoribus conſumptis.

16 Sed dum terreſtribus armis agebatur, maritima non deſiſtebant, Suecicis nauibus totam Balthici maris oram, quæ ad Pomeraniam, & Megapolim attinet, excurrentibus; Quamquam ex Viſmarienſi portu nonnullæ Cæſarianorum aliquando erumperent, proximaq. loca tuerentur: euenitq. vt earum prætoria, tempeſtatis vi a cæteris diſiecta, in plures Suecicas incideret, a quibus poſt longum conflictum ad portum Trauemundanum impulſa, vadis alliſit, vbi aliquandiu a Suecis obſeſſa, a Lubecenſibus tandem auxilium habuit, omniaque quæ in ea erant Lubecam aſportata. Mouit hoc Lubecenſium facinus Regem, vt ad ipſos litteras mitteret, & doleret, quod ſuo hoſti opem ferrent, dum ipſe Germaniẹ libertatem quæreret, ſibiq. milites in ciuitate colligere (quod Lubecenſes antea vetarant) denegarent, patriæ libertati militaturos: horum non Lubecenſes in communi arguebat, ſed quoſdam, qui male erga ſe affecti, Cæſaris partes

tes

tes adhuc ſectarentur, hiſque minabatur, cæteros beneuole admonebat, vt ſibi fauerent; diuiſeratque cauſam quærelæ, vt ciues inuicem male fidos redderet, atque in partes diſtraheret, vnde facilior ſibi ciuitatis occupatio eſſet; nihil enim ciuitates, aut Reſpublicas adeo debilitat, hoſtiue aditũ aperit, vt ciuium diſcordia, nam dum hi parum inter ſe conſentiunt, quæ Reipublicæ in commune bonum ratio haberi poteſt? Exeunte hoc anno, publico acceſſu Electoris Brandemburgici Sueco vires auctæ. Leuir hic Regis inter cæteros extimulatores potiſſimus fuerat, vt ille in Germaniam ingrederetur, & contra Cæſarem arma caperet, nouitatis cupiditate, quod a Cæſareo milite premeretur, aut perfidia; An fortaſſe fore rebatur, vt ſororis fortuna frueretur; Prætextus fuerat cum Collegis, vt diximus, religionis reformatæ ſuperſtitio, & ne Cæſaris filius Romanorum Rex eligeretur: ſed hactenus præſentem Cæſaris potentiam veritus, inter abdita ſenſibus condiderat, cui parti adhæſurus eſſet, Cęſarem inani ſpe, Regem promiſſis detinens; ac tandem habitis, quas memorauimus, a Rege litteris, iamque ipſius felicia adhuc arma proxima ſentiens, cum ambagibus vlterius locus non daretur, mentem ſuam

quadan-

quadantenus patefecit, datoq. ad ſubditos mã-
dato, cauit, ne a Cæſarianis prædam abduci,
contributioneſve exigi paterentur; milites ve-
ro Cæſaris, qui intra ſuos limites manerent,
minime moleſtarent: atque hæc quidem an-
cipiti mandato, quo duceretur, inclinaturo;
cæterum ſuam fidem Regi obſtrinxit, ſe ad ea
promptum fore, quæ ipſe mandaret, & com-
17 munem cauſam minime deſerturum. Hæc
primo anno Suecici belli geſta, quorum par-
tem cum Cæſar intellexiſſet, veritus, ne in-
peius ruerent, ſub quinto idus Nouembris Ra-
tisbonæ, vbi adhuc comitiorum cauſa hære-
bat, mandatum edidit, nouas de contributio-
nibus, & militibus, in Imperio obſeruandas
præſcribens leges; non enim ipſum fallebat,
qua fama in vulgus diſtraheretur, ob militum
petulantiam; nam in Germania increbuerat
rumor, non ſponte militum, ſed ſuperiorum
iuſſu ea in populos exerceri, quæ exerceban-
tur; Quo enim pacto fieri poſſe, aiebant, vt
Principum querelas, de militaribus iniurijs,
toties repetitas, Cæſar inultas reliquiſſet, ni
ipſe illos ita ſe gerere iuſſiſſet? vt igitur hanc
calumniam a ſe Cæſar arceret, de iuſtitia, ne-
ceſſitateq. belli aduerſus Suecum aliqua præ-
fatus, certa militibus ſtipendia, eo edicto con-
ſtituit,

ſtituit, ab ordinibus, ijſque, qui ſtatiua præbituri erant, eroganda; vltimiq. ſupplicij comminatione cauit, nequis vltra conſtitutum expoſceret; Ad hæc nouos vbique delectus inſtituit, & Tyllio, quem Catholici fœderis generalem armorum præfectum, ſuis quoque exercitibus præfecerat, mandata dedit, de nouo milite colligendo; atque quoniam cum Galliarum Rege pacem inierat, vt in Suecicum bellum omnes vires intenderet, reliquias ſui exercitus, ex Italia reuocauit. Poſt Mantuæ deſolationem, incendiaque, ac vaſtationes feracioris Italiæ partis, Germanicus exercitus, qui Rambaldo comite Collaltenſi duce in Italiam venerat, in Mediolanenſem Ducatum in ſtatiua ſeceſſerat, vbi peſtem vltimum diuinæ iræ flagellum, poſt clades & famem, omniaque aduerſa, ob patrata facinora, & ſacrilegia, experiebatur; atque Rambaldo dum ad triumphum Italicæ deuaſtationis in Germaniam pergit, in ignobili vico, immatura morte, extincto, Aldringhero Generalis locum tenēti parebat. Exigeret fortaſſe locus, vt miſerandam Mantuæ deſolationem deplorarem, ni alios hanc Prouinciam melius adminiſtraturos præſcirem, atque inſtitutum non eſſet, bello Suecico ſolum geſta percurrere;

hoc

hoc vnum mihi præter inſtitutum dicere liceat; rationi congruum non videri, tantæ cladis authorem Cęſarem extitiſſe, qui innumera pietatis exempla poſteris eſt relicturus; aderatque Mantuana coniux, quæ patriæ amans, virum in tàm honeſta cauſa dilectiſſimæ vxori obſequuturũ, adeo vltra limites ſæuire paſſa non eſſet; & crediderim nonnullos exercitus illius proceres, Lutheri veneno infectos, mandatorum metas, odio illibatę in Italia Catholicæ religionis, Italicique nominis, prætergreſſos; aut auaritia, ad impia ea facinora impulit, quæ vidimus; aut fato, quo Germanorum inuaſiones Italiæ exitiales ſunt, hæc euenere: quomodocunque hoc fuerit, quaſi ſuam Deus iniuriam vlciſcebatur, & cladibus, inedijs, morbiſque vix tertia exercitus pars reliqua, ſtatiua in Mediolanenſi Ducatu habebat, cum Cæſar in Germaniam contra Suecum reuocauit; datumq. Aldringhero reducendi negotium: Præter hæc Catholici fœderis Principes, Colonienſis, Treuerienſis, Moguntinus, Bauarus, Lotharinghus, & reliqui Germaniæ Catholici, omnibus viribus aſſiſtendum Cæſari decreuerunt, verenteſque ne Euangelicorum (ita Lutherani falſo ſe appellant) cum quibus ſibi erant continuæ ob religionem, aliaſq.

cauſas, controuerſiæ, vires augerētur nimium, principijs opportune obuiam ire ſtatuerunt; & pœnituit aliquos, ſi qui fortaſſe primis, de Rege laceſſendo, conſilijs adhæſerant, incepti, cum non Cæſarem opprimi, ſed ipſius potentiam retundi, peculiari Principum deſiderio, qui ſemper alios potentiores fieri ægre ferunt, cupiuiſſent; Atque ideo milites in ſua quiſque ditione conſcribere cœpit, quos Cæſarianis adiungeret, communemque religionem tueretur: Nam Proteſtantes hoc pro religione, libertateque conſcientiæ, bellum fieri iactabant: Hæc futuri belli fundamenta iaciebantur cum annus a Chriſto nato MDCXXX. elapſus eſt.

COM-

COMMENTARIORVM DE BELLO SVECICO LIBER SECVNDVS.

Breuiarium Libri.

1 *Suecorum militaris diſciplina. Griffenhagam Goſtauus, & Gbertium capit. Cæſariani Francofurtum ad Viadrum ſe recipiunt.*

2 *Tyllius Francofurtũ, & Lanſpergã munit. Rex ex noua Marchia in Pomeraniam regreditur, pluribuſq. locis potitur.*

3 *Tyllius Regem in Megapolim ſequitur, qui Stetini comitijs ordinum Pomeraniæ intereſt,*

4 *Colberga deditur Suecis. Tyllius ad Magdeburgum iterum obſidendum mouet.*

5 *Goſtauus Stetini parat naues & milites; Albi duos pontes imponit, Francofurtum, & Lanſpergam expugnat, Proteſtantibus Lipſiæ congregatis ſcribit.*

6 *Proteſtantes Lipſiæ comitia habent, quibus bellum in Cæſarem decernitur.*

7 *Rex auxilium Magdeburgẽſibus præparat; Vetus Brandemburgum occupat; ab Electore Brandemburgico Spandauiam habet, a Saxonico nihil impetrat.*

8 *Obſidio, & expugnatio Magdeburgi; Eius ciuitatis origo, augumentum, & deſcriptio.*

9 *Cæſar milites vndique colligit, quod facit & Rex. Finitimorum Principum, dum hæc gererentur, conſilia.*

10 *Goſtauus Brandemburgico iraſcitur, Stetinum proficiſcitur, Grysbaldiam in deditionem accipit.*

11 *Duces Megapolitani Megapolim inuadunt, omnemque occupant, præter tres ſolas ciuitates.*

12 *Rex in nouam Marchiam regreditur, Popennaimum fruſtra opprimere nititur, Verbena, Tangbermunda, & Hauelberga potitur.*

13 *Tyllius Regi occurrit: Cæſarei equitatus pars in ſtatiuis caditur: Rex prælium detrectat.*

14 *Tyllius a Rege diſcedit. Comiti Fyrſtembergio iungitur; Negantis auxilium Saxonis regionem inuadit.*

15 *Saxo cum Rege ſuas copias coniungit, & contra Tyllium ambo tendunt.*

16 *Tyllius capta Lipſia aduentare hoſtem intelligit; contra ipſum ducit; Lipſenſis clades.*

17 *Rex plures ſubigit ciuitates, & ditiones, in Franconiam tendit; ipſius vxor ex Suecia, & Hamiltonius ex Anglia cum claſſibus, & exercitibus aduentunt.*

18 *Aldringherus ſiſtere Regis progreſſus nequicquam nititur. Rex Herbipolim, aliaq. loca in poteſtatem redigit.*

19 *Saxo Boëmiam intrat, multas ciuitates, & inter alias Pragam in deditionem accipit.*

20 *Megapolitani Duces ſuam totam ditionem recuperant. Papennaimi conatus.*

Geſta hæc anno MDCXXXI.

1 SEquentis anni ſæua hyems bellum non diſtulit, Germaniæ frigora aſpernantibus Suecis, qui frigidiori cælo aſſueti Germanici, quamuis intẽſiſſimam, intẽperiem minime ſentiebant; iactabatque Rex, naturæ ſuorum gnarus, ſe plus hyeme, quam æſtate præſtiturum, atque ideo ſuas copias nunquam in hyberna deduxit, ſed ſemper in caſtris detinuit. At cum pernoctare ſub dio militibus aliquando opus eſſet, vt cõmodius hoc, & alia munia obirent, magnum pellicearum veſtium numerum ex Lappo-

Lapponia ferri curauerat, quibus milites tege-rentur, frigusque arcerent: Inde vt populorum animos ad ſuas partes attraheret, quod non parum ad ſummam rerum ſpectare credebat, ſeuero edicto cohibuit militum licentiam, ne quid comburerent cauens, aut plus extorquerent, quam conſtitutum eſſet, multaque addidit, ne populis milites eſſent graues; & hoc non ſolum ad alliciendos incolarum animos fecit, ſed ad milites in officio, & militari diſciplina continendos, ſi enim regionem militum arbitrio conceſſiſſet, expilatis domibus, heriſq. ſpoliatis omnia ſecum aſportaſſent, vnde impedimenta exercitui, militiq. ex diſciplina ad voluptates, & luxus tranſitus: incolæque irritati, qui iam ſibi aut adhęſerant, aut ceſſerant, deſciuiſſent; reliqui magis reſtitiſſent. Rex vtrumque inconueniens vno, eodemque edicto effugit, hocq. inſuper conſequutus eſt, vt miles in Germania, eadem cum ſeueritate militarit, qua in Boruſſia, alibique, vbi huic Regi ſtipendia meruerat. Miram Goſtauus militiæ diſciplinam ſeruabat, ſeueramq. & exemplarem, dum milites mollitie, otioq. marceſcere minime pateretur, ſed continuis, moderatis tamen, laboribus exerceret, ratus immodicā mollitiem nihilo magnis

facino-

facinoribus aptiorem eſſe, quam dementiam, & fieri non poſſe, vt is qui luxui, & mollitiei indulget, viro aliquid dignum vel conſulat, vel agat. Exercebat igitur ſemper militem aut prælijs, aut militari alio munere, ne per deſidiam molleſceret; quapropter indefeſſum laboribus, prælijs fortem, imperterritum periculis habuit; Atque hæc eadem fuit veterum in militares viros ſeueritas, cum arbitrarentur hominem, dum vitam commodam voluptuoſamque duceret, illam magni pendere, ideoq. vitare pericula; dum exercitam & laborioſam, floccifacere, & pericula cupere, vel ipſo vitæ faſtidio: Additur naturalis ratio, nam dum quis cibo repletus, aut voluptatibus immerſus eſt, craſſeſcentibus humoribus, pigreſcit, & decora torpenti ingenio non curat, id decorum exiſtimans, quod ſine periculo, aut labore voluptuoſum eſt; Cum luxu vero caret, decora, tanquam quæ luxum parent, ſi alia ratione non moueatur, etiam cum maximo diſcrimine quærit. Sequebatur exercitam militum vitam, ordinum prudens diſpoſitio, qua cum aciem inſtrueret Rex vtebatur; ita enim aciem muniebat, vt in arcis modum milites pro mœnibus ſtarent; erant in acie propugnacula, cortinæ, vt vocant, cæteraque, quæ noſtrorum

tempo-

temporum militaris Architectonice ad muniendas arces inuenit, quæque in plano poſita figura patitur; Neque poterat aliquis partem vllam aciei aggredi, quin a fronte, & ab vtroque latere ſcloporum ictibus offenderetur; Equitatu inſuper vndiq. ſepiebat, qui ad congreſſum cogi non poterat, cum a pedite mira ordinum diſpoſitione tegeretur, his tormentorum inauditus vſus acceſſerat, quę ita diſponebantur, vt defenderent, & læderent, ipſa ab hoſtium impreſſionibus tuta eſſent; Quibus vtentem artibus mortuum quidē diuina prouidentia vidimus, at non acie fuſum, aut victum. Addiderat militari continentiæ, & diſciplinæ religionem (ſi ita licet hæreticorum impietatem appellare) animorum moderatricē; & inter conſentientes amoris nexum, inter diſcordes odiorum matrem; Nam ſingulis legionibus aderat Lutherani dogmatis prædicans, qui animi paſſionibus, ſecundum eius gentis errorem, mederetur, & quotidianis cōcionibus vitia reprehenderet, curaretq. vt ſingulis diebus binæ ſaltem ad Deum preces haberentur, quas vnaquæque legio in aciem diſpoſita per rhythmos, vernacula lingua, quaſi hymnum concineret; tantumque ardoris ex his prædicantibus milites imbiberant, vt propter

pter Lutheri inſanum dogma, vitam, omniaq. ſpernerent. Nempe Lutherus impia, captioſaque arte populos illos deluſerat, eorumque animos ſibi deuinxerat, dum pleraque concedit, quæ cupiuerant, cęlum promittens, ſi conſtanter fortiterq. in ſua ſuperſtitione vixiſſent; quapropter, cum a prædicantibus Lutherus, eiuſque præcepta ſemper ob oculos ponerentur, non ad prelium ſolum milites, ſed ad mortem ipſam imperterriti acceſſiſſent. Hæc ita diſpoſita ſuperiorum cura conſeruabat, dum & ipſi eadem cum ſeueritate vitam trahentes, docerent exemplo, & ſuper milites inuigilarent. Erat in exercitu ſuperiorum maximus numerus, nam poſt Regem, & ipſius vices gerentem, binis, aut ternis legionibus Campimareſciallus, vt vocant, ſeu caſtrorum præfectus vnus præerat, vnuſque generalis ordinum ductor; ſingulæ legiones ſuo Tribuno parebant, atque præter hunc, ipſius vicarium, & legionis ordinum ductorem habebant; Inde vnaquæque in cohortes partiebatur, quibus ſingulis ſuus aderat Centurio, Locumtenens, Vexillifer, ordinum Ductor, Decuriones, & quinis militibus præfectus exercitatior miles; cæteri a tot ſuperioribus ordinatim exerciti, & edocti, etiam ſi ordines turbarentur, ſuum agno-

ſcebant,

ſcebant, & adibant locum, quamuis minime admonerentur. Tali cum exercitu Goſtauus ſuperiori anno, ea fecerat, quæ narrauimus, & potiſſimas Pomeraniæ ciuitates in poteſtatem redegerat; cumque in hybernis hyemale tempus minime terere decreuiſſet, vt Stetinum a Cæſarianorum moleſtijs liberaret, qui ipſum, dum Griffenhagam, & Ghertium haberent, quaſi obſidebant, duo hæc loca in primis expugnare conſtituit, præſertim cum id a Bogislao, & Pomeraniæ ordinibus enixe poſtularetur. Principio itaque menſis Ianuarij luſtrato Stetini exercitui ſtipendia dedit; inde Dammũ, quod trans Viadrum e regione Stetini ſitum eſt, duodecim peditum legiones, & octoginta quinque equitum turmas deduxit, iuſſitq. adferri ſeptuaginta maiora tormenta, cum minorum machinarum, ligonum, aliorumq. militarium apparatuum magna copia. Cum hoc apparatu Dammo Griffenhagam petijt, maioribus tormentis aduerſo flumine nauibus aduectis; atque ita poſtridie eius diei, quo Dammo diſceſſerat, extructis munimentis, diſpoſitiſque machinis, Griffenhagam omni vi quatere cœpit, breuiq. temporis ſpatio maxima in mœnibus ruina facta eſt; qua viſa Cæſariani, quorum fere bis mille & quingenti

L in

in eo oppido erant, ab aduerſa parte exeuntes Suecis vacuum oppidum reliquere: multi tamen cæſi ſunt, & capti, atque inter alios Ferdinandus Capua eius oppidi præfectus, poſtquam ſtrenue fortiterque ſe defenderat, in hoſtium poteſtatem venit, pedem & humeros plumbea glande traiectus, quibus deinceps vulneribus ad immaturā mortem Stetini actus eſt: Præter hunc nonnulli etiam alij proceres capti; reliqui Ghertium confugere. Exercitus, qui in Pomerania pro Cæſare erat, Torquato Contio vt diximus, parebat, verum cum hic aduerſa valetudine, nempe altero crure apoſtemate debilitato, in Italiam reuocatus eſſet, eiuſdē exercitus Annibali Comiti Sciamburgico a Tyllio demandata fuerat cura; iſque tunc temporis Ghertij, vbi præcipua erant ſtatiua, diuerſabatur, cum inſtare Regem ab ijs, qui Griffenhaga aufugerant, allatum eſt. Munierat Contius non Ghertium ſolum, ſed opere cornuto Viadrum tranſmiſerat, ibique munimenta extruxerat, contra hoſtilem vim, ſi adfuiſſet, defenſurus. Sciamburgicus vero illud tutari ſe poſſe diffidens, diducto Ghertium præſidio, incenſoque ponte, quo munimentum oppido coniungebatur, vacuum illud hoſti deſeruit. Putabat Rex, qui poſt

captam

captam Griffenhagam, diſtributo in vtraque Viadri ripa exercitu, victoriam ſequebatur, Cæſarianos adhuc munimento ineſſe, ideoq. Baudiſium tribunum, exploratum miſit; acceſſit cum decem equitibus Baudiſius, compertoque nullum defenſorem adeſſe, Regi id nunciauit, qui præſidio tormentiſq. loco impoſitis, inde Ghertium quatere cœpit: Neque diu Sciamburgicus reſtitit, cum omnem exercitum acceſſiſſe obſeruaſſet, locumq. non ſatis idoneum ad tantum impetum ſuſtinẽdum cognoſceret; quare conſumptis igne commeatibus, effuſiſque vino ac ceruiſia in cellarijs, tormenta, & quicquid erat bellici apparatus, ne hoſti vſui eſſent, in flumen demerſit; inde ſuppoſitis ignibus oppidum incendit, ipſeque cum ijs, quas penes ſe habebat, copijs, Francofurtum ad Viadrum magnis itineribus ſe recepit; exercitus reliquus, qui in adiacentibus pagis ſtatiua habebat, magnum diſcrimen ſubijt, dum retrocederet acriter inſequentibus Suecis; vnde impedimẽtorum maior pars amiſſa, copiæ tamen integræ partim Francofurtum, partim Lanſpergam conceſſere, ad ea vſque loca, quæ Ghertio ſupra centum decem milliaria diſtant, a Suecis acti. Atque hoc pacto tota Boruſſia, Pomerania, ac noua Marchia

ad Viadrum vſque & Bartham fluuios Suecis ceſſere, egregiam operam nauantibus incolis, qui cum ipſis arma coniunxerant, cum ob communem ſuperſtitionem, tum quod Cæſarianos oderant, qui ſe male præteritis temporibus exceperant; & Stetinenſes ea moleſtia liberati ſunt, qua a Cęſarianis Ghertio, & Grif-
2 fenhaga afficiebãtur. At Sciamburgicus poſtquam Francofurtum peruenit, recolligere vires, & luſtrare ſuas copias cœpit, cumq. comperijſſet ſe Francofurti, & Lanſpergæ ſupra duodecim millia militum non habere, carere commeatibus, munitionibus, & tormentis, atque a Crattio tribuno, quem Lanſpergæ pręfecerat, moneretur, oppidum illud ex vna parte ab hoſte iam obſideri, nec ſperandum, vt defendi poſſet, niſi ſubſidium cum tormentis, & munitionibus adeſſet, ad Tyllium, qui adhuc apud Magdeburgum hærebat, de rerum ſtatu ſcripſit, petens, vt aut ipſe cum exercitu veniret, aut ſubſidium mitteret ſufficiens, quo hoſti in aperto reſiſtere, atque Lanſpergam obſidione liberare poſſet; ſi enim hæc in hoſtium manus veniret, nullam eſſe defendendi Francofurti ſpem aſſerebat, excluſo omnibus vijs ſubſidio, & commeatu, exterritiſque ab aduerſis prælijs, & frigore debilitatis militibus.

bus. Hæc vbi Tyllius accepit, hoſtem ea parte prohibere conſtituit, ne a proſpera fortuna famam, atque inde (nam quo ſe fortuna etiam fauor hominum inclinat) vires acquireret, ideoque cum tribus peditum, & vna equitum legionibus Magdeburgo Francofurtum caſtra mouit, inde Lanſpergam, quæ hoſti tunc magis erat obnoxia, luſtratum petijt; eoque oppido ſatis pro tempore munito, Francofurtum in caſtra redijt, atque illud muniri, commeatibus, atque militari apparatu repleri iuſſit, vt hoſtium impetum remorari poſſet: multa, inſuper circa militum diſciplinam, iam admodum corruptam, correxit; vtq. commeatuum, munitionum, & tormentorum maior adeſſet copia, eiuſmodi apparatus vndique afferri iuſſit, cum ex propinquis locis, tum ex Sileſia, Boëmia, & Morauia, præter modum eius ciuitatis ſeruandæ cupidus, quam non parum ad ſummam rerũ facere credebat, ſi cõtra Suecos defendi poſſet, tanquam, ſi ipſorum impetum retudiſſet, edoctura, Suecos non inuincibiles, cuiuſmodi ſe eſſe iactabant, atque ipſis poſſe reſiſti; inde mutua accepta a Collybiſtis pecunia exercitui emerita ſtipendia numerauit, vt miles in officio contineretur. Rex interim ſuas copias in noua Marchia contraxerat, dilataue-

tauceratq. ſtatiua militum trans Viadrum, qua Berlinum ſitum eſt, vt fere Vittebergam vſque excurrerent. Noſtri Lanſpergæ, Francofurti, Fyrſtembaldiæ, atque alijs in locis, quæ circumiacent, caſtra habebant: Ac dum Beerbaldæ in ſuis ſtatiuis Rex hiſce rebus intẽtus ageret, cum Hercule Charnacæo Regis Chriſtianiſſimi Legato, qui ad interponendam ſui Regis authoritatem in pace Suecopolonica venerat, conuentionem ad quinquennium nomine dicti Regis inijt, pro communibus amicis tuendis, ſecuritate commerciorum conſeruanda, & reſtituendis (vt aſſerebant) in priſtinam libertatẽ Imperij ordinibus; ad quæ præſtanda ipſe triginta peditum, & ſex equitum millia alere ſuis ſumptibus tenebatur; Galliarum vero Rex aliquot centena thalerorũ millia numerauit, hoc cauto ne Catholicis aliquid detrimenti fieret; atque hæc omnia ſine Catholicæ religionis præiudicio eſſent, quam intactam vbique locorum, in quibus inueniretur, conſeruari Gallus volebat. Addidit inſuper hic, vt cum Duce Bauariæ, & Catholicis fœderatis Germaniæ, ſi non amicitia, ad minimum neutralitas coleretur, ni ipſi pro Auſtriacis arma ſumpſiſſent, atque hoſtiliter ſe geſſiſſent. Sic Sueco in dies accreſcebant vi-

res,

res, iamque palam Galliarum, & Angliæ Reges, Confœderatorum in Belgio ordines, Dux Pomeraniæ, atque Elector Brandemburgicus partibus acceſſerant, creſcebatq. incendium, quod facili negotio extingui potuerat, ſi opportune, debiteq. remedium adhibitum fuiſſet. Quid enim, ſi cum exercitus, exauctorato Volleſtaino, dimiſſus eſt, illæ copiæ in Pomeraniam ductæ fuiſſent? Non Bogislaus defeciſſet, non Goſtauus tantum in Germaniam penetraſſet, & cæteri cunctatius, aut nunquam in partes ſeceſſiſſent: ſed quæ vilipenduntur aliquando mirum in modum nocent, & neglecta parua ſcintilla magnum ſæpe excitauit incendium; videmuſque in noſtro corpore, quod ad Rempublicam ſimilitudinem quandam habet, cum in aliquam partem malus humor fluit, ni purgetur, eo natura cæteros malos quoque congeri, inde bonos corrumpi, atque totum infici corpus. Verum enimuero Sueci ante Tyllij aduentum aliquot loca occupauerant, per quæ aditus in Pomeraniam patebat, omneſque vires intenderant, vt Lanſperga potirentur, ideoq. munimentum, quod prope eam ciuitatem ſupra montem Cæſariani excitauerant, ſumma alacritate oppugnabant, non minori virtute defendentibus Cæſareis, ſed

cum

cum Sueci acriter inſiſterent, munimentum expugnatum eſt, vnde vſque Lanſpergam excurrentibus Suecis aditus patebat; atque quotidie varijs ſucceſſibus velitabatur, cum Tyllius, vt diximus, ſubſidio adfuit; cuius aduentum cum Goſtauus ſenſit, ſe ea ex parte non vlterius poſſe progredi ratus, niſi prȩlium cum toto exercitu committeret, quod ſibi temerarium videbatur, aliam inuadere partem ſolitis artibus decreuit; Impoſito itaque nouæ Marchiæ tributo, relictoq. cum octo millibus militum, & magno incolarum numero, quibus arma dederat, fidebatque ob communem hæreſim, Hornio, qui tributum exigeret, occupataq. loca defenderet, Ghertium muniri iuſſit, vt ex ea quoque parte Cæſariani ingreſſu in Pomeraniam prohiberentur. Ex incendio, quod antequam abiret Sciamburgicus Ghertij excitauerat, vix triginta ſupererãt domus illæſæ cum templo, reliquæ ex oppido non exiguo igne conſumptæ fuerant, mœnia tamen intacta remanſerant; ſed cum comperijſſet Rex a Cæſarianis cuniculos ſub oppido fuiſſe excauatos, præſidium imponere diſtulerat, & quoſdam ſolum collocauerat milites, qui excubias agerent; nunc vero cum exercitum ex Pomerania deducere in animo haberet,

ret, oppidum illud munire, præſidiumq. imponere operæprecium duxit, ne eo Cæſariani potirentur,atque Stetinenſes iterum moleſtarent. His ita diſpoſitis cum ſedecim militum millibus ex noua Marchia in Pomeraniam,& Stetinum retroceſſit. Non adhuc Stetinenſes munitionem ad eum ſtatum perduxerant, ad quem Rex voluiſſet, ideoque operis præfectum, & nonnullos alios in vincula duci iuſſit, exemplo aliorum; neque excuſauit frigoris ſæuitia, qua homines ab opere auellebantur, quodque multi dum glaciem frangerent obruti, aut ſubmerſi eſſent, & humus ipſa frigore indurata ligoni non cederet; aſſeuerante Rege fruſtra excuſari, quæ neceſſario facienda ſunt, & quo ea magis ſunt ardua, eo plus intendere vires oportere, cum homo id ſolum non faciat, quod nolit; Inde aliquot dierum ſpatio viſis omnibus, quæ erat neceſſe, ad nouum Brandemburgum caſtra promouit, quo facili negotio in deditionem accepto, eodem ardore Clempenauiam, Treptouium,& Loitium parua oppida occupauit, parum detinentibus Cæſareis, qui non bene munita loca ægre defendere poterant; poſt hæc Malchino ſine pugna potitus, Deminum obſedit; ac poſt octo dierum obſidionem,

quos vaſtandæ regioni, & ſe muniendo impendit, octauo demum Calendas Martij expugnationem inſtituit. Tenebat Deminum Dux Sabellius cum mille quingentis militibus, muniueratq. ſe ab ea parte, qua locus erat debilior, quantum tempus, geluque concretum ſolum patiebantur; ac primum Suecorum conatus repulit, ſtrenueque ſeſe defendit, quamuis acerrime oppugnaretur, donec munita turris, quæ ab altera parte quadringentis ferme paſsibus oppido procul ab Holchianæ legionis Centurione, cum aliquot militibus & tormentis tenebatur, prodente eodem Centurione, Regi deditionem fecit, tum Rex relicta, quam oppugnabat, parte, prope turrim ductis tormentis, ſuperataq. palude, quæ inter turrim & oppidum erat, ac tum congelata tormentorum pondus ſuſtinebat, murum oppidi, nudum munimentis, ac ſimplicem, quatere cœpit. quamobrem Sabellius, qui ſeruare milites in mandatis habuerat, quarto ab incepta expugnatione die, decoris conditionibus cum Rege tranſegit, deductiſque duobus tormentis, vexillis, armis, & impedimentis, ſonantibus tympanis in Megapolim profectus eſt; & Goſtauus eius ciuitatis poſſeſſionem magni pendens, validum præſidium impoſuit iubens

eam mœnium partem refici, quam tormentis quaſſauerat, præfectoq. vrbi Bannero, & reliquo exercitu in præſidia diſtributo, Stetinum
3 reuerſus eſt. At hercule Tyllius poſtquam Regem in noua Marchia aſſequi non potuit, intellexitque in Megapolim diſceſſiſſe, relicto Francofurti, atque Lanſpergæ ſufficienti præſidio, poſt illum caſtra mouit: conſtabat Tyllij exercitus viginti militum millibus, trahebatq. ſecum viginti ſex tormenta, quo cum apparatu vetus Brandemburgum, & Rappinum petijt, inde expugnata Felſperga, cæſiſq. ad vnum defenſoribus, qui deditionem facere noluerant, nouum Brandemburgũ obſedit: Præerat ciuitati Cniphuſanus tribunus Suecus, inerãtq. duo militum millia, præſidium ſatis firmum, ni Tyllius tam acriter oppugnaſſet, nam hic ſimulac ad ciuitatem acceſſit illam tormentis quati, & corona circundari iuſſit, atque breui temporis ſpatio aperta ictibus mœnia milites ſubiere, ac etiamſi bis terue a defenſoribus repellerẽtur, denique tamen per vim irruperũt. Cecidere gnauiter pugnantes defenſores fere omnes, & Cniphuſanus cum vxore, tribus filiabus, centurionibus qnibuſdam, ac ſexaginta fere gregarijs militibus in Cæſarianorum manus viuus peruenit. Ciuitas a Cæſareis prorſus

deuaſtata eſt, ex quibus ducenti circiter deſiderati. Antequam Brandemburgum in Tyllij poteſtatem veniret, Goſtauus poſt occupatum Deminum, inter hoc, & Treptouium poſuerat caſtra, vt noſtrorum conatibus reſiſteret, non ignarus fore, vt ſua illi veſtigia ſequerentur, atque ipſe interim cum Pomeraniæ ordinum comitia tunc temporis Stetini haberentur, peteretur q. a ſe, vt ex Pomerania præſidia deduceret, quo prouincia ſubleuaretur, Stetini ijs comitijs aſſiſtebat, metuens, ne eadem leuitate, qua populi illi ad ſe defecerant, ad Cæſarem, proximumq. ipſius exercitum redirent: Ordinibus igitur, Duceq. coram honorifica de ſe, ſuaq. expeditione præfatus, religionemq. & libertatem obtendens, quarum cauſa ſe veniſſe aſſerebat, de præſenti rerum ſtatu diſſeruit; inſtare ferocem ſæuumq. hoſtem, qui ſi indefenſam Pomeraniam nanciſceretur, nullum ſæuitię genus eſſet omiſſurus, contra illam prouinciam, quæ primo arma in Cæſarem ſumpſerat, atque eo acriorem futuram vltionem, quod exemplum cæteris erat præſtitura; neque hæc, quæ modo a me petitis (aiebat Rex) ab ijs proponuntur, qui quietem cupiunt, ſed a publicę pacis oſoribus, qui quietis ſpecie cuncta miſcere in animo habent.

Quid

Quid enim ſi ex hac ego prouincia exercitum deducam, hoſtiſque quoquo modo ſuccedat? Anne militum moleſtia liberabimini prima Romani Imperij contra me futuri propugnacula? Succedet Sueco Cæſareus miles, quorum ſi hic vobis carior, cur me ita lubentes aduocaſtis, recepiſtis? Quod ſi me recepiſſe pœniteat, pœnitentię ſatisfacturus cauſam peto; ſi noua cupitis, veſtram leuitatem doleo, miſereorque, quod noua veteribus in Republica peiora eſſe neſcitis; nam dum aliquis a proprio ad extraneum Principem deficit, proprium iniuria inimicum ſibi, alterum beneficio amicum reddit; ſi ab extraneo poſtea ad proprium redit, hunc veteris iniuriæ vltorem, illum recentis memorem, atque ambo inimicos habebit. Præſtat leuitati conſtantia, atque in eo permanere ſtatu, quem quis aliquando ſibi elegerit, quam continuis mutationibus agitari. Sed quæ modo proponitis, mitius interpretari placet; ſcilicet meam potentiam, victoriaſque, libertatis ſtudioſi, veremini, quaſi dum meis armis vobis adſum & faueo, libertati veſtræ aliquid detraham; cur militem igitur non conſcribitis, priuſquam exercitum meum deduco, quo prouinciam hanc veſtram ipſi defendere poſſitis, atq. ego in maiorē noſtræ

ſtræ religionis, Germanicæq. libertatis vtilitatem ad vlteriora pergam? neque velim putaretis, auaritiam, aut in veſtris oris regnandi libidinẽ, me ex meo Regno euocaſſe, cui abundantes diuitiæ, lataæq. prouinciæ patent; me religionis zelus, veſtræ libertatis deſiderium, veſtræ preces euocarunt: Hæc ideo dixi, vt ea, quæ armis aſſero, verbis quoque tuear, & ne mihi aliquando tacuiſſe imputetur; vos quibus ita placet, quæ petitis habeatis. His verbis minabundus orando finem fecit, quaſi militem ex Pomerania deducturus, & Cæſarianis ad libitum prouinciam relicturus; neque Bogislaus iratum, aut iram ſimulantem detinere precibus potuit, quin in caſtra eodem die reuerteretur. Memorant vere Regem iratum fuiſſe, atque de reditu in ſuum Regnum cogitaſſe, cum tam infidos, lentoſque in ijs, quæ promiſiſſent, Germanos vidiſſet. At Stetini in Comitijs ab ordinibus decretum, vt decem millia militum, prouinciæ ſumptibus, conſcriberentur, qui Regi, Duci, ac Prouinciæ ſacramentum præſtarent. Miſſi cum hoc nuncio legati Goſtauum ita mitigauere, vt ſua præſidia ex Pomerania deducturum, & vlterius progreſſurum ſe promitteret, poſtquam decretus miles extitiſſet; ac interim ad præſentem pro-
uinciæ

uinciæ tutelam, omnes accolas ad Ghertium
muniendum conuenire iuſſit, vt incepta mu-
nitio citius abſolueretur, atque ipſe ex Pome-
rania minime diſcedere decreuit. Inter hæc
componēda de obſidione noui Brandembur-
gi certior redditur, & ne ciuitas, præſidiumq.
illud amitteretur, Fridlandiam, viginti ab ob-
ſeſſa vrbe milliaribus, caſtra mouit, opem la-
turus, & prælium non detrectaturus, ſi ante
expugnationē eo perueniſſet, cum vero amiſ-
ſam ciuitatem, cæſoſque milites ſenſit, dolo-
re perculſus, Anclamum retroceſſit, cum non
amplius cum hoſte congredi operæprecium
haberet, ibiq. in Cæſarianos inuectus, quod
milites ſuos fere omnes Brandemburgi ob-
truncaſſent, eos qui Colbergam dederant, at-
que tunc per nouā Marchiam Francofurtum
4 tranſmittebantur, detineri iuſſit. Venerat cir-
ca eos dies in manus Suecorum Colberga, a
præſidiarijs poſt longam obſidionem decoris
conditionibus dedita, nam cum eduliorum
inopia Cæſariani laborarent, neque ſubſidij
ſpes eſſet, menſe Martio cum hoſte pacti ſunt,
exiuere ex ea arce ſex equitum turmæ, & no-
uem peditum ſigna, cum armis, ſarcinis, ar-
dentibus funiculis, ſonantibus tympanis, ac
duabus machinis, relictis tamen vexillis, quæ

Sue-

a Suecis impetrare tranſigendo nō potuerant. Fuit huius arcis deditio magni momenti, non amiſſa ſolum magna militarium apparatuum copia, & multis diuerſarum magnitudinum tormentis, ſed ipſa loci opportunitate, qua Cæſarei priuati ſunt. Sedet Colberga ad mare Balthicum, tutiſſimo contra omnem ventorum impetum portu ornata, atque adeo forti ſitu munita, vt Rex oppugnationem tentare reſpuerit; Pomeraniæ Boruſſiæque inuadendis commodiſſima, neque poterat Rex quiete has prouincias poſſidere, dum hæc, atque Viſmaria, celebris item eius maris portus, Cæſari obedirent; nauium enim commoditate, Viſmaria Colbergam miles deuehi, atque inde eas prouincias infeſtare poterat; & Tyllius horum gnarus, defendi omnibus conatibus, conſeruariq. eam arcem iuſſerat, ſubſidijq. curam Gabrieli Roiæ Viſmarienſi præfecto demandauerat; at hic dum militem nautaſque colligit, intercepta, trucidataque a Suecis nautarum, qui Viſmariam tendebant, parte non exigua, detentus, eatenus ſubſidium diſtulit, vt ipſa hoſti dederetur, & quattuor naues, quæ cum annona, recentiq. milite ſubſidium erant allaturæ, tertio a deditione die Colbergam peruenere; nec prius obſeſſorum deditionem

cogno-

cognouerunt, quam duas Suecicas celoces in portu viderent, & aduerſis tormentorum ictibus ex oppido peterentur; cum igitur ſubſidium inferre, & locum recuperare non poſſent, Viſmariam vela vertere; quod ſi ante triduum aduenïſſent, Colberga per eam ſaltem æſtatem eſſet ſeruata, ac impediuiſſet, ne vlterius progrederetur, Regem, qui maiorem in Germaniam impreſſionem non erat facturus, niſi terga firmaſſet, omnemque ſuſpicionem amouiſſet, ne reditu in ſuum Regnum priuaretur. At detenti Colbergenſes dedititij poſt aliquot dies placato Rege Lanſpergam incolumes ad ſuos tranſmiſſi ſunt, & Tyllius capto direptoq. nouo Brandemburgo, poſtquam ſe in Pomeraniam irrumpere minime poſſe cognouit, occupato, munitoque a Rege omni tranſitu, Magdeburgum redire conſtituit, cum vt eam ciuitatem obſideret, tum vt Regem, ciuitati non defuturum, in æquiora traheret loca, patrijs auxilijs procul, vbi manus conſerendi copia daretur. Acceſſit quod cum ineunte vere glacies, niueſque liqueſcerent, auxilia ex Lotharingia, alijſque locis, in quibus pro Cæſare miles conſcriptus fuerat, Magdeburgum aduentabant, quibus iungi magni momenti erat: relicto igitur nouo Brandem-

N burgo,

burgo, Rappinum redijt, præmiſſo Coloredo
tribuno Bincenum verſus, ad tentandum Via-
dri tranſitum, quem ſi tranſmittere potuiſſet,
cũ Rege acie decertare conſtituerat. Sed iam
propugnacula, quæ ante pontes fluminis Sue-
ci excitauerant, ad iuſtam defenſionem erant
perducta, neque expugnari poterant, ſine ma-
gno temporis diſpendio, militumque clade,
quapropter Coloredus deuaſtata regione ad
Tyllium redijt, qui vetus Brandemburgum
progreſſus, miſſaque Hauelbergam equita-
tus parte, in ditione Magdeburgica reliquum
exercitum diſtribuit; & ciuitatem illam arcta
obſidione cingens, primaria caſtra Mecheræ
5 metatus eſt. Inter hęc Goſtauus magnam vim
nauiũ Stetini cogebat, ex quibus pontẽ fabri-
cari iuſſit lõgitudinis CLXXX. pedũ, latumq.
ita, vt quinque equites ſuper illum obequita-
re poſſent; atque huic ſimilem alium, ſed mi-
norem conſtruxit, vt trans Viadrum pluribus
in locis tranſitum haberet, neque ſibi opus eſ-
ſet ſemper Stetinum tendere, quando trans
flumen ire oporteret. His pontibus, magnaq.
tormentorum, ac militarium rerum copia ad-
uerſo fluuio aduectis, nouam Anghermũdam
ſe contulit, ibiq. collecto exercitu, maiorem
pontem prope Suedam, minorẽ ad Ferathum
collo-

collocauit, eoſque validis propugnaculis muniuit, ne a Cæſarianis occupari poſſent, ipſe cum exercitu inter vtrumque, propè fluuium, caſtra poſuit, in quæ omnem annonam, quæ in proximis locis cuſtodiebatur, afferri voluit. Hæc peragenti defertur Tyllium ex Megapoli diſcedere, quapropter poſtquam Coleredus, ſcrutatis pontibus, diſceſſerat, ſexcentos equites dimiſit, qui progreſſus Tyllij obſeruarent, & poſtremos exercitus interciperent; atque vbi illum, relicto Francofurti, & Lanſpergæ præſidio, reliqua deſerere, & Magdeburgum tendere intellexit, relictis, qui pontes tuerentur, Francofurtum verſus caſtra mouit; ipſeq. cis fluuium cum decem millibus peditum, & centum equitum turmis, ab altera parte Hornius caſtrorum præfectus, cum viginti turmis equitum, & bis mille peditibus, incedebat; maiora tormenta per flumen, cum apparatibus, minora per ripas trahebantur: hoc ordine pergens, ex itinere Libembaldiam, & Fyrſtembaldiam occupauit, & quinque Croatarum turmas, quæ Zidenicæ ſtatiua habebant, obtruncatis ad centum quinquaginta, impedimētis ſpoliauit; octauis denique caſtris Francofurtum peruenit. Ciuitatis illius cura penes Sciamburgicum adhuc erat, cui Tyllius duo

N 2 millia

millia militum ſufficiens præſidium reliquerat, quod ipſe, quando Regem ad ſe venire cognouit, adſcitis ſeptingentis alijs, auxit: inde vt hoſtem diutius moraretur, daretq. tempus Tyllio, quo Magdeburgum expugnaret, atque poſtmodum Regem in Francofurti obſidione implicatum deprehenderet, extra ciuitatem munitiones quaſdam extruxit, incenſiſque ſuburbijs, & conciſis vineis, foſſas duxit, quas militum præſidio firmauit; verum cum a Tiffembacchio tribuno, quem exploratum miſerat, tales eſſe Regis vires intellexiſſet, vt ſuſtineri ab extructis munitionibus minime poſſent, ne militem, quem impoſuerat, amitteret, eas deſeruit, & ciuitatem clauſit, ipſi defendendæ omnino intentus. Eſt Francofurtum ad Viadrum ciuitas ſatis celebris, florentiſsima olim academia inſignis, & mercimonio diues; habet ab vno latere fluuium, cæteris in partibus antiquo more muris ſepta. Quinto idus Aprilis primum Rex ciuitatem ſubijt, totuſque exercitus ad ſclopi ictum acceſſit; Mox Goſtauus perluſtratis omnibus locis, opportuna ad foſſas ducendas, & tormenta collocanda deſignauit; inde Succi ductis foſſis, ſe in combuſtis ſuburbijs muniuerunt, quamuis ab obſeſſis crebris tormento-

rum,

rum, ſcloporumq. ictibus, eruptionibuſq. ab opere deturbarentur. Sequenti die vrbs corona circumdata eſt, ſtrenue ſe defendentibus Cæſareis; Rex vero poſtquam in aperto campo prædicantis ſui concionem audiuit (quem morem antequam ad prælium accederet ſemper ſeruabat) ad milites perrexit, ipſoſq. ad opus hortatus, Cæſáreos aliquot, qui foſſam tuebantur, impetu facto, in ciuitatem pepulit; poſt hæc cõtra Gubinienſem portá, duodecim maiora tormenta, quæ iam diſpoſita erant ad ruinam faciendam, aperiendamq. aggreſſuris viam, explodi mãdauit; cumque excitati prçter hoc duo cuniculi incenderentur, ea porta diſiecta corruit, non ſine defenſorum ſtrage; & Sueci ruinam ſubeuntes in ciuitatem irruerunt, cæſis obuijs Cæſarianorum; cæteri cum iam hoſtem in ciuitate eſſe ſenſerunt, in fugam cum ſarcinis ſe ex altera porta dedere; at cum ciuitas tota impedimentis repleta eſſet, militumq. auaritia nimium onus ſecum ferret, dum fugientes põtis anguſtia detinentur, Sueci perſequuntur, illorum fere centum in fluuium præcipites dati ſunt; in reliquos promiſcua cædes edita, adeo vt ex toto præſidiariorum numero vix mille ſuperfuerint; inde in ciues, ædificiaque ſæuitum, cum Sueci

nemini

nemini parcerent,ſed omnia depopularentur, & depr ę darentur.Eius ciuitatis damnum multis auri myriadibus æſtimatur, fuereq. ipſius participes vicinæ ciuitates, quæ nundinarum occaſione Francofurti merces habebant;auxit calamitatem excitatum incendium, quo multæ ædes conflagrarunt; trucidati ſunt ex Cæſareis ſupra mille quingentos, inter quos Tribunus quidam, nonnulliq. alij fortes viri occubuere; capti fere quingenti,atque præcipue Sparius, & Vallius tribuni,cum multis Centurionibus, alijſq. Officialibus; Sciamburgicus Tiffembacchius,& Comes Mōtiſcuculi, cum ſexcentis circiter gregarijs militibus, Glogouium maius in Sileſiā euaſere; ex Suecis quadringenti cecidere,nemine ex proceribus cōprehenſo;magna inſuper tormētorum, & militaris apparatus copia Goſtauus potitus eſt;ſic ea ciuitas corruit,non ſine Regis nota,qui poterat incolumem ſeruare; nam cum defenſores diſiectam cuniculis portam viderant, Suecoſque ad irrumpendum paratos,pulſato tympano bis petierant,vt certis cōditionibus tranſigerent, & in deditionem acciperentur; quo pacto illæſa ciuitas in manus Regis perueniſſet;Goſtauus vero iratum ſe fingens ob cladem a ſuis ad nouum Brandemburgum acceptam,

exer-

exercitui eam prædam concédere voluit, vt promptiorem ad reliqua haberet; At ſequenti die, poſtquam milites præda onuſti, ſed non ſatiati, ad ſigna rediere, opportunitatem ciuitatis conſiderans, illam munire decreuit; atque ita ſex legionibus impoſitis, vallum reſtaurari præcepit, cumque maxima annonæ eſſet penuria, & ciues non ſolum non haberent, quæ militibus darent, ſed nec etiam quæ comederent, apertis horreis, quibus Cæſariani copioſas fruges incluſerant, ciuibus, atque militibus frumentum, aliaque neceſſaria largitus eſt. Poſthæc exercitu reliquo in circuitu diſtributo, quoniam paſſionis Hebdomadam ſtylo veteri celebrabat, in ciuitate ſacris ſuæ ſectæ intentus, conſedit; vbi vero Paſchatis feſta veneratus eſt, Lanſpergam exercitum duxit, occupataq. in itinere Croſſa, cum copioſo apparatu, & annona, circa Lanſpergam exercitum diſtribuit, & vallo ſe muniuit; inde admotis tormentis, quæ per inuſitatos calles a ruſticis indicatos, ad ea loca perduxerat, ad quæ nunquam poſſe illum peruenire obſeſſi putauerant, mœnia quatere cœpit, occupatiſque munimentis, quæ extra ciuitatem erant, propius foſſis valloque acceſſit, quod cum obſeſſi vidiſſent, exemplo Francofurti exterriti,

territi, facta deditione, pridie Calendas Maij, cum ſarcinis, vigintiquinque peditum ſignis, duodecim equitum turmis, & quattuor campeſtribus machinis exiuerunt, atque Glogouium maius in Sileſiam incolumes deducti ſunt. Goſtauus præſidio ciuitati impoſito, Frācofurtum cum exercitu redijt, vnde occaſione partę victoriæ ad Proteſtantes, qui Lipſiam ad Comitia conuenerant, litteras dedit; Scribebat gratulari ſe, quod tādem Catholicorum iugum excutere fortiter decreuiſſent, extollebat ſuas victorias, vltimumq. ſuadebat, vt totis viribus ſibi aſſiſterent, qui nunquam com-
6 muni ſectæ, & cauſæ eſſet defuturus. Habebātur Lipſiæ a Proteſtantibus comitia ob negotium obſidionis Magdeburgicæ: erat enim illa ciuitas cum Proteſtantibus, liberiſque ciuitatibus fœdere iuncta, quamobrē in pręſenti calamitate auxilium a confœderatis implorauerat, & Chriſtianus Guilielmus, qui ciuitatem illam tenebat, cognatus fere omnibus Proteſtantibus, aut affinis, vrgebat, vt ſibi ſuccurreretur: quapropter Elector Saxoniæ Proteſtantium ſupremus ea comitia indixerat, & congregauerat. Agebatur itaque Lipſiæ de modo, quo Magdeburgo auxilium daretur, erantq. varię opiniones, vt varij erant affectus;
At

At Magdeburgicus Legatus, qui Cæſareos vigiles,ruſtico amictu fallés,euaſerat, comitijſq. pro ſua ciuitate intererat, miſerabili oratione recuſantis, deſperãtiſq. ſpecie ad auxilium ferẽdum animos flexit. hic prolixa incomptaq. barba, intonſo crine, facie, habitu, cunctis ad miſerationẽ compoſitis,in Principum conuentu occaſionem nactus, ita locutus eſſe fertur. Non me huc, Principes viri, mei ciues miſere, vt auxilium veſtrum pro miſerrima patria implorarẽ, cui omne ſubſidium ſerum futurum eſt, quæque ab imminenti excidio minime defendi iam poteſt; neque ego tantum meæ animæ, gloriæq. inuidiſſem, vt ſpecie procurandi non profuturi auxilij effugiſſem,ne inter patriæ ruinas tumularer; ſine patria vitam deteſtor, atque vna cum ipſa cadere malo,qui felices eos,beatoſq. exiſtimo,quibus ante patrum, ſuorumq. ora pugnando ſub patriæ mœnibus fortiter mortem oppetere continget: me beneuolentia erga vos meorum ciuium miſit, me profutura, ſi dictis meis credideritis, imminentium cura,vt poſtquam veſtri vos periculi admonuero, in gremium patriæ apud domeſticos lares ab immani hoſte trucidandus reuertar. Noſtræ ciuitatis obſidio,imo veſtræ, Euangelici proceres, eouſq.

perducta eſt, vt neque ſolui poſſit, neque nos id cupiamus; nam qui poſſemus in ea patria viuere, quam cum florentem, vigentemq. viderimus, in poſterum deformem deuaſtatis agris, mutilam incenſis ſuburbijs, horridam direpta maiori ipſius parte, reliqua concuſſa, dilacerataq. eſſemus aſpecturi? ceſſet iniquum hoc deſiderium, ſi cui ineſt; Præſtat nos deſolatæ patriæ gnauiter pugnantes victimas cadere, & noſtro ſanguine ruinas tantæ vrbis aſpergere, quam ſine patria, ſine lare toti terrarum orbi ludibrio eſſe; vos ſolũ quibuſcum communibus ſacris, ſanctoque fœdere quondam coniuncti fuimus, oramus, obteſtamurq. ſi quid meriti fuerimus, cum pro religione, pro vobis ceciderimus, vt incolumes eſſe velitis, atque contra illum hoſtem, qui noſtro caſu omnium veſtrum ruinã aggreditur, vnitas vires intendatis, ne ab ipſo pariter opprimamini. Quid enim Cæſarem moliturum putatis, poſtquam Magdeburgum, quia Lutherum, quia veſtram amicitiam colit, diripuerit? Scilicet ad veſtram ruinam hæc tendunt; atque vtinam Magdeburgum cadens id perſuadeat, quod cum ſtaret, non potuit; namq. hæc ſpes ſola nos in ſummo hoc diſcrimine ſolatur, quod noſtra calamitate docebimini,

quo iſta Cæſaris pietas tendat, ac in futurum (faxit Deus) cautiores aduerſus ipſius inſidias eritis; Vltimum ſupplicamus, proceres, vt poſtquam Magdeburgo opportunam opem minime tuliſtis, vbi hoſtiles conatus iam imminentes, a veſtris capitibus auerteritis, cognati veſtri Chriſtiani, noſtrumque, qui vobis vltimum vale iam dicimus, cadauera inſepulta iacere non ſinatis, cum pro religione, pro patria, pro vobis ceciderimus. Perorante Magdeburgico Legato vix concepta ira Principum lacrymas cohibuit, incenditq. ciuitatis calamitas mirum in modum animos, at non deerant in eo conuentu, qui etiam ſi Catholicos, Cæſaremq. odiſſent, & Magdeburgi miſererentur, præferebant tamen ſecuritatem propriam alienæ commoditati, ideoq. Cæſaris potentiam metuentes, ægre deducebantur, vt palam bellum ſumerent; verum enimuero allatæ Goſtaui litteræ nutantes confirmauerunt, nam auditis ipſius progreſſibus, atque Cæſarianorum conſternatione, nihil ab ipſis ſibi amplius timendum rati, in eorum ſententiam iuere, qui bellũ palam ſumendum, tuendumque Magdeburgum ſuadebant. omnibus itaque ſuffragijs decretum eſt, vt arma non pro hac cauſa ſolum ſumerentur, ſed vt liber-

tas Germaniæ,& religionis (vt aiebant) in priſtinum ſtatum reſtitueretur; quoniam vero tunc temporis nemo ad ſubſidium obſeſſis ferendum paratior erat quam Suecus, cuius opportune allatæ litteræ ipſius in Lutheranos pronum animum teſtabantur, conſtituere cum ipſo tranſigere, omniaq. ipſi ſuppeditare, quę ad Magdeburgum obſidione liberandum neceſſaria eſſent; miſſis itaque ad tranſigendum Commiſſarijs, Magdeburgenſem Legatum læto animo eſſe iuſſerunt, neque deſpondere animum ciues debere, non enim eo iam res deueniſſe, quemadmodum ipſe dixerat, vt de ſalute ciuitatis deſperandum eſſet; ſtare ciuitatem adhuc, & affuturum breui cum toto exercitu Regem ſubſidio, ac obſidionē ſoluturum; ſe quoque ſi opus eſſet, cum militibus ſuppetias venturos; quæ corruiſſent, aut deuaſtata eſſent, in poſterum paucis annis vel menſibus reſarcitum iri, atque ita ſpe, promiſſiſq. onuſtum in ſuam ciuitatem dimiſerunt.

7 Dum hæc Lipſiæ decernuntur Rex cognita obſidione Magdeburgi propria ſponte præſto eſſe decreuerat, cum vt eos ciues, ſuaſque partes tueretur, tum ne Chriſtianum, qui ſub ſua protectione viuebat, deſerere videretur; miſſis itaq. clanculum nuntijs, ſe affuturum breui pol-

ui pollicitus eſt, interea forti animo eſſent, & ſtrenue ſe defenderent; ipſe quoniam vetus Brandemburgum a Cæſarianis adhuc tenebatur, ne poſt ſe hoſtem relinqueret, ad illud expugnandum animum applicuit; miſſo igitur antequam caſtra moueret, tubicine cũ mandatis, Vittenhorſtium Cæſareum tribunum, qui ciuitatem præſidio tenebat, & diligenter muniebat, admonuit, vt intra viginti quattuor horarum ſpatium decerneret, & mẽtem ſuam aperiret, vtrum deditionem facere, an repugnare mallet; Quod ſi locum tutari eligeret, nullam ſibi poſtmodum veniæ ſpem reſeruaret. Vittenhorſtius, pernicibus equis miſſo nuntio, Tyllium ſuper hoc conſuluit, a quo mandatum accepit, vt ſtrenue ſe gereret, & ciuitatem vſque ad extremum defenderet; verum cum poſtea Tyllius locũ illum ſatis non eſſe munitum, imperfectis adhuc, quæ inceperant, propugnaculis, intelligeret, mutato conſilio Vittenhorſtium in caſtra circa Magdeburgum ſe recipere iuſſit; Quod ille aſportatis ſecum ſarcinis fecit, & Rex ciuitatem immiſſo præſidio occupauit. Atque inter hæc Proteſtantium litteras Lipſia accepit, quibus ad liberandum Magdeburgum, oblatis auxilijs, inuitabatur. Oblata Goſtauus minime re-

ſpuit,

ſpuit, ſed reſpondit gratulari ſe, quod Principes tam ſanctè, vtiliterq. decreuiſſent; fauturum ſe illorum petitionibus, & obſeſſæ ciuitati ſubſidium laturum, ijs quæ offerebant pro occaſione vſurum, parati ipſi eſſent ad ea facienda, quæ ipſe opportune petijſſet; vt igitur præter ſuam propenſionem, Principum pronos animos ad hanc expeditionem vidit, ad ſubſidium ferendum ſe accinxit; & tranſmiſſo cum toto exercitu Viadro, Chepenicum ſe contulit; inde quoniam per Electoris Brandemburgici ditionem ſibi tranſeundum erat, Berlinum ad eum miſit Comitem Ortemburgicum petitum, vt Cuſtrinum & Spandauiam cum annona, & menſtruo ſtipendio ſibi traderet, quo tutius Magdeburgum petere poſſet; redditurum ſe ea loca ſimulac ciuitatem illam obſidione liberaſſet; neque ſe hæc ideo petere, quod de ipſius fide dubitaret, ſed quod eius præfectos, & Commiſſarios ſuſpectos haberet, qui ſibi cum Cæſareos apud Ghertium fudiſſet, ac perſequeretur, Cuſtrini portas clauſerant, quod non parum damni ſibi attulerat, cum hoſtem omnino delere propter illud ſolum impedimentũ nequiuiſſet. Ægre deducebatur Elector ad ea loca tradenda, quæ ſitu, & munitione ſuæ ditionis potiſſima erant

propugnacula; qua de cauſa Ortemburgico, & Hornio, qui poſt illum cum iiſdem petitionibus venerat, ſe ea loca daturum negauit; Cæterum Regis mandatis obſequuturum, atque ijs locis Commiſſarios præfecturum, qui in omnibus illi præſto eſſent; His Goſtauus non contentus cum quinque equitum turmis, mille ſclopetarijs peditibus, ac quattuor paruis machinis, Electorem allocuturus Berlinum perrexit; Elector ad milliare prope ciuitatem obuius occurrit, & poſt amicam ſalutationem, & priuatum in ſiluula colloquium, quod integram fere horam durauit, in ciuitatem redijt, ſuos conſiliarios ſuper petitione Regis conſulturus; Rex cum Electoris Palatini vidua, quæ ipſi quoque cũ Brandemburgico obuiam venerat, in campo reſponſum opperiebatur. Poſtquam vero regreſſus Elector reſponſum ſecundum Regis voluntatem non tulit, indignabundus in caſtra volebat redire, ſed affinis mulieris precibus detentus, Berlinum cum mille ſclopetarijs intrauit, atque altera die rurſus cum Electore egit, vt ſibi loca, quæ petierat traderet, ſecus ſe obſeſſis Magdeburgenſibus opem minime laturum; acceſſerat interea prope Berlinum Suecicus exercitus, vnde Elector, vel rationibus a Rege adductis perſuaſus,

vel

vel armis ipſius territus, tandem deſcendit, vt Spandauiam daret, de Cuſtrino nunquam perſuaderi potuit. Rex itaque accepta Spandauia, impoſitoq. præſidio, Electore, & Illuſtribus fœminis ſalutatis, in caſtra Chepenicum reuerſus eſt; Inde pridie nonas Maij Poſdamum mouit, Electoremque Saxoniæ poſtulauit, vt ſuos milites ſecum coniungeret, quo facilius ciuitatis obſidionem ſolueret, vel ſaltem ſibi tranſitum per Saxoniæ fines, nempe per pontem Deſſauienſem concederet, quo compendioſiori via Magdeburgũ veniret. Vtrumque Saxo aperte recuſauit; primum, quod non adhuc ſufficientem militem ſe collegiſſe dicebat, alterum ne ſedes belli in ſua ditione ſtatueretur; tantumq. abfuit vt aliquid concederet, vt etiam Regem, qui colloquium petebat, alloqui reſpuerit, ſua negotia, occupationeſq. cauſatus, quod tunc temporis præſertim in militibus recenſendis eſſet occupatus. Me difficultates iſtæ, quas paſſim Germaniæ Principes Regi mouebant in eam ſententiam trahunt, vt exiſtimem illos Regis arma ſuſpecta habuiſſe, quaſi ille ipſorum deſiderium victorijs ſuperaſſet; An fortaſſe, vt mos eſt ijs, qui nefaria facinora audent, paueſcebant enormitatem ſceleris, & quamuis animo contra

Cæſa-

Cæſarem proprium Dominum arma ſumere
decreuiſſent,inſtituti executionem abomina-
bantur; hoc de Saxone dicere licet,illum non
prius arma in Cæſarem vertiſſe, quam Tyllius
ſuæ ditionis partem deuaſtaſſet; At hercule hę
moræ eatenus Regem detinuere, vt Magde-
burgum excidium paſſum ſit; nam dum Go-
ſtauus cum Saxone,& Brandemburgico alter-
catur, Tyllius obſeſſam ciuitatem expugna-
8 uit. Reſpirauerat poſt profectum in Megapo-
lim Tyllium Magdeburgum, ſoluta vndiqua-
que obſidione, cum ille maiorem militum
numerum ſecum abduxiſſet; ideoq. ciues, &
præſidiarij milites excurrebant ſæpe ad trigin-
ta vſque milliaria, opprimebantq. Cæſareos
ſtatiua minus vigilanter cuſtodientes, & præ-
dam, commeatumq. in ciuitatem adducebãt;
verum cum ab externo hoſte ſecuri quodam-
modo viuerent,internis diſcordijs agitari cœ-
pere, dum ciues in ciuitatẽ, & ſuas domos re-
cipere militem Suecum,quem Marchio Chri-
ſtianus conduxerat, abnuerent; ſed hæc lis
cito, intercedente Senatu, ſedata eſt, om-
niq. diſſidio ſublato Chriſtianus, ciues, & mi-
lites fidem ſibi mutuo obſtrinxerunt, ſe vna
aut victuros aut morituros, donec ciuitatem
ab hoſtium conatibus liberam præſtarent;

ideoque alias inſuper munitiones extra ciuitatem excitare; vallum reparare, & ſe ad quemcunque caſum accingere. Præerat Cæſareis, quos circa Magdeburgum Tyllius reliquerat, Popennaimus, qui nihil relinquebat intentatum, vt pro viribus quas habebat, ciuitatem moleſtaret, atque interim dum Tyllius abeſſet, Volfenbutulæ in ſuis ſtatiuis ſcalas, & alia inſtrumenta bellica fieri, parariquc curabat, quibus vrbs adueniente Tyllio ſine mora expugnaretur; neque dum militaria moliretur, mitiora conſilia intermiſit, hortatus Chriſtianum litteris, vt ad Cæſaris obedientiam rediret, vitaretq. imminentem ruinam; ſed parum admodum potuere pia verba apud proteruum illius animum, qui religionis prætextu ſuam Tyrannidem obtegens aures non præbebat ſuadentibus, vt Cæſaris clementiæ ſe remitteret, veritus, ne ditione ab illo ſpoliaretur; Popennaimus vero vbi hæc remedia minus valere animaduertit, animum applicuit, vt quoquo modo vrbe potiretur; Falchēbergio itaq. Regis Sueciæ tribuno, qui Suecis Chriſtiano militantibus præerat, per tubicinem ſignificauit, quam procul Regis ſubſidia abeſſent, & quam ipſe ad ciuitatem expūgnandam eſſet paratus; Cederet igitur dum tute

poſſet,

poſſet, & Cæſari gratificaretur, beneficium non neglecturo, ſed condignũ præmium porrecturo, ſi ipſius opera rebelli ciuitate potiretur. hæc vero alium pepererunt effectum, quam Popennaimus putarat, nam non ſolum Falchẽbergius allatis rationibus perſuaſus fuit, ſed irritatus vltro, tanquam ſibi hæc quaſi proditori proponerentur, tubicini reſpondit, ſe pro hac vice illum excuſare, quod fortaſſe eorum, quæ afferret inſcius veniſſet, in poſterum nemini parſurum, ſed in furcam acturum, qui eiuſmodi ſibi nunciaret, ac ſe mirari, quomodo Popennaimus, alioquin egregius, honeſtuſque miles, ſcripſiſſet hæc ſibi, qui proditionis nunquam ſuſpicionem dediſſet; atque hęc quidem tubicini, Chriſtiano vero, & Magdeburgico Senatui acceptam epiſtolam oſtẽdit, vt ipſorum animos, hac de cauſa irritatos, erga ſuum Regem magis affectos redderet, & ſuam fidem oſtẽtaret; inde vt ſtrenue patriam defenderent cohortatus, cum ſuo milite egreſſus, ad Albim quinque a ciuitate milliaribus procul, Scionebeccam verſus, paruũm munimentum excitauit eo conſilio, vt liberum in Saxoniam tranſitũ ſibi ſeruaret, vnde commeatum pro militibus quæreret, quibus nolebant ciues ex ſuo impartiri; mox munitioni

milite impoſito, qui tutari poſſet, Magdeburgum reuerſus eſt; atque hoc munimentum Magdeburgenſibus per integrum fere menſem vtile admodum fuit, nam non per ſiluam crucis ſolum, ad quam id ſitum erat, Gommera copioſam annonam habebant, ſed etiam ex eo erumpentes milites Cæſarianis eripiebant, quæ illi ſibi quæſiuerant, illoſque non parum moleſtabant; & Popennaimus, qui ad illud expugnandum acceſſerat, prohibere non potuit, quin ad finem perduceretur, cum non ſufficientem militem haberet, vt illud iam ad iuſtam defenſionem perductum expugnaret; ſic iuuit hoc Magdeburgenſes non parum, quouſque Tyllius ex Megapoli redux circa idus Aprilis illud expugnauit. Diſtribuerat vt diximus in Magdeburgenſi ditione Tyllius exercitum, atque vbi aliquot dies curandis corporibus inſumpſit, ciuitatem propius accedere, atque adiacentia munimenta expugnare deliberauit; Mechera igitur, & Pechauio mouens cum exercitu inter Præſterenſe, & Craizhorſtenſe Magdeburgenſium munimenta in ſilua conſedit, excitatoque ibidem vallo ſe muniuit; miſſis inde militibus, qui viam ad ciuitatem inſiderent, ne hoſtes in illam aufugerent, munimentum vltimum ad Albim aggreſſus

greſſus

greſſus eſt, tormentiſque ab vtraque fluminis ripa directis, quati iuſſit, atque eadē die a præſidiarijs deditum in poteſtatem redegit; pari felicitate intra paucos dies Præſterenſe, Craizhorſtenſe, Præſteram, Cracauiam, & Buccauenſe munimenta expugnauit; quo pacto extra vrbem omnium maximum munimentum Magdeburgenſibus ſolum reſtabat, quod vectigal appellabatur; amiſere in ijs munimentis ciues militum pugnaciſſimos, & ea, quæ maximi pendebant, vix vſui fuere. Porro Tyllius conſpicatus, nullum aliud amplius extra vrbem munimentum extare, quam vectigal, illud quoque aggredi operæprecium ratus eſt, vt poſtmodum alia omni cura liber ciuitatem acrius oppugnaret; diſpoſitis itaque machinis ruinam excitare cœpit, factumq; eſt, vt cum vallum ex arenoſa, minimeque tenaci terra conflatum eſſet, breui temporis ſpatio ipſius integrū latus corruerit; quo viſo Falchembergius milites in ciuitatem iam munimentis nudatam reuocauit, combuſto prius ponte, qui vectigal ciuitati coniungebat. Tyllius vt hoſtem vectigal deſeruiſſe cognouit, metuens inſidias, neue ſuppoſitis ignibus, cum militem impoſuiſſet, diſijceretur, vſque ad noctem præſidium imponere diſtulit, qua aduentante

demum

demum aliquot peditum ſigna immiſit, qui illud contra ciuitatẽ munirent. Licet hic Magdeburgenſium exemplo infelicem mortalium induſtriam deplorare, qui aliquando quidpiam moliuntur, & faciunt, ſibi vſui, & commoditati futurum credentes, quod deinceps in ipſorum perniciem, & ruinam vertitur; extruxerant Magdeburgenſes immenſis laboribus, & ſumptibus extra ſuam ciuitatẽ tot munimenta, vt hoſtem impedirent, & diſtinerent, ipſi interea temporis beneficio fruerentur, & obſidionem in longum traducerent; at hæc ipſa faciliorem expugnationem reddiderunt, fuereq. in cauſa, vt ciues citius ſuæ patriæ excidium viderent, nam amiſſo extra ciuitatem magno militum numero, iam adeo pauci in ciuitate ſupererant, vt tenere totam non poſſent; atque ea ipſa, quæ in ſui defenſionem fabricauerant, munimenta, in ſe præparabantur; verum Chriſtianus, & Falchembergius vbi præter ſpem amiſſa propugnacula tam cito videre, de rerũ ſtatu Regem, & Proteſtantes, qui Lipſiæ diuerſabãtur, miſſis clandeſtinis nuncijs admonuerunt: ipſi cum militum numerum nimis anguſtum eſſe cognoſcerent ad totam ciuitatem tuendam, ſuburbia deſerere decreuerunt, præſertim cum Su-

demburgum Cęſariani iam oppugnare cœpiſſent; excitato itaque Sudemburgi, & in noua vrbe incendio, ædes combuſſerunt, atque ex igne ſuperſtites, adhibitis machinis, cuniculiſque, ſolo æquauere, ne hoſtis ijs contra ſe vteretur, aut in ijs hoſpitia collocaret; Cæſariani igitur Sudemburgũ circa Calendas Maij occuparunt, & Popennaimus quarto nonas eiuſdem menſis nouam vrbem cum quinque legionibus ingreſſus eſt: mox Cæſarei foſſas ducere, graui obſidione ciuitatem cingere, omneſq. vias intercipere, quibus Magdeburgum aditus pateret. Inter hæc Goſtaui ad obſeſſos litteræ interceptæ ſunt, quibus partam ad Francofurtum victoriam narrabat, & ſe ſubſidium breui cum toto exercitu allaturum, per ſuum honorem iuratus, promittebat, eſſent interea bono animo, & ſe ſtrenue defenderent; has ad ſe allatas Tyllius, qui Mecheræ diuerſabatur, quamuis Francofurtenſi clade perculſus, ad Popennaimum miſit, vt obſidionem vrgeret, nam aduentare Regem, & Proteſtantes vbique delectus inſtituiſſe, vt obſeſſæ vrbi præſto eſſent, qui ſi venirent, erat omnino obſidio ſoluenda; Sed harum lator a Magdeburgenſibus, qui tunc forte ex ciuitate eruperant, captus eſt, & ciues Regis litteris in ſpem

erecti

erecti ſunt, acriuſque defenſionem ſuſcepere, & quanquam multorum animi conciderant, vbi cognouerant rem ſerio agi, & Tyllium omnino conſtituiſſe ciuitatẽ expugnare (quod antea nunquam putarant futurum, quare neque militem, neque apparatum ſufficientem prouiderant, ad tam vaſtam, & irregularem munitionem defendendam) fecere tamen ea, quæ vires & tempus permiſere. Supererāt omnino in ciuitate duo peditum millia, & tercenti fere equites ex exercitu, quem Chriſtianus conflauerat, cæteri aut per acies ceciderant, aut fame conſumpti erant, multos etiam ægritudines abſumpſerant, quas ex male cocta Ceruiſia contraxerant: Hos reliquos milites Falchembergius per mœnium apertiora loca diſtribuit; inde quoniam illorum numerus minime ſuffecerat, editioribus, & munitioribus locis ciues imponit, fœminas atque impuberes afferendis apparatibus, alijſque neceſſarijs adhibet, ipſe nullibi non adeſſe, omnia luſtrare, mœnia, ſtationes percurrere, hortari, facere, milites ciueſque verbis atque exemplo monere. Neque Chriſtianus deſes tempus terebat, nam dum Falchembergius ore, præſentia, opere defenſores incitat, ipſe in Senatu conſulebat, quid in ſupremo rerum diſcrimine

ne

ne agendum, omnibuſque conſulto prouidebat; atque hæc quidem in ciuitate; Tyllius vero poſtquam cinctam vndique ciuitatem vidit, facile putans, vt ciues exterriti deditionem facerent, ad eos litteras dedit, atque eodem fere tenore ad Chriſtianum & Falchembergium ſcripſit, vt poſtquam iam excidium vrbi immineret, neque vlla ſpes auxilij eſſet, ſe æquis conditionibus dederent, & vltima expectare non vellent; ſe hęc ideo ſcribere, quia, vt Chriſtianum virum decet, a tanta ſanguinis effuſione, quanta erat futura, ſi ciuitas vi expugnaretur, abhorreret; miſereri ſe tot imbellium mulierum, & puerorum, qui erant perituri, eaque de cauſa eos monere, ne ſibi poſtea crimini, ſæuitiæque daretur, ſi vltimam ruinam paterentur. Non reſpuere omnino Magdeburgenſes deditionem facere; ſed quia negotium hoc magni momẽti eſſe dicebant, quod non ad ſe tantum, ſed ad omnes Proteſtantes pertineret, nec Principem, aut Senatum, aut ciues de eo aliquid, inconſultis alijs, ſtatuere poſſe, ſed rem omnẽ ad vicinos Electores, & confœderatas maritimas ciuitates referendam; reſcripſerunt itaque quod ſi ſuos Legatos incolumes, liberoſq. ire permitteret, ſe citatis equis ad Electores Saxonem, & Bran-

demburgicum, atque Lubecam miſſuros, qui ſuper hoc negotio conſulerent, & conſtitui commiſſarios ad tranſactionem procurarent: ſiſterentur interim arma, vt facilius, & commodius hæc peragerentur. Tyllius vt Legatos mitterent conceſſit, tubicineſque dedit, qui ſaluos ducerent, de armiſtitio non conſenſit, nam cum ciuitatem in manibus iam haberet, tempus traducere nolebat, quo obſeſſis vel Rex, vel Proteſtantes præſto eſſent. At decreta, conceſſaque legatio irrita fuit, neque Legati eo iuere, quo miſſi fuerant, ob mox ſecutum vrbis excidium. Dum de mittendis Legatis ageretur obſeſſi vna, eademque die ter eruperant, cæſiſque Cæſarianorum fere ducentis in ciuitatem redierant; Cæſariani vero nihiloſecius operibus ſuis promouendis inſtabāt, breuiq. temporis ſpatio iuxta Haydeccum, & nouam vrbem, in multis locis, ad labrum vſque foſſæ peruaſerant, vnde ignitos globos in ciuitatem iacientes, incendium excitare nitebantur; ſed obſeſſi diligenter extinguendo cadentes globos, periculum auertebant; quoniam vero ex ea parte magno damno afficiebantur, Falchembergius erupit, vt inde Cæſareos expelleret, poſt longum tamen certamen in ciuitatem repulſus eſt. Porro Tyllius cum

Regem

Regem in dies magis accedere intelligeret, acrius oppugnationem vrgens, diſpoſitis vbique tormentis mœnia quatiebat. Sextodecimo Calendas Iunij ſedecim muralibus machinis nouam vrbem iuxta longa ruina eſt edita, omniaque ad eam aggrediendam, inuadendamq. parata erant, & milites ſolum ducis ſignum expectabant, ſed cum ab vna parte turris ſupra portam ſtaret,in qua obſeſſi tormenta diſpoſuerant,quibus non parum damni Cęſarianis afferebāt, & ab alia prope Albim propugnaculum eſſet, quod & ruinam aggreſſuros moleſtabat,Tyllius militem cohibuit, donec turris illa, & propugnaculū euerterentur, faciliorque ad diruta mœnia acceſſus pateret; Dum enim turris, & propugnaculum ſtabant, ſi milites acceſſiſſent; ab vtroque latere infeſtis ſcloporum, machinarumq. ictibus petebantur. Iuſſit itaque Tyllius turrim, & propugnaculum quati,interim viginti fere ex Cęſareis per cellas, & foſſas ad vallum vrbis penetrauerant, iamque illud fodere, atque in eo ſe munire inceperant, cum erumpentes ciues illos expulerunt. Erat in ciuitate dum hæc agerentur maximus tumultus, omneſq. in armis ſtabant cenſentes, Cæſarianos ea die impetum facturos, neque tamen ideo exterriti

deditionem facere, aut colloquium petere in illorum animum incidit, ſed perfracte in ſua obſtinatione perſeuerauere, donec turris, quæ ſupra portam erat ſequenti die xj. Calendas Iunij tercentis ferme tormentorũ ictibus corruit; tunc tametſi non ex Cæſarianorum voto ea ruina ſucceſſerat, qui in foſſam cadere illam cupiuerant, vt ruinis foſſa impleretur, tamen exterriti, cum iam facilius, & ſecurius ruina adiri poſſet, emiſſo tympaniſta quattuor dierũ inducias pecierunt, quibus Electores Saxonem, & Brandemburgicum, & maritimas ciuitates de ſuo ſtatu admonerent. Tyllius lacerata epiſtola, quam miſerant obſeſſi, reſpondit, non amplius conſulendi eſſe tempus, ſed tranſigendi, quibus conditionibus poſſent, ſe nolle diutius iam partam victoriam differre, ipſi ſibi conſulerent dum tempus eſſet, & res adhuc ſtarent; hortari ſe ne vltimum excidium, quod iam imminebat, expectarent; dimiſſo cum hoc reſponſo tympaniſta, tubicinem ipſe ſub meridiem miſit, cum tribus epiſtolis, ad Chriſtianum, Falchembergium, & ciues ſcribens, ne inutiliter mori, diripiq. ciuitatẽ mallent, quam ſe decoris conditionibus dedere. Acceptis his litteris Magdeburgenſes, quoſdam ad Tyllium mittere

decre-

decreuere, qui conditiones quas proponeret, audirẽt, & referrent, vt ſuper ijs deliberaretur. Verum dum iſti conditionibus diſcutiendis intenti ſunt, Cæſarei milites opus non intermittebant: Popennaimus enim quietis impatiens, ex noua vrbe prope Albim, vbi foſſa aquis carebat, impetum fecit, vt milites aliquot ſub vallo occultaret, ſed ab obſeſſis repulſus, cuniculis rem agere inſtituit, vt partem valli diſijceret, quod itidem irritum fuit; nam perſentiſcentibus id obſeſſis, vanum contrarijs cuniculis conatum reddidere. Popennaimus demum viua vi in foſſam irrumpens cum ab obſeſſis parum impediretur, qui ſulphureo puluere iam fere deſtituti, eminus infeſtare parum poterant, in ea ſe muniuit, ſequentique die pluteis vallum aggreſſus, ligonibus illud effodere cœpit, quamuis obſeſſi id impedire ſumma vi niterentur, machiniſq. ex propugnaculo, quod foſſam ſpectabat, effoſſores turbarent; verum cum viderent hæc parum proficere, cœptis inſiſtẽte Popennaimo, ſequenti die Tyllij tubicinem cum reſponſo remittere, & deditionem facere conſtituerũt; interim cum obſeruaſſent Cæſarianos cateruatim huc illuc itare, coniecere eos expugnationem moliri; quamobrem totam noctem in

ſomnes

ſomnes ſuper vallum perſtitere, factoq. impetu Popennaimũ ex foſſa pellere nequicquam conati ſunt. At Tyllius vbi ad ruinam patere faciliorem acceſſum vidit, omnia parari iuſſit, vt die illuceſcente vrbs expugnaretur, locaq. diſtribuit, quæ quiſque aggrederetur; ſic xiij. Calendas Iunij, qua die obſeſſi ſeſe dedere conſtituerant, Cæſariani quiete in ſuis ſtatiuis ſe continebant, vt obſeſſos fallerent, qui cum inſomnes noctem traxiſſent, inſidebant dormiturientes vallo, atque vbi vſque ad tertiam diei horam nihil tentaſſe hoſtes videre, dimidia ciuium, & militum pars, permittentibus præfectis, domum ad requieſcendum ſe contulit, ipſiq. præfecti, qui tunc ab excubijs immunes erant, quieti ſe dederunt; Atque Falchembergius curiam petijt, vt cum Chriſtiano, & Senatu de dimittendo Tyllij tubicine ageret; At cum Popennaimus, cui primus aggrediendi locus obuenerat, omnia in ciuitate quieta animaduertit, diſpoſitis in acie militibus, Quouſque, inquit, rebellis hæc ciuitas veſtram virtutem commilitones eludet? Anne huic obſidendæ noſtram omnem ætatem impendemus? Impunes nobiſcum Magdeburgenſes tranſigent? Seruabunt patriam, domos, aurum, qui tantum nobis negotij faceſſerunt,

nos

nos qui tot tantoſq. labores in hac obſidione exantlauimus ſine præmio abibimus? ſic erit milites; ecce iam tubicinem noſtrum dimittunt, Tyllio æquis conditionibus ſe dedunt, nos merita, partaq. præda defraudamur, & laceras veſtes, vulneratum corpus, defeſſam animam reportabimus. Quin potius priuſquam hæc concludantur, duobus iſtis agglomeratæ argillæ cubitis ſuperatis, in inermem illam plebeculam ferro irrumpimus? aſcendere vallum labor erit ſolum; cætera cædes inertium, vaſtationes domorum, ſolatium; ſupellectiles diuitiæ, quibus Magdeburgenſes abundant, præmium erunt; Agite milites, me ducem ſequamini, perfidiam ſine pœna, iniurias ſine vltione, noſtros labores ſine præmio eſſe non patiamur. Hinc haud ſecus, quam alijs perſuaſerat, faciens, diſtricto gladio foſſam ingreditur, ſuperatiſq. ſuis munimentis contra vallum tendit; & milites pari alacritate ducem ſequuti, inferiorem valli partem occupant, mox ſuperiorem aggreſſi, ex ea quoque Magdeburgenſes deturbant. Falchembergius autē cum ſuos claſſicum canere ſenſiſſet, egreſſus curia, quos potuit milites collegit, & contra Popennaimum ciuitatem iam ingredientem duxit; hic renouato prælio acriter dimicatum eſt,

iamq.

iamq. Cæſarei ab ingruente ciuium turba repellebantur, ni interfecto plumbea glande Falchembergio ciues exterriti ceſſiſſent; mox omni ex parte Cæſarei irrumpere, necare reſiſtentes, incendere ad terrorem domos, excurrere, deprædari, quique minus diſcriminis ſubierant, meliorem partem prædæ referre. Inde, quod vltimum ciuitatis exitium fuit, apertis portis equitatus, & Croatæ introducti ſunt, qui per ciuitatem diſcurrentes miſerandam ſtragem edidere; Sæuitum in viros, fœminaſque promiſcue, neque imbellis ætas impuberes ſeruauit; ſolum incendium, quod afflante vento tota iam ciuitate vagabatur, ſtragi finem impoſuit, ſuperſtites ferro, alio ſæuiori mortis genere, afflicturum; nam cum flammæ vbique debaccarentur Cæſarei, exceptis aliquot legionibus, quæ ſuper vallum ſigna firmauerant, ipſumq. cuſtodiebant, in caſtra reuerſi, quod ex miſera ciuitate ſupererat, igni conſumendum reliquere. Chriſtianus plumbea glande ſiniſtrum crus traiectus, cæſimq. caput vulneratus, viuus in Popennaimi poteſtatem venit, ac deinceps Viennam ad Cæſarem captiuus tranſmiſſus eſt. Superuixere & alij ciuitatis Senatores, & Primates, ſpe redemptionis a Cæſareis ſeruati; Cæterum

ſoli

ſoli milites aliquot, qui defendebant ciuitatis quandam partem, quæ Marſchia dicebatur, vitę incolumitatem pacti, militari more ſe dedere. Pauci item milites, & ciues in templum maius, quod ab igne intactum fuit, miſericordiam victoris experturi, confugere; reliqua plebs militeſq. partim ferro cecidere, partim igne miſere conſumpti ſunt. Mirum eſt dictu quam breui temporis ſpatio flammę ciuitatem illam abſorpſerint, nam non pluribus, quam viginti quattuor, horis tota cõflagrauit. Cathedrale templum, Beatæ Virginis Cœnobium, & centum quinquaginta fere piſcatorum domus, prope Albim ſitæ, quæque ab alijs ſeparatæ erant, tantum ſeruata; Inter alia, ſex egregia templa in cinerem redacta, quorum aliqua ſectilibus laminis, aliqua plumbo, & Diuo Ioanni dicatum cupro, tecta erant; Cæſorum numerum referre vix quiſquam poſſet, certum tamen eſt, plures flamma, quam ferro perijſſe, nam apertis cellis, & fornicibus, in pleriſque tres, quinque & plures fœminas, ac pueros fumo, flammaq. enectos reperire erat; neque ex ſepultura numerũ ſupputare licuit, cum cadauera Tyllius in flumen iuſſerit proijci, vt milites ſepeliendi labore liberaret. Sunt qui ad ſeptẽ millia ciuium in eo excidio mor-

tem occubuiſſe dicant; Superſtitum quoque numerus incertus eſt, cum captiui in varia caſtra diſtributi fuerint, & profugi in diuerſa loca ſe contulerint, ſupra tamen quadringentos fuere, quorum aliqui cum vxoribus, & filijs diu a Cæſareis detenti, aut precio perſoluto ſe redemere, aut fuga euaſere. Militum promptiſsimi pugnando ceciderunt, cæteri, qui ſegnius rem geſſere, proiectis turpiter armis in deditionem accepti ſunt, ex Cæſareis pauci admodum deſiderati, cum tantum primo ingreſſu Falchembergium reſiſtentem inuenerint, poſtmodum pugnauerint nuſquam. Sic Magdeburgum cecidit, libera Germaniæ ciuitas ad Albim ſita, antiquiſſima, nobiliſſimaq. cuius excidium ducentis ferme abhinc annis indigena vates elegiaco carmine elegãter defleuerat. Memorant ciuitatem hanc a Druſo, filioue ipſius Germanico, Auguſti Cæſaris tempore, mœnibus cinctam, cum antea pagus piſcatorum eſſet, extructoque Veneri Partheniæ templo, Parthenopolim appellatam, cuius ſignificationis nomen, mutato ſecundum proprium idioma vocabulo, vſque ad finem retinuit; nam Magdeburgum Germanice, idem fere eſt, ac latine puellarum oppidum, cui ſignificationi alludit Græcum, Partheno-

thenopolis. Hanc ciuitatem Magnus Carolus Cæſar bello Saxonico in poteſtatem redactam, pulſis Ethnicis ſacrificulis, Chriſtianam religionem edoci curauit, Epiſcopumq. præpoſuit; Otho magnus a Vandalis, Hungaris, & Boëmis deſtructam reſtaurauit; inde in Archiepiſcopatum erexit, & innumeris priuilegijs decorauit. Lutherus anno a Chriſto nato MDXXII. a Catholica veritate ſeduxit; vnde deinceps infinitas calamitates, & clades varijs temporibus paſſa eſt, quouſque in ſua perfidia corruerit; Vrbs erat ſatis ampla, & potens, multis Parochialibus templis, & Cœnobijs inſignita, eiq. aliquot alij Germaniæ Epiſcopi ſuberant, Miſnenſis videlicet ad Albim, Zaitzenſis ad Salam, Brandemburgenſis, & Hauelbergenſis. Sita erat in lata planitie; ipſius mœnia propugnaculis, turribus, & foſſis probe muniebantur; ædificia elegantia, amœna fora, opera publica inſignia habebat, ornataque; fluit ab vno latere Albis fluuius inſignis, inter maiores Germaniæ non minimus, cuius ripas perpulcher ſublicius pons coniungebat; iure vtebatur Romano, in Saxonicã linguam deſcripto, omniumque adiacentium populorum cauſæ huc remittebantur; Atque præter præclara tot ornamenta precioſiſſimum om-

nium habebat Diui Norberti ſanctum corpus, quod ab Abbate Cœnobij, in quo iacebat, pia fraude impijs ciuibus ante nonnullos annos ſurreptum, Pragam in Strahoffenſe Præmonſtratenſium Cœnobium allatum vidimus, numero, & qualitate miraculorũ clarum, quodque eam ciuitatem ab exitio ſeruaſſe, dum in ea fuit, vel ab ipſis hæreticis creditur. At milites poſtquam deficiente eſca flammæ ſuppreſſæ ſunt, in ciuitatem reuerſi, ruinas perquirere, cellaſq. rimari cœperunt, vbi copioſam prædam ſunt nacti, cum ciues ignitorum globorum, qui a Cæſarianis iaciebantur, metu, veſtes, precioſaq. alia in ijs abdidiſſent, tantumq. commeatus, & annonæ ibidem repertum eſt, vt valde miraretur Tyllius, qui obſeſſos milites vel pane carere reſciuerat: Sed hoc ex auaritia ciuium emanauerat, qui nunquam militibus victum voluerant impertiri, cumque paucis ante expugnationem diebus, panem, & lardum tradere cogerentur, ſeditionem fere excitauerant; ipſe Tyllius xj. Calendas Iunij in ciuitatem venit, repertiſq. in templo mulieribus, pueris, ciuibuſque nonnullis vitam, libertatemq. condonauit; milites, quorum etiam aliquot ibi erant, quod non ſtrenue ſe defendiſſent, increpuit, vitam tamen conceſ-

conceſſit, & omnibus, quoniam per triduum ſine cibo vixerant, panem dari iuſſit: Lutheranos prædicantes vinciri, & in captiuitatem duci voluit; nempe Catholicus, piuſq. vir, hos populorum ſeductores odio proſequebatur; mox purgando Cathedrali templo ciues applicuit, in quo tandem poſt centeſimum decimum fere annum, Romano, hoc eſt Catholico, ritu ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium celebratũ eſt, ac omnia ciuitatis, caſtrorumq. tormenta in lætitiæ ſignum exploſa. Poſthæc diſpoſitis excubijs, mandatum, vt prædæ finis fieret, eaq. quæ ſupererant, vt ſuperſtites ciues ſibi quærerent, vſuiq. ſuo applicarent, conceſ-
9 ſum. Tales erant vtrinque conatus, hocque modo res inter Cæſareos Suecoſque ſe habebant, dum Cæſar milites vndique colligeret: pulſabantur vbique conſcribendis militibus tympana, clangoribuſq. tubarum omnia perſtrepebant, atque ad belli ſumptus in Boëmia, Morauia, Sileſia, Auſtria, Stiria, Carinthia, alijſque hæreditarijs Cæſaris prouincijs, nouæ contributiones, vectigaliaq. imponebantur: neque fœderati Catholici Principes cauſæ deerant, auxilia quæ poterant ſubminiſtrantes. Ex parte quoque Regis magni fiebant apparatus, nam Hornius in Marchionatu prope Sile-

ſiam.

ſiam duas peditum, & vnam equitum legiones conſcribebat, & in Anglia pro Goſtauo milites paſſim colligebantur, habebanturque in Suecia, & Boruſſia delectus; Electores item Saxo, & Brandemburgicus, Landgrauius Haſſiæ, cæteriq; Proteſtantes exercitum parabant, tametſi non aperte contra Cæſarem id facere profiterentur. Confœderatorum etiam in Belgio ordines, quibus iſti Germaniæ ſuperioris motus vtiles erant, partes fouebant, & quoniam milites dare nequibant, quinquaginta florenorum millia ſingulis menſibus ſe Regi numeraturos polliciti ſunt. Ex finitimis vero Principibus Rex Poloniæ, qui ob pactas cum Rege Sueciæ inducias, Cæſari præſto eſſe non poterat, nihil mouere voluit; Cæſari tamen conceſſit, vt in ſuo Regno quot vellet milites conſcriberet. Rex Daniæ quoque, quoniam ſeruare pacem cum Cæſare ambiebat, neutrarum partium eſſe ſibi elegit, & quamuis a Sueco ad communia ſacra proferenda inuitaretur, in conſilio perſtitit, & inſtructa viginti nauium claſſe ſuas oras tuebatur, Sueco fortaſſe minime fidens; nam inter Suecos, Danoſque immortales ſemper viguere æmulationes, cũ vtrique Septentrionalium regionũ Imperium ſibi arrogent, Sueciq. aliquando a Danis moleſtati,

leſtati, & ſubacti fuerint. Verum Danus cum inſtructam a ſe claſſem ſuſpicionem Goſtauo dediſſe reſciret, datis ad eum litteris, otioſo animo, quod ad ſe attineret, eſſe iuſſit; cupere ſe pacem, neque velle nouis bellorum tumultibus immiſceri; paraſſe ea naues, quoniam cum occaſione bellorum piratæ quandoque excurrant, ſuum Regnum ab eorum incurſionibus ſecurum eſſe volebat; cæterum ſe ea omnia pro Rege facturum, quæ ſalua cum Cęſare pace, facere poſſet. Anſeatici fœderis ciuitates nulli parti adhærebant, cumque in earum ditionibus milites pro Rege conſcriberentur, publicato edicto id prohibuerunt. Lubecenſes præſertim, atque Hamburgenſes in Cæſarem proniores erant; verum nil audebāt palam, ne bellum in ſe conuerterent. At Go-
10 ſtauum expugnatio Magdeburgi mirū in modum perculit, videbaturq. ſibi datam ciuibus illis fidem fefelliſſe, atque ideo non parum Saxoni, & Brandemburgico ſuccenſebat, qui ſe, dum obſeſſis ſuppetias iret, remorati erant; & quoniam Germanorum Principum adeo labilem fidem obſeruauerat, de reditu in Megapolim, & Pomeraniam cogitabat, in quibus bellum defenſiuum gereret; ſed cum inglorium putaret cedere, vbi neceſſitas non vrge-

ret,cœpta pro virili perſequi conſtituit;Quod ſi Principes illi, qui ſe inuitauerant, promiſsis ſtare detrectarent, adhibere vim decreuit, vt de ipſis cautior redderetur. Repetebat poſt dirutum Magdeburgum Elector Brandemburgicus Spandauiam, quam conceſſerat Regi, donec obſeſſæ ciuitati auxilium ferret, & Rex poſtquam retinendi prætextus euanuerat, datam fidem ſeruare voluit, diductoq. præſidio, repetēti Electori reſtituit: At vero dum Spandauia recederent Sueci,totus eorum exercitus circa Berlinum conſedit, miſſuſq. a Goſtauo tubicen nunciauit, velle Regem vt portæ ſuis copijs paterent, alioquin adhibiturum vim, & de cædibus ac direptione excuſatum fore; atque vt oſtenderet minas haud vanas eſſe, diſpoſitis tormentis, Electoris palatium quati mandauit; ferunt tantam fuiſſe Regis iram, vt vix poſt quartum diem ab affinibus fœminis, quæ extra ciuitatem oratum venerant, placaretur, ne ciuitatem illam diriperet. Electorem tamen oportuit Spandauiam denuo abſque vlla conditione dare, tricena thalerorum millia ſingulis menſibus data cautione polliceri, & liberum tranſitum per totam ſuam ditionem Suecis concedere. Scilicet docuerat Bogislaus modum,quo quaſi coacti Principes

Germa-

Germaniæ deficerent; cæterum ego putarem neque adeo iratum Regem, neque adeo placatu difficilem fuiſſe, ſed ficta omnia, vt perfidia deficientium neceſſitate prætexeretur. Rebus hoc modo cōpoſitis Goſtauus nauem aſcendit, ſecundoq. Viadro Stetinum nauigauit, vt maiores copias cogeret, quibus cum Tyllio congredi poſſet; Atque dum Stetini moraretur, Moſcouiticos Legatos audiuit, qui a ſuo Duce auxilia ad præſens bellum offerebant: Inde his cum gratiarum actione dimiſſis, donatiſque, ad Grysbaldiam expugnādam mouit, vt nihil in Pomerania Cæſari relinqueret; eſt Grysbaldia totius Pomeraniæ munitiſſima ciuitas, cum natura, tum arte, quam Sabellius immiſſo numeroſo præſidio, præfectoq. Peruſio exercitatiſſimo milite muniuerat; eam Sueci obſederant poſt occupatum Deminum; durauitq. ea obſidio vſque ad finem Iunij, ac in longius tempus protracta eſſet, niſi Peruſius, dum erumperet, dimicās occubuiſſet; nam præfecto demortuo præſidiarij cum auxilij nullam ſpem haberent, ęquis conditionibus deditionem fecere, atque Roſtochium ſeceſſerunt. Amiſſa Grysbaldia in Pomerania pro Cæſare nullus amplius locus tenebatur, quapropter Rex, qui ad eam expu-

gnandam tendens, ipſius deditionem acceperat, cum ex ea parte ſibi non amplius timendum cenſeret, omnes copias in nouam Marchiam iter facere iuſſit, vt Cæſarianis reſiſterent, qui regionem excurſionibus infeſtabant; nam quamuis poſt captũ Magdeburgum Tyllius in Haſſiam maiorem militum partem duxiſſet, Ghettius tamen Cæſarianus tribunus, qui cum multis alijs circa Magdeburgum remanſerat, Cobuſium occupauerat, vbi Bocchius pro Rege legionem conſcribebat, om-
11 neſque collectos milites obtruncauerat. Inter felices Suecorum progreſſus Megapolitani Duces, qui ditione a Cæſare ob perfidiam priuati hactenus Lubecæ vixerant, collectis ſex fere militum millibus, Megapolim inuadere, & ſibi recuperare decreuerunt; Gandebuſij itaque coactis militibus, circa finẽ Iunij Suerinum aggreſſi, expugnatoq. eodem die loco, arcem obſederunt, quæ non diu ipſos remorata eſt, cum munitionibus defenſores carerent: Suerino in poteſtatem redacto, Suecorum, quos a Rege habuerant, adminiculo, intra paucos dies Megapolim fere totam ſubegere, cum rara in ea prouincia Cęſarianorum eſſent præſidia, atque indigenæ lubentes ob ſectæ congruentiam priores Dominos exciperent:

Sola

Sola Roſtochium, Viſmaria & Damitium, in
quibus potẽs erat præſidium, ſeruata ſunt; Poſt
hæc Duces ſolenniter, aſſiſtente Rege, qui ad
ſolennitatem accurrerat, Goſtrouium ingreſ-
ſi, a ſubditis Domini ſalutati fuere, quos Rex
ſacramento liberos pronunciauit, quod Vol-
leſtaino tanquam Domino dixerant. Huius
ſolennitatis peractis feſtiuis ludis, Duces per
totam ſuam ditionem Commiſſarios ablega-
runt, qui exules ſuis bonis reſtituerent, om-
niaque in priſtinum ſtatum vindicarent; In-
de copiæ miſſæ, quæ Viſmariam, & Roſto-
chium obſiderent, nam his captis Damitium
12 nullius erat momenti; Rex vero poſtquam
hæc ita diſpoſuit, Brandemburgum & in no-
uam Marchiam ad exercitum profectus eſt, vt
propius Tyllium accederet. Prima ipſius mo-
limina contra Popennaimum fuere, qui circa
Burchum, cum aliquot equitum, & peditum
millibus caſtra habebat; nitebatur Rex ipſum
a reliquo exercitu excludere, circumiacentia
oppidula ſtatiuorum ſpecie occupans; Popen-
naimus vero cognito Regis aſtu, cum ſuis co-
pijs Magdeburgũ ſe recepit, & Rex Tangher-
mundam, & Verbenam oppida ad Albim ſita
occupauit, vtque ad libitum Albim tranſmit-
teret, coactis vndique nauibus, pontem apud

Verbenam inſtruxit, militeſque inter eam & Tanghermũdam in vtraque fluminis parte in ſtatiuis locauit, inde obſeruaturus quid Tyllius moliretur. Nam erat hic ſitus ad ea obſeruanda commodiſſimus, quæ in Megapoli, ditione Magdeburgica, & veteri Marchia gererentur; vnum reſtabat incommodum, quod cum Cæſariani ſuperioribus ad Albim regionibus adhuc potirentur, ex ijs commeatus haberi nequibat, vnde aduerſo flumine, vel curribus ex veteri Marchia, & Megapoli magna cum difficultate erat quærẽdus; Quod incommodum vt tolleret Goſtauus, miſſo Bannero Hauelbergam non ſine defenſorum clade furtiuo aggreſſu expugnauit; Vnde beneficio Haueli fluminis ſecunda nauigatione ex veteri Marchia ſufficientem commeatum prouide-
13 bat. Tyllius interim contra Guilielmum Haſſiæ Landgrauium exercitum duxerat, vt ipſius conatus reprimeret, atque ab ea parte ſuſpicionem ſibi tolleret, quo Regem intenſius poſtmodum perſequeretur. Nolebat Landgrauius copias dimittere, quas conflauerat; & contributiones porrigere, atque hoſpitia Cæſareis concedere abnuebat; decretoq. Lipſiæ a Proteſtantibus facto inhærens, arma contra Cæſarem ſumpſerat, & loca aliquot inuaſerat,

iamque

iamque imminebat ipſi Tyllius, cum eorum, quę a Rege gerebantur fama ipſum reuocauit: maioris ènim momenti rebatur Tyllius Regi occurrere, ipſiuſque retundere audaciam, ne felici eius fortuna reliqui Principes, qui in fide adhuc perſeuerabant, attraherentur, quam perduellem Landgrauium punire, neque defuturum tempus, quo ab iſto pœnas exigeret; Volmerſtadium itaque verſus caſtra mouit, vt apud Verbenam Regem adoriretur; ſed Rex vbi per exploratores conſilium Tyllij odoratus eſt, Cæſareos itinere, æſtuq. fatigatos furtiue aggredi conſtituit: Verbena itaque cum toto equitatu, & aliquot peditum ſignis, quibus equos tribuit(Dracones appellantur)Tanghermūndam progreſſus, hoſtem viginti a ſe paſſuum millibus diſtare cognouit;atq. cœptis inſiſtens noctu Cæſarei equitatus prima ſtatiua aggreſſus eſt;fecerat ea die Tyllius congrediendi cum hoſte cupidus,triginta milliarium iter, hæſerantq. tribus in pagis tres equitum legiones,quibus exercitus frontem tenere obuenerat, & milites feſſi, diſpoſitis excubijs, quieti ſe dederant, cum Suecus altera ante lucem hora maximo impetu eos adortus eſt:neque defendere ſe poterant ſomnolenti, inermeſque,cum præſertim equos aſcendere, ſeq.

impe-

impedimētis explicare tam cito non poſſent, quin prius a Suecis deprehenſi trucidarentur. Atrox vbique rerū facies, ac larga ſtrages edita, treſque illæ legiones omnino deletæ ſunt; Inde exoriente iam ſole, reliqua quoque Cæſarianorū ſtatiua inuadere Goſtauus parabat, ſed iam cognito ipſius aduentu exercitus circa Generalis Ducis hoſpitium conuenerat, quo explorato Sueci, cæſarum legionum impedimenta deprædati,opimaq. præda onuſti, Tanghermundam pedem retulere; & cum viribus præſtare Tyllium Rex ſciret, vnius prælij aleæ totam rem committere reſpuit,atque ideo deſerta Tanghermunda, omnem exercitum in caſtris circa Verbenam diſpoſuit, ibiq. in ſuis munitionibus Cæſareos opperiebatur. Porro Tyllius vt acceptam cladem vlciſceretur,Verbenam verſus caſtra mouit, vtq cum hoſte, ſi ſui copiam faceret, acie confligeret, ſi reſpueret, ipſius caſtra impetu aggrederetur. Nonis Auguſti circa caſtra Suecica Cæſareus exercitus conſedit, eademq. die acriter velitatum eſt; tres ſequentes velitationibus itidem inſumptæ, quarta demum cum caſtrorum expugnationem nimis difficilem Tyllius cognouiſſet, cum inſtructa acie propius acceſſit, vt hoſtem laceſſeret; ſed Rex ſuis munitionibus

ſe con-

ſe continuit, crebriſque tormentorum ictibus non ſine damno Cæſarianorum aciem infe-
14 ſtabat. Tyllius itaque cum operęprecium non cenſeret caſtra adoriri, quæ bene admodum munita erant, neque in eo loco manere, ob annonæ, & pabuli penuriam poſſet, diſcedere conſtituit, aliaq. tentare, quibus Regem in aperta deduceret; conclamatis itaque vaſis eadem die Tanghermundam reuertit; hinc poſt aliquot dies prope Islebium caſtrametatus eſt; ac vt ſuas copias augeret (namque Proteſtantes multos milites contra ſe iam collegiſſe cognouerat) atque aliquid momenti tentaret, Comitem Fyrſtembergium, qui in Abbatis Fuldenſis ditione, cum militibus recens a Catholicis fœderatis conſcriptis, ſtatiua habebat, iamque Haſſiam inuadere conſtituerat, ad ſe vocauit; & cum ipſo xiij. Calendas Septembris ſe coniunxit. Erant in Fyrſtembergij exercitu quadraginta peditum ſigna, & triginta equitum turmæ, conſtabatq. iam totus Cæſarianorum exercitus quadraginta fere militum millibus; eapropter Tyllius non amplius diſſimulandum ratus, Ioannis Georgij Electoris Saxonici animum explorare decreuit; miſſis ea de cauſa Legatis ab eo poſtulauit, vt ſi Cæſaris eſſet amicus, copias, quas col-

legerat,

legerat, ad Suecum repellẽdum ſibi traderet, & hoſpitium, commeatumque in ſuis ditionibus Cæſarianis concederet; verum Saxo ſuam perfidiam vlterius nõ diſſimulans, varijs adhibitis excuſationibus, omnia rotunde negauit, quamobrem Tyllius luſtratum prope Halam exercitum in Electoris ditionem duxit. Putabat Tyllius ſi Saxoniam ingrederetur fore, vt Electorem non ſolum affligeret, ſed & Regem ex ſuis munitionibus, quibus prope Verbenam immotus inſidebat, eliceret, cogeretq. (quod & euenit) ad prælium; ſic expugnatis Merſpurgo, Frayberga, Michelna, Vaiſſenfelda, alijſq. Miſniæ ciuitatibus nonnullis, quæ apud Salam ſunt, Lipſiam caſtra mouit, petijtq. contributiones a ciuibus, & commeatum, quæ cum ciues ſe daturos inconſulto Saxone negarent, poſtridie Iduum Septembris ciuitatem obſedit, cuius ſuburbia, quæ ad Boream vergũt ciues, ne ſibi damno eſſent, quaſi ad extremum vſque ſe defenſuri, iniectis ignibus deſtruxerant; Cum vero minaretur Tyllius, ſe cum ipſis pariter, ac cum Magdeburgenſibus acturum, minis exterriti, atque ciuitate non probe munita, ſecundo ab obſidione die certis conditionibus deditionem fecere, & Saxonici pręſidiarij cum ſarcinis, tympanis

panis ſonantibus, armis, & accenſis funiculis
15 egreſſi ſunt. Dum hæc in Saxonis ditione fierent, Elector vigintiquattuor militum millia prope Torgauium collegerat, vt Tyllio reſiſteret; ſed cum ſe ad hoc imparem cognoſceret, Arnemium ſuorum caſtrorum præfectum ad Regem ablegauit, qui ipſius auxilium imploraret; Se Rex iratū contra Saxonem fingebat, quod ille excidij Magdeburgici potiſſima fuiſſet cauſa, cum nec tranſitum quidem exercitui per ſuam ditionem concedere voluiſſet; Negabatq. ſe ſuum exercitū diſcrimini obiecturum, eique ſubſidium allaturum, niſi Elector palam ſuam fidem obligaret, ſe fortunas, & vitam pro religione libertateque tuendis impenſurum, atque ſibi Vittebergam, filiumque primogenitum pignori daret, numeraretq. exercitui trimeſtre ſtipendium. Videbantur Electori conditiones admodum duræ, petitumq. ſtipendium omnino tradere nequibat; at vrgebat neceſſitas maximum telum, cuique parere tunc temporis omnino oportebat; conceſſit itaque omnia, quæ Rex petierat, vnum ſtipēdium trimeſtre excuſauit, quod ſe nullo modo poſſe dare aſſerebat, daturum ſe ad manum menſtruum ſtipendium, pro reliquo ſatiſdaturum; ſic Rex accepto Electoris

filio & Vitteberga, cum menſtruo ſtipendio, ſe ideo hęc feciſſe dixit, vt experiretur, an Elector ſerio ageret, ac ſibi prorſus fideret, quod hactenus cognoſcere non potuerat, in poſterum ſe ipſi totis viribus affuturum, quádo iam de ipſius animo certior eſſet; ita poſtquam omnia, quæ petierat accepit, hominem illudebat; & quoniam ipſius quoque intererat, vt Tyllius profligaretur, relicto in caſtris apud Verbenam ſufficienti præſidio, cum ſedecim peditum, & tribus equitum millibus, Vittebergam venit, ductoq. duorum dierum ſpatio per pontem cis Albim exercitu, Tubenam ipſe xvij. Calendas Octobris conceſſit, vbi Electores Saxo, & Brandemburgicus quoque cõuenerant, vt ſuper rerum ſtatu conſuleretur. Ibi iterum inter Regem & Electores fœdus ictum, diſceptatumque eſt de modo belli gerendi, nam cenſebat Rex vnius prælij aleam non eſſe ſubeundam, ſed traducendũ tempus, & paulatim vires hoſti frangendas, cum ille in hoſtili ſolo moraretur, nullaq. amplius ipſi auxilia ſupereſſent; ſic, addita pabuli, & annonæ penuria, per ſe conſumptum iri, ſine partium diſcrimine; ſe contra in amica regione eſſe, & breui maiora aduentura auxilia, quibus minimo periculo hoſtem opprimerent; Saxo contra,

tra, cuius ditio deſolabatur, inſtabat, vt totis viribus confligeretur, quandoquidem hoſtis alia ratione ex ſuis finibus expelli non poſſet, nec prouincia ad duos exercitus alendos ſufficeret, maiori parte ab hoſte iam occupata. Sibi ſatis virium eſſe ad Tyllium profligandum, cum numero, & virtute militum præſtarent; auxilia, ſi tempus traheretur, vtrinque æqualiter affutura, nam & pro Cæſare in Germania militem colligi, & aduentare ex Italia Aldringerũ cum veterano exercitu, qui ſi Tyllio coniungeretur, partes valde erat afflicturus; neque expectandum a fortuna auxilium, vt hoſtis defectu annonæ, & pabuli conſumeretur, vbi induſtria, & virtus locum haberent; ſe viciſſe ſimulac aggrederentur: His rationibus Elector Regem in ſuam ſententiam traxit; coniunctis itaque exercitibus xvj. Calendas
16 Octobris Lipſiam verſus mouere. Præſidium imponebat ciuitati Tyllius, cum ab exploratoribus venire cum exercitu Saxonem accepit; namque exploratores ſolum Saxonem eſſe dixerunt, qui non bene hoſtem erãt ſcrutati; atque hoc commune eſt incommodum ijs, qui in hoſtili ſolo bellum gerunt; nam cum indigenis exploratoribus adhibere fidem nequeant; ſuoſque non bene regionem callen-

tes habeant, hoſtium conſilia, vt plurimum, penetrare non poſſunt, cum ſua contra paſſim prodantur, ſequiturque hoc incommodum tot commoda, quæ ex gerendo bello in aliena ditione reſultant; ita Tyllius, vt dicebamus, ſolum Electorem eſſe putans, qui Lipſenſibus auxilium ferret, relicto Lipſiæ mille peditum præſidio, xv. Calendas Octobris exercitum in hoſtem duxit, progreſſuſque quinque ab vrbe paſſuum millia, prope Podelbitium pagũ, hoſtium prima agmina in conſpectu habuit; Extenditur circa Lipſiam, & per totam fere Miſniam lata planicies, neque cũ ſudum eſt cœlũ in toto Horizonte mõtem, collemue conſpiceres; diſtinguitur crebris nemoribus tantum, atque alicubi humus leniter incuruatur. Erigitur prope Podelbitium ſitus, in circumiacentes campos paululum deſpiciens, videbaturq. hic poſſidenti non exiguum in conflictu commodum allaturus, quamobrem Tyllius miſſo equitatu illũ occupare deſtinauit; idem decreuerat & Rex, eodemq. equitatum ſuum miſerat, ſed iam locus a Cæſareis tenebatur, neque eos expellere Sueci potuerunt, quamuis facto impetu ſumma vi inſtitiſſent; nam accurrente toto Cæſarianorum exercitu repulſi ſunt. Hinc Tyllius tormenta opportunis

locis

locis diſtribuit, aciemq. in tumulo inſtruxit, in veſtigio hoſtem expectaturus; nam cum a leuioris armaturæ equitibus, qui prope hoſtis aciem excurrerant, vexilla Regis adeſſe intellexit; Regẽ quoque veniſſe coniecit, quod & captiui affirmabant; ſatius igitur duxit ſitus beneficio vti, atque in tumulo hoſtẽ opperiri, cum inſuper ventum, qui ea die vehemens flabat, ſecundum, ſolemq. non auerſum haberet. Goſtauus vbi Tyllium tumulo inſediſſe videt, periculum cognoſcens, cui ſe, ſuumq. exercitum obijciebat, ſi recta contra hoſtem, aduerſumq. ventum, tenderet, ad dexteram ita proceſſit, vt ventum milites ex latere exciperent, puluiſq. ab eo actus oculos non infeſtaret; atque ita dextram ipſe partem tenens, Saxo ſiniſtram, Cæſareos propius accedebant. Clangore tubarum, & tympanorum reboatu obſtrepebant adiacentes ſiluæ; militumq. fremitus, diſſono linguarum concentu, aures offendebat; eratq. non iniucundum ſpectaculum, cernere tot hominum millia, diuerſorum patria, natalibus, religione, per cuneos, per rhombos miro ordine diſpoſita, atque in mutuam necem armata, librato, harmonicoq. greſſu quaſi vnum corpus moueri. Mox vbi ad tormenti ictum peruentum eſt, fixo militum gradu, re-

du,reparare acierum ordines omnia diſcurrẽs Rex cœpit. Medium fere cœli occupabat iam ſol, cum Tyllius proximum iam hoſtem videns,ante frontem ſui exercitus ætate,rebuſq. geſtis venerabilis ſenex, ſe ſtitit; Et, exoptata tandem, inquit, commilitones dies aduenit; hoſtem in conſpectu habemus, non detrectantem amplius pugnam, aut per fallaces aſsultus nobis illudentem, conatuſue noſtros deinceps fuga declinantem. Iam audet, ſibiq. temere confiſus aggreditur, loci iniquitatem ſpernit, veſtram virtutem negligit, delirat, furit, vt nobis facilior ſit victoria. Neque ego aliud aut optaſſem, aut optare iure merito potuiſſem, quam vt hoſtem fiducia ſui, noſtri contemptus inceſſeret; vtque verum fatear ab huius belli initio, nihil tam excupiui, quam vt mihi acie cum hoſte dimicãdi copia daretur; ideo ego huc illuc vobiſcum peruagatus ſum, ideo in Saxonis ditionem vos duxi, vt Regem iſtum, qui niſi caſtris obtegatur, pugnare neſcit, extra ſuas ſpeluncas, vbi inſidijs tantum valet, in apertum aërem elicerem; nam hoc ſolum mihi laboris reſeruaui, cætera veſtræ virtuti credidi. Fauit meo deſiderio Deus, imo plus dedit, quam expetiuimus, non enim ſolum nobis hoſtem in aperta deduxit, vbi fruſtra

ſtra ſuas molietur inſidias, ſed temerarium, incautum, amentem fecit; en quomodo ſpreta militari diſciplina nobis ſitu munitiſſimo in acie diſpoſitis aſſultat! Atqui nos diuino fauore vtamur, patiamur efferri, intumeſcere, & feſſum inordinatumq. accedere permittamus, vt maiori cum impetu in illũ irruamus, & vincamus ſine noſtro ſanguine. Et quantulus erit labor imbelles ruſticos ligoni, aratroq. aſſuetos, non ora, non manus ſolum, ſed voces ipſas militum trepidantes, fundere, trucidare? Adeſt magnus ille Rex quidem, ille fortis, ille inuictus, qui nihil niſi per inſidias audet; aſt hic ſtratagemmata erunt irrita, neque Magicæ ſuperſtitiones illum ſeruabunt. Habet ſecum ex ſuis militibus, fateor, ſed quot, quantoſque? Non ſupra tres, vel quattuor equitum legiones adduxit, ad tumultuariam expeditionẽ, quos ne militum quidem nomine dignor, cum non militum, ſed graſſatorum more noctu, ex improuiſo, per inſidias, contra inermes, bellum gerere profiteantur. Credite milites, Rex ad augendam noſtram gloriam venit; poſt victoriam, atque vbi ipſum ceperimus, Regem adfuiſſe dicemus, nunc quaſi nõ adeſſet exiſtimandum eſt, cum exercitum ſecum non habeat, ſuis artibus vti non poſſit;

caſtriſq.

caſtriſq. Verbenenſibus non defendatur. Pugnamus pares, vel ſuperiores forte numero, milites, cum perduellibus Saxoniæ ruſticis, quos vel ſola ſua perfidia vincet, nos victoriam, prædam, & gloriam reportabimus; & quoniam hodie nobiſcum militat pro ſua cauſa, contra perditos hoſce hæreticos, Deus, hæc dies bello huic Succico, laboribuſq. noſtris, capto, occiſoue Rege proculdubio finem faciet; niſi vos, qui fortiſſimas nationes debellare mecum ſoliti eſtis, veſtræ virtutis obliti, a Saxoniæ ruſticis vinci patiamini, Deumq. & veſtrum Principem debita opera defraudetis. Interim dum Tyllius hæc ediſſerit, Popennaimus per aciem diſcurrens, ordineſq. luſtrans, milites item ad ſtrenue ſe gerendum hortabatur, alijs emerita ſtipendia, alijs decus familiæ, alijs præmia, & prædam ob oculos ponens; adeſſe laborum finem; reſtare ſolatia, præmia, & prædam, ſi vincant; ſi ſuccumbant ſpem ſalutis non habendam, poſitis inter medios hoſtes procul patria, amiciſq. regionibus, neque qua erumpere poſſent, patere: recordarentur ſui, patriæ, Catholicæ religionis, omnia ex hoc vno prælio pendere; reputarent animo qualis, ſi ſuperarētur, ſuperſtitibus futura eſſet infamia; præſtare ingenuum militem in acie

cade-

cadere, quam victum ſuperuiuere. Neque vero Goſtauus ſilens ſuam aciem diſpoſuit; ſed poſtquam ordinum generalibus ductoribus mandata dedit, ad primos ſe transferens, habitu, ore inter cæteros inſignis, ita locutus eſſe fertur. Ecquiſnam, cōmilitones, putaſſet fore, vt poſtquā profugi iſti Ghertio, Francofurto, Lanſperga, Demino, alijſque locis, quæ ſtrenue expugnauimus, precariam vitam periculo exemere, nunc iterum poſt inflictas nobis, amiciſq. noſtris nouas iniurias, vltrices veſtras dexteras vellent experiri? Scilicet quæ contra Deum peccata admiſere eos ad iuſtas, meritaſque pœnas luendas trahunt. Multum audet ſenex iſte Tyllius, audaciam laudo; ſed ille virtutis veſtræ non adhuc periculum fecit, milites; valere pluris ſe putat, quam cæteros, quos ſuperauimus, duces; arrogantia eſt hæc, non audacia; præſtaret illi crediſiſſe, quam expertum eſſe, ni ſolita vos virtus deficiat; iamque timens præceps conſilium dеſereret, & retrogrederetur, ſi poſſet: nam videtis quo pacto cunctabundus illi tumulo inhæret, nihil mouet, nihil tentat, nihil audet; veſter illum, milites, aſpectus exterruit, quos nemo hoſtium vidit; quem vidiſſe non pœnituerit. Inſidet editiori loco, ſitu ſe muniuit, qui de ſuis viri-

V bus,

bus,& fortitudine deſperat,quaſi nos eo aſcendere,& in pauentes irrumpere non valeamus. De hoc ego ſummopere lætor, quod collectum hic hoſtem habeamus, quem vna die delere poſſumus, neque opus erit diuerſa in loca diffugientem, ac latitantem quærere, & manipulatim profligare. Nos ſuperiores numero ſumus, virtute quoque, milites, præcellitis Cæſareos, ni toties facta experientia falſum edocuit; quid neceſſario ex his debemus conijcere? nonne noſtra eſt victoria? nonne hoc vno prælio totum bellum vincemus? nonne tota deinceps Germania nullo negotio potiemur? ſic erit milites, auguror, præſens ſolus reſtat labor; iterum vincendi ſunt victi iſti; cæterum confectum eſt bellum, noſtra eſt Germania, amicos noſtros, noſtram religionem in priſtinam libertatē aſſeruimus, & attigimus ſcopum, propter quem ex cara patria egreſſi ſumus,tantumq.ab honeſto,glorioſoq. in Sueciam reditu prohibemur, quantum ab hiſce profugis detinemur. Si igitur, milites,vobis honos, patria, religio curæ ſunt, ſolitam mihi operam præſtetis. Hæc Rex; & Saxo cum prędicantibus manipulos ſuos concionibus ad prælium accendebat;promittebat ſtrenuis terrena, & cœleſtia præmia, ignauis

pœnas

pœnas in vtraque vita minabatur; commendabat vxores, patriam, Lutheranam ſectam, & in hoc certamine omnia ſtare aſſerebat. Mox iubente Rege acies moueri cœpta lento greſſu propius tumulum venit. Hic exploſis vtrinque bombardis miſerorum magna ſtrages eſt edita, & Cæſarianorum machinæ, quæ paulo editiore loco erant ſitæ, vndique affligebant hoſtes, Saxones præſertim, qui ictibus magis erant obnoxij. Sueci item ſuis machinis, quas opportune Rex diſpoſuerat, Cæſarianos dilacerabant; vixque credibile eſt, quot in hoc prælio machinarum ictibus diſcerpti ſint. Inde vbi parum ſupra tumulum Sueci aſcendere, Cæſareus peditatus loco ſe mouit, declinatiſq. ad ſuam dexteram hoſtilibus tormentis, impetu facto in Saxones irrupit. Equitatus, cum Ducis Holſatiæ peditum legione, ad ſiniſtram facto magno circuitu, vt item tormenta effugeret, Suecos inuaſit; hinc vbi cominus conſerendi manus copia facta eſt, omnia miſceri, turbari ordines, ſigna euerti, homines, equos, integros manipulos corruere, occiſorem ſæpius ſupra occiſum vario mortis genere cadere vidiſſes; hic omnes artes, quas, in hoc deteſtanda, mortalium induſtria ad ſui generis exitium inuenit, exercebantur, quod-

que durius videbatur, dum occiſo hoſte victor miles exultat, fortuito vel ſclopi, vel bombardæ ictu, ab eo, quem in conſpectu non habuit, occumbit; ſic pluris fortaſſe virtute in modernis prælijs ſors valet; quid enim fortitudo iuuat, aut aſtus, vbi a plumbearum glandium portentoſa pluuia fortes pariter, atque ignaui opprimuntur? Victoria per duas horas anceps pependit; hinc primi Saxones, quos Tyllius cum peditatu adortus fuerat, ſua ignauia, & hoſtium virtute ſuperati, cedebant: Iamq. in apertam fugam ſe dederant, cum Rex, qui equitatum Cæſareum poſt leuem pugnam in turpem fugam conieccrat ſubſidio vacillantibus aſtitit; tunc reparatis ordinibus, fixoq. pede, victores iam Cęſareos cohibuit, præliumq; renouauit. Acriter vtrinque dimicatum donec vergente ad veſperam die, Cęſariani paulatim retrocedere cœperũt; nam cum pedites ab equitibus fœde deſtituti, hinc a Suecis, inde a Saxonibus premerẽtur reſiſtere amplius non poterant; quapropter Lipſiam verſus integris ordinibus ſe recipientes, victoriam hoſti reliquere. Sequebantur gnauiter Sueci victoriam, & ad internecionem Cęſareos deleuiſſent, ni a ſuperuenientibus tenebris detenti eſſent; nam Rex cum obcœcari cœlum vidit, receptui tubas

bas canere iuſſit, ne ſui milites forte in hoſtium inſidias inciderent: vnde ſe recipiendi Tyllius tempus habuit, reſumptiſque ea nocte Lipſię viribus, vbi tria millia militum reliquit, qui hoſtem remorarētur, ſequenti die, ſecunda ante lucem hora, magnis itineribus, per Turingiam in Franconiam, ad reſtaurandum exercitum, profectus eſt: Sueci fugato hoſte ad locum pugnæ, vt ſpolia colligerent, rediere: Durauit hic conflictus quinque integras horas, cecideruntq. in loco pugnæ ad duodecim millia vtrinque; at in fuga ex Cæſareis a perſequentibus Suecis, aſſultantibuſque ruſticis, pluſquam tres mille periere; atque inter alios illuſtres viros, Adolphus Holſatiæ Dux, quem contra Regem ſiniſtrum agmen duxiſſe narrauimus, dum equitatus in fugam verteretur, vt ordines reſtitueret, ſuoſq. ad prælium remitteret, acriter dimicans occubuit. Inſignem quoque hanc cladem fecere nonnulli tribuni, Centuriones, nobileſquè milites, qui in veſtigio mori, quam viuere fugiendo maluerunt; neque Suecis ſine ſanguine victoria ceſſit, cæſis promptiſſimis militum, multiſq. Tribunorum, & Centurionum trucidatis; Ac niſi equitatus Cæſareus tam cito in fugam ſe dediſſet, victoriam proculdubio Tyllius fuiſſet

ſet conſecutus, nam cum Saxones fudiſſet, quorum iam ordines labefactauerat, atque in fugam verterat,facile etiam Regem oppreſſiſſet, qui non potuiſſet toti exercitui ſolus reſiſtere. Amiſſa ſunt ſupra centum vexilla, omnia tormenta, omnes impedimentorum currus: & talis quidem fuit Lipſenſis clades,quam
17 mox tot incommoda ſecuta ſunt. At Rex vbi poſtera dies illuxit, ſequens hoſtium veſtigia, Lipſiam petijt, cumque iam abiuiſſe Tyllium intellexit, ad expugnandam ciuitatem ſe vertit, ſed quoniam aliquot dierum erat negotium, ne victoriæ fructus marceſcere permitteret,relicto ad obſidionem cum ſuo exercitu Saxone, qui intra paucos dies ciuitatem in deditionem accepit, Merſpurgum caſtra mouit, vbi profugos centenos aliquot Cæſareos deleuit; inde Halam profectus, eam ciuitatem a Cęſarianis deſertam in poteſtatem redegit,arcemque quam Cæſarei adhuc tenebant,vi cepit. Mox occupata Erfordia in Franconiam contendit, vt hoſtium reliquias deleret. Antequam Lipſenſe prælium cōmitteretur, Maria Eleonora Sueciæ Regina,cum octo recentium militum millibus Stetinum appulerat, vbi a Bogislao ſuperbe excepta, mediam militum partem ad exercitum miſit, reliquos iu

Mega-

Megapolim, vt ijs Ducibus in recuperatione Roſtochij, & Viſmariæ opitularentur, ire iuſſit. Magnam quoque biſcocti panis, commeatuſque atque apparatuum copiam ſecum attulerat, ne milites inopia eduliorum laborarent. Sed erant iam hæc ſuperflua, occupante Suecico exercitu fertiliores Germaniæ regiones, incoliſque neceſſaria liberaliter ſuppeditantibus; & quoniam fortuna ſuis donis Regem hoc anno cumulare inſtituerat, ex Anglia quoque Marchio Hamiltonius; & Lesleus Suecus tribunus, cum quadraginta nauibus, & octo pariter Anglorum militum millibus; Sũdanum portum intrauere. Ferunt Goſtauum hoc Anglorum ſubſidium non libenter vidiſſe, præſertim cum naues illæ Anglicæ mare Balthicum nauigaſſent, quas ipſe Viſurgim petere iuſſerat. Tantus eſt Dominij zelus, vt amicos, eoſq. a quibus auxilium petimus, habemuſque, ſuſpectos habeamus: accedebat Hamiltonij ambitio, qui ſeorsũ ducere exercitum, atque per ſe bellum quaſi aliud gerere flagitabat: quod Rex nullo admittebat pacto, ne gerendo bello æmulum videretur habere, vel conſortem, qui ſolus bellare gloriabatur; ſed hæc cito compoſita ſunt, cedente iuſſu ſui Regis Hamiltonio, qui ſe imperata a Goſtauo factu-

factũrum ſpopondit,atque cum Suecis ſe coniunxit. Rex occupata Erfordia in Franconiam tendens, Hennebergenſem Principatum inuaſit,eoq. ſubacto, Chinigshouiam Herbipolenſis Epiſcopi munitiſſimam arcem expu-
18 gnauit. Ad ſiſtendos hos Regis conatus, Aldringherus, qui ante Lipſenſem pugnam Erfordiam vſque progreſſus, vt Tyllio ſe iungeret, & poſt intellectam cladem Herbipolim ſe receperat, cum Fucchero Catholicorum fœderatorum Duce copias vndique acciuerat: verum nihil omnino proficere potuit, detrectantibus pugnam militibus, qui Lipſenſi clade exterriti,manus cum Suecis conſerere non audebant. Hac hoſtium conſternatione Rex vſus, Suainfurtum, atque inde Herbipolim recedẽtibus Aldringero cum Cæſareis, & Epiſcopo, occupauit; & Herbipolenſem arcem auſam reſiſtere, cæſis ad vnum defenſoribus expugnauit, vbi non ſpernenda præda potitus eſt. Hinc Bambergenſis Epiſcopus cum ſuæ ditioni imminere periculum videret, eſſentq. Cæſarianorum auxilia procul, cũ Rege quamuis inuitus, tranſegit, & magno auri pondere incolumitatem mercatus eſt; Pari facilitate Goſtauus admittentibus,imo vltro inuitãtibus incolis,qui Lutheranã factionem ſectabantur,
Hano-

Hanouia, Francofurto, Hœchſta, alijſq. oppidis, & ciuitatibus, ad Mœnum, & Rhenum ſitis potitus eſt; magna alacritate, & lætitia excipiebatur Rex ab incolis Lutheranis, qua ſuperſtitione magna pars eius tractus erat infecta, neque poterant Catholici hoſtem arcere, pauci numero, & inermes, improuiſo inſuper deprehenſi; multique ex illis mutationem domini flocci faciebant, Cæſareos milites ob petulantiam exoſi, cumque religionis vſus a Rege libere cócederetur. Liberæ item ciuitates nonnullæ, Spira, Argentoratum, Norimberga, aliæq. deficientes ſuppreſſum diu venenum euomuerunt; Francofurti Landgrauius Haſſiæ ſuas copias, quæ ad decem millia militum aſcendebant, regijs addidit; accingebatq; ſe Rex ad ferẽdum Norimbergenſibus auxilium, quos Tyllius infeſtabat, & præmiſſo cum ſuo exercitu Landgrauio, ipſe poſt illum pergere ſtatuerat, cum nuncium accepit, ex Norimbergenſi tractu Cæſareos diſceſſiſſe. Norimbergã Tyllius, collectis ſui exercitus reliquijs, iunctuſq. Aldringhero circumſederat, quod pedem ex Lipſenſi conflictu referenti ſibi hoſpitia negauiſſet. At cum venire Regem ſubſidio audiuit, vireſq. pares minime haberet, receptui cecinit, & in Bauariam ſe recepit.

Rex vbi Tyllium Norimberga diſceſſiſſe in-
tellexit, expugnandæ Moguntiæ animum ap-
plicuit, occupatis itaque Chernshemio, La-
demburgo, Benshemio, alijſque tractus ſtra-
tæ montanæ oppidis, Rhenum traiecit, expu-
gnatoq. Oppenhemio, Moguntiam obſedit.
Erant Moguntiæ tria Hiſpanorum militum
millia, quos Archiepiſcopus, Coloniam ſe re-
cipiens, ciuitati præſidio reliquerat; ij cum ali-
quot dies ſe ſe ſtrenue defendiſſent, multis diſ-
ficultatibus tandem preſſi, decoris cōditioni-
bus, ſaluis armis, vexillis, omnibus impedi-
mentis, atque duabus machinis, deditionem
fecere; Capta Moguntia facile ipſius ditio in
Regis manus peruenit, neque remorati ſunt
incolæ victricia Suecorum arma, ne illorum
19 ſæuitiam experirentur. Atque hæc quidem
cum ſuo exercitu Rex; Elector vero Saxoniæ,
poſt receptam Lipſiam, recuperatamq. ſuam
omnem ditionem, cum non adhuc tempus
diſtribuendorum in hyberna militum eſſet,
Boëmiam præſidijs vacuam inuadere conſti-
tuit; facto igitur per Miſniam itinere Regnum
illud adortus eſt. Excepere venientem læto
animo Boëmici ruſtici, qui præterquam quod
Cæſareos oderant, ſcintillas Lutheranæ ſuper-
ſtitionis adhuc in pectore alebant, ſumptis
itaque

itaque armis, iunctique Electori, Cæſarianos vbique opprimere cœpere. Rara erant, & tenuia in Boëmia Cæſaris præſidia, quamobrem facili negotio Elector Laitmeritium, Piſſecchium, Valnicchium, Coslinum, aliaque loca occupauit, & ruſtici Poſtelbergium, Ferithum, Bruſtbaldiam, & Auguditium diripuerunt. Caſtris deinceps Pragam, regni caput, admotis, Elector menſe Nouembri illā a Balthaſſare Maradio, qui cum paucos haberet milites tam vaſtam ciuitatem defendere non poterat, deſertam, in deditionem accepit. Eſt Praga in vmbilico Boëmiæ ad fluuium Moldauam ſita, amœniſſima latiſſimaque: in tres ciuitates diſtinguitur, veterem, nouam & paruam, quarum vltima trans fluuium poſita, cæteris pulcherrimo, longiſſimoq. lapideo ponte annectitur; leues vndiquaque ſupereminent colles, vnde eſt, quod minus muniri poſsit. Vrbem ingreſſus Saxo perduellium capita, quæ turri apud pontem affixa tempore Boëmici belli fuerant, auferri, terręq. mandari iuſſit; inde omnia comiter agere, blandiri ciuibus, priuilegia concedere, relinquere libertatem religionis, omniaque facere, quibus non Pragenſes ſolum, ſed cæteros etiam facilitatis ſpecie pelliceret. Sola quattuor templa Augu-

ſtanæ confeſſioni applicuit, ſoloſq. ex Eccleſiaſticis Geſuitas, (quos & Rex ex Catholicorum ciuitatibus eijciebat) exulare iuſſit, data ipſorum Eccleſia ijs monachis, qui regulam Diui Franciſci de Paula venerantur; cæterũ ciues a militibus male excipi minime paſſus eſt, ſed pro vniuſcuiuſque facultate, Pragenſi Senatu dictante, ſtatiua diſtribuit, contributioneſque taxauit. Senatores item, & nobiles a ſtatiuorum onere immunes præſtitit, neque domum aliquam diripi, aut incendi permiſit; mox vlterioribus intentus Egram, eius regni præcipuam ciuitatem occupauit, & Comitem Turrium cum valida manu miſit, qui Budouitium egregiam munitiſſimamq. arcem expugnaret. Verum Balthaſar Maradius, qui Praga eo cum ſuo milite ſe receperat, egregieq. ſe muniuerat, Turrij conatus repulit, atque obſidentem, poſt tentatam in caſſum expugnationem, laudabili conſtantia fruſtratus eſt. In Megapoli interim, atque inferiori Saxonia, Megapolitani Duces Roſtochium obſederãt, gnauiter repugnãtibus Cæſareis, qui auxilium a Tyllio expectabant; neque Duces tam cito ea vrbe potiti eſſent, niſi intellecta Lipſenſi clade obſeſſi ſubſidium deſperantes deditionẽ feciſſent. Fuere dedititij ad ter mille, equi-

tes,

tes,peditesque pari numero,atque in Silesiam cum ſuis impedimentis deducti ſunt; quo facto Duces ſuas copias Viſmariam duxere, vt eam quoque ciuitatem expugnarent,quod intra paucos dies conſequuti ſunt, cedentibus ob numeri anguſtiam Cæſareis, qui itidem in Silesiam abducti.inde Damitium aggreſſi Duces, facile in poteſtatem receperunt. Iamque ex tota Megapoli Cæſarianos eiecerant, quapropter Suecos milites, donatos congiario, in ſubſidium Bremenſis Epiſcopi miſere, cuius ditionem Popennaimus vaſtabat,ſuamq. prouinciam militũ onere ſubleuauere. Seceſſerat Popennaimus ita Tyllio mandante, in Brunſuicenſem Ducatum,vt ibi exercitum cogeret, quo inferioris Saxoniæ ordines, atque Anſeaticas ciuitates, quæ iam deficere inceperant, in officio contineret, atque ſi poſſet Roſtochio, Viſmariæq. auxilium ferret; conſcripſeratq. iam iuſtum exercitum, quo Bremenſis Epiſcopi (ſeruant hæretici Eccleſiaſticarum dignitatum nomina) ditionem infeſtabat, vt ea in Megapolim negatum ſibi aditum aperiret. Neque Bremenſis defendere ſe poterat, ni exercitus partem Popennaimus ad ſuccurrendum prȩſidiarijs Magdeburgenſibus deduxiſſet; nam Magdeburgicis ruinis præſidium impo-

impoſuerat, vt eum Albis tranſitum ſibi ſeruaret; verum poſtquam Bannerum obſidionem ſoluere coegit, cũ maximi negotij eſſet illum tueri, incenſis, quæ ſuperfuerant, vltimam manum illius ciuitatis excidio adhibuit, vt ſola veſtigia magnæ quondam ciuitatis inter cineres appareant; inde in Brunſuicenſem Ducatum redijt, vt Bremenſi, & alijs rebellibus immineret; atque inter tales tumultus hic annus expirauit.

COM-

COMMENTARIORVM DE BELLO SVECICO LIBER TERTIVS.

Breuiarium Libri.

1 *Apparatus ad bellum poſt Lipſenſem conflictum.*

2 *Cæſar Volleſtainum Generalem ſuum Ducem eligit, oratores ad amicos Principes mittit, & Viennam munit.*

3 *Catholici fœderis Principes Cæſari aſſiſtere conſtituunt, Tyllius exercitum reficit.*

4 *Sueci Norimbergam muniunt, in Alſatiam irrumpunt. Sueciæ Regina Francofurtum venit, item & Comes Palatinus Rheni. Princeps Daniæ ad Electorem Saxoniæ pergit.*

5 *Popennaimus in inferiori Saxonia Proteſtantes affligit, Hiſpani Spiram nequicquam tentant, Rex Francofurtum, occupato Crucenaco, regreditur.*

6 *Rerum in Boëmia ſtatus, in quam Gallaſius Volleſtaini iuſſu cum parte Cæſarei exercitus ingreditur.*

7 *Hornius Bamberga potitur, vbi a Tyllio funditur.*

8 *Rex ad vlciſcendam Hornij cladem mouet, cum Tyllio apud Lyciam confligit; Cæſarei exercitus clades; Tylly mors, & elogium.*

9 *Proteſtantes Torgauij coeunt, & continuare bellum decernunt.*

10 *Volleſtainus Boëmiam ingreditur, Pragam expugnat, & Saxones ex Boëmia expellit.*

11 *Popennaimus inferiorem Saxoniam deuaſtat. Galliarum Rex Lotharingiæ Ducem impedit, quo minus Cæſari opem ferat, & Treuirenſem Archiepiſcopum in ſuam tutelam recipit.*

12 *Goſtauus fuſo Tyllio, Sueuia fere tota potitur, inde Bauariam depopulatur.*

13 *Ratisbonenſis Senatus ſuam ciuitatem Regi prodere fruſtra molitur, quam Dux Bauariæ in poteſtatem redigit. Goſtauus Italiæ inhiat.*

14 *Volleſtainus ex Boëmia ad obſidendam Norimbergam venit,*

venit, ad quam defendendam Goſtauus prior properauerat. Norimbergenſis ciuitatis, & tractus deſcriptio.

15 Popennaimus Brunſuicenſem Ducatum expilat, & Bannerum opprimere fruſtra nititur, in Belgium diſcedit, & Bannerus Norimbergam.

16 Bauariæ Dux ſuam ditionem recuperat, ad Volleſtainum Norimbergam pergit; exercituum ad Norimbergam ſtatus.

17 Arnemius cum Saxonis exercitu Sileſiam intrat. Holca cum Cæſareis copijs Miſniam deuaſtat; Auſtriæ ruſtici rebellionem cœptant, ac opprimuntur.

18 Volleſtainus nouas copias ad Holcam mittit; inſtitutus pacis tractatus dirimitur. Goſtauus Volleſtainum ad prælium laceſſit, qui ſuis munitionibus continetur.

19 Goſtauus noſtra caſtra noctu aggreditur, a quibus magna cum clade repellitur; ac inde in Franconiam recedit.

20 Volleſtainus Goſtauum ſequitur, quem cum ſecedere in Virtembergam intelligit, deſerit, atque in Miſniam exercitum ducit. Norimbergenſes Suauochium recuperant. Rex ad reſtaurandum exercitum in Virtembergam diuertit; & Bannerum ad infeſtandam Bauariam mittit.

21 Bauarus ad tutandam ſuam ditionem a Volleſtaimo diſcedit, qui in Miſniam vlterius progreditur, & nonnullas ciuitates occupat.

22 Saxo Regem in Miſniam vocat, qui confeſtim adeſt, Volleſtainus Popennaimo ſe iungit, & contra Regem tendit.

23 Varij vtriuſque Ducis apud Vaiſſenfeldam conatus, tandem Volleſtainus detrectante pugnam Rege, Popennaimum cum magna exercitus parte Coloniam Agrippinam in ſubſidium mittit. ipſe in hyberna exercitum ducit.

24 Goſtauus Volleſtainum apud Lutzen aggreditur, cui ſubſidio adeſt Popennaimus cum ſui exercitus parte, committitur atrox prælium, in quo Popennaimus, & Goſtauus occumbunt. Cæſarei amiſſis tormentis Lipſiam ſe recipiunt.

25 Quid vſque ad finem anni geſtum; exercituum in hyberna ſeceſſus.

Geſta

Geſta hæc anno MDCXXXII.

1 QVas poſt Lipſenſem cladem prouincias Goſtauus breuiſſimo temporis ſpatio, nulloq. negotio, in poteſtatem redegerit, conſideranti mihi in mentem venit, quanti aduerſa fortuna ſit roboris in detegendis mortalium animis. Conſpirauerant quidem Proteſtantes, & liberæ ciuitates in Cæſarem, neque ſuam cauſam promouenti Regi ſtudijs clandeſtinis deerant; verum dum Tyllius ſtetit, atque æqua lance ſors pependit, quotuſquiſque eorum, qui Regem acciuerant, arma ſumpſit, palamue id profiteri eſt auſus, quod intimis præcordijs agitabat? Bogislaus, qui primus Regi occurrit, quamuis hos motus percupiuerat, neceſſitate tamen defectionem prætexuit; nonne & idem Brandemburgicus fecit, & Saxo tandem, deſperato fallendi modo, in arenam deſcēdit? At fuſo Tyllio, profligatoque Cæſareo exercitu, omnes paſſim in ſeruitium ruere, arma capere, ſponte & ſine prætextu ad Regem deficere, auxilia, milites, pecuniam ipſi porrigere, Cæſaremq. innumeris iniurijs onerare. Hæc

me in eam ſententiam fere deducunt, vt rear, præſtare Principi timeri, quam amari, poſtquam hominum amor officijs inacceſſibilem ſe reddit. Quid enim vnquam omiſit Ferdinandus pius,iuſtus,liberalis,affabilis Princeps, vt a ſubditis amari mereretur? aut quid omnino commiſit propter quod ita deſeri debuerit? memini ego cum mihi ſermo eſſet cum præcipuis Cæſaris hoſtibus, inter Proteſtantes maximæ authoritatis viris,atque ſplendore familiæ nemini ſecundis, cum inquam in Cæſarem inueherentur, ipſiuſque vitia oſtentare ſtuderent, nihil aliud prorſus obieciſſe, quam quod Geſuitis nimium credens, promouendæ Catholicę fidei prætermodum inuigilaret; Cæterum vel ſcrutantes vitia,inuitiq. in ipſius virtutes incidebant, acceptaq. beneficia memorabant; neque ſuam excuſabant defectionem alio titulo, quam quod religionem, vel cōtra proprium patrem defendere oporteret, ideoque pati ipſi non poterant, vt ex Auſtriaca familia,Catholicæ religionis acerrima propugnatrice,nouus Cæſar eligeretur. Hinc manifeſte conijcitur,quantum hęreſes Reipublicæ obſint, mirarique ſatis non poſſum impios quoſdam Politicos eas admiſiſſe; namq. mihi vidētur illi probauiſſe ſeditiones, diſcordiaſq.

Reipu-

Reipublicæ conferre, dum hęreſes, earum potiſſimas cauſas; introducunt; hæreſes enim diſſidiorum eſſe originem, vel hoc teſtatur, quod ſi mortales omnes vnum Deum, vno cultu (vt par eſt) venerarentur, eiuſdemque eſſent religionis omnes, cuius præcepta ſeruarent, nuſquam diſcordiæ, nuſquam bella reperirentur. Nam qua de cauſa hæretici Catholicis, vtriſq. aliquãdo Turca, huic Perſa bellum inferrent, niſi ad opprimendam diuerſam ſectam zelo quodam traherentur? Quo pacto diſſentire inter ſe poſſent Chriſtiani, qui legis a Chriſto traditæ præcepta adamuſſim obſeruarent? Ergo diſſidiorum duæ potiſſimæ, primæque ſunt cauſæ, religionis diuerſitas, præceptorumque ipſius tranſgreſſio; neque omnino fieri poteſt, vt carentem diſſenſionibus orbem videamus, niſi duo illa concurrant, ſit nempe vna religio omnium mortalium, ipſiuſq. præcepta exacte vbique obſeruentur; atque hoc vtique fieri & deberet, & præſtaret ſaltem inter eiuſdem religionis viros; ſcilicet inconcinnum eſt religionem aliquam profiteri, cuius deinceps pręcepta, mandataq. ſpernantur. Verum poſtquam adeo exacta legis, religioniſq. obſeruantia ab humana fragilitate deſiderari potius, quam ſperari poteſt, Principibus ſaltem ni-

tendum eſſet, vt in ſuis ditionibus vnitas religionis ſeruaretur, ſi tranquillam Rempublicã incolumemq. deſiderant; namq. ſi hæreſes irrepant, religioq. in partes dehiſcat, aut earum vnam ſectari Principem oportet, aut omnes, aut nullam; Sequi omnes, aut nullam, eiuſdem eſt generis, ad Atheiſmum ſpectat, a qua impietate vel animus ipſe noſter ſponte abhorret, qui ſuam immortalitatem ab ea negari dedignatur; neque ego vllum adeo ignauum Principem viuere exiſtimo, qui ſaltem a ſui conditione, ſuiq. ſuper alios eminentia, Deum eſſe non agnoſcat, qui hæc ſibi tribuerit, ſeq. ſit maior. Quod ſi vſquam tale monſtrum inuenire eſſet, quo loco a ſuis ſubditis haberetur, qui ſine religione, ſoluto animorum vinculo, deſpectoq. Deo, ſui ipſius latria cum nemine conſentiret? Adhærebit itaque Princeps alicui hæreſum, atque ita qui eandem tenent partem, ipſi fortaſſe obedient, amicique erunt, reliqui infeſti, tanquam ſuæ religionis hoſtem oderunt, & pro ſubditis inimicos in ſua Republica alet, diſcordeſque ad inuicem; in quo enim conſentient, qui diſcrepant in Deo rerum omnium ſumma? Sed de his fortaſſe alias, digreſſiq. paulo vlterius ſumus, quam par eſſet, ad rem redeamus. Fa-

ma Lipſenſis cladis non parum eorum animos affecit, qui quietem pacemque cupiebant, & Germaniæ incommoda, vaſtationeſque auerſabantur; magiſq. mox perculit deficientium ciuitatum perfidia, atque Regis haud intermiſſi conatus; iamque conſiderabant ſub hac mole caſuram Germaniam, neque immunes futuras hæreditarias Cæſaris prouincias, cum Saxo Boëmiæ regno manus inieciſſet; ſentiebantq. iam Morauia, Auſtriaq. belli incommoda, quamuis hoſtis abeſſet, militum tamen petulantiæ propter ſtatiua obnoxiæ, ſed multo magis Boëmia, Miſnia, Franconia, cæteræque, in quibus bellum aut geſtum fuerat, aut gerebatur, premebantur, incenſis ciuitatibus non paucis, pagiſque innumeris, quos milites, cum in ijs pernoctauerint, nõ comburere, piaculum ducunt, quaſi ex more militiæ non ſit aliquid illęſum relinquere; coloni item, incerto adhuc rerum exitu, & ne ſe excurrentium militum libidini exponerẽt, ad ciuitates, munitaue loca, aut nemorum auia confugientes, incultos agros iacere patiebantur; Quamobrem, conſumptis inſuper prodige a militibus, aut combuſtis, ne hoſti vſui eſſent, terræ fructibus, ſæua annonæ caritas imminebat. Hæc mirum in modum Cæſarem pientiſſimum

mum Principem affligebant, qui a Deo ſibi creditos populos ita moleſtari ferre non poterat; neque gliſcentibus vndique rebellionibus, ſecurum iam Viennæ ſe eſſe rebatur; nam propinqua nimis hoſtibus videbatur ciuitas, ſuſpectiq. erant Auſtriæ ruſtici ſeditionum auidi, quique recenti odio Cęſarem proſequebantur, quoniam conſcientiæ licentiam ſuis in ditionibus interdixerat; & non erat dubium quin auide Regem, aut Saxonem expectarent, atque ab illis ad rebellionem ſollicitarentur, premerentq. impotentem animum, donec ducem haberent, quem ſequerentur. Erant ergo qui hortarentur Cæſarem, vt Græcium in Stiriam ſecederet, periculoq. ſe eximeret, donec hæ turbæ ſedarentur, hoſtiſque procul arceretur: ſed cenſebatur indignum Cæſareo nomine facinus, non viſo hoſte, propter ſolas ſuſpiciones caput ſuarum ditionum deſerere. Eſſe Regem & Saxonem procul adhuc ſatis; illum a Tyllio detineri, huic occurri poſſe; neque omnino Cæſarem in tanto periculo verſari, dum Viennam, natura, & arte munitiſſimam ciuitatem, teneret: eam eſſe talem, tantaſque adeſſe vires, vt etiam ſi omnia corruerent, quod tamen timendum adhuc non erat, Cæſar obſidionem tolerare poſſet,

donec

donec auxilium a Catholicis Principibus haberet; Quin potius decora magis admittebantur conſilia, nouuſque conſcribebatur exercitus, quem Cæſar ipſe, aut filius in hoſtem duceret? ceſſuras maieſtati Principis prouincias, quæ non aliam ob cauſam deſciuerant, quam quia auaritiam præfectorum, Ducumque vlterius tolerare non poterant; Quod ſi ſuarum rerum curam gerere tandem Principem vidiſſent, neque imminere amplius periculum, vt ſua bona militibus prodigerentur, arma erant depoſituræ, quę ad hoc incommodum tollendum ſumpſerant. Principes item, qui Sueco militabant, vbi exercitum vidiſſent, in quo Cæſar aut filius dux eſſet, acceptorum beneficiorum memoria, aut deteſtatione infamiæ, quæ ex rebellione reſultat, partes deſerturos, Cæſariq. acceſſuros; nunc non videri bellum contra Cæſarem geri, ſed contra petulantiam, contra auaritiam, ſæuitiamq. ipſius exercitus; ac teſtari hoc vel ipſæ tranſactiones a Proteſtantibus cum Sueco factæ, in quibus debitam erga Cæſaream maieſtatem reuerentiam reſeruabant; imo neque Regem ipſum, qui hæc arma mouerat, contra Romanum Imperatorem bellum profiteri: detegeretur hoc modo vulnus, fieretq. palam eorum perfidia, deſtru-

cto omni prætextu, cum contra ipſius Principis caput euaginaſſent ferrum, palamq. Imperatoriam maieſtatem violaſſent. Secuturum inde vt tantam nequitiam vel gregarij milites abominarentur, deſererentq. deſertores homines, qui proprio Principi manus intentaſſent; Imo & ipſum Regem auerſaturum tantam perfidiam, qui eam ſibi quoque metuendam eſſet exiſtimaturus. Cæſari conſiliorum alterum videbatur indecorum nimis, neque animum adeo deſponderat, vt vita potius defungi non mallet, quam illud amplecti; alterum incommodum, & temerarium; nempe committere ſe filiumue eorum fidei, quam adeo fluxam experiebatur: Quid ſi ab hoſte vinceretur? quo refugeret? quidue faciendum, aut tentandum, fruſtrata ſui expectatione reſtaret? Verum melior ſperaretur euentus, nempe ſe victurũ ſimulac in hoſtem prodijſſet; at vbi exercitus, vbi vires Imperatoria maieſtate dignæ? exiret ne cum aulicis, prætorianiſque militibus, rectaq. in hoſtem tenderet, quaſi ſeditionem in vrbe inter ciues obortam ſedaturus? parum tutam eſſe ſine viribus maieſtatem ſciebat, etiam inter ciuiles tumultus; quid inter armatos, furenteſq. milites? Quid inter Suecos, Gothoſque, qui Cæ-

ſarem,

ſarem, niſi obliqua fama, non agnoſcebant? Quid inter perfidos, & perduelles, qui debitum obſequium iam exuerāt, & maieſtatis reuerentiam in odium conuerterant? ergo armis opus erat, & potentia, non inani pompa aut faſtu; fruſtraq. maieſtatem iactari credebat, vbi vi vti oporteret. Alia præterea, & diuerſa animum angebant, Regem in Franconia, Saxonem in Boëmia eſſe; contra quem primum moueret, aut quos potiſsimum defenderet, ne poſtpoſiti contumelia incenderentur? Boëmia proprium erat Regnum, igitur anteferendum; ſed alia ex parte nutabat Bauarus, qui ſi ſe indefenſum Regi obijci vidiſſet, ne ſuæ ditionis ruinam pateretur, cum hoſte fortaſſe erat pacturus. At per Duces pariter agi, ſalua maieſtate, cui maior e longinquo reuerentia, ſimulque ducibus excuſatum fore, ſi qua cum amicis Principibus ob ſtatiua, aut contributiones, aliamue ob cauſam oriretur controuerſia, ad ſe reijcere, interim pergere, armiſque vti; ac ſi repellerentur, ſe ſupereſſe, renouariq. bellum poſſe.
2 Hæc aliaq. prudenter Cæſar perpēdens, ſe aut filium belli diſcriminibus obijcere vtile non duxit, decreuitq. bellum per Duces gerere. Duo erant in diuerſis prouincijs hoſtes, quibus per ſolum

Ducem occurri non poterat; placuit itaque relicto in Bauaria Tyllio, qui eam prouinciam contra Regem cum ſuis copijs tueretur, Generalem ſui exercitus Ducem Volleſtainum, quem in Ratisbonẽſibus comitijs eodem magiſtratu depoſuerat, conſtituere, ſtrenuum egregiumq. virum, & militibus carum, qui ſibi alias vtilem fidamq. operam nauauerat. Albertus Volleſtainus Pragę ex nobili, ſed priuata familia natus, Cęſari in Foroiulij contra Venetos prima ſtipendia meruit, duarum equitum turmarum ductor, quas ipſe proprijs ſumptibus conſcripſerat, inde promotus ad maiores militiæ gradus, in bello Boëmico, præſertim in Pragenſi conflictu, ita ſtrenue ſe geſſit, vt paucis poſt annis ad ſupremum militiæ faſtigium a Cæſare eueheretur, factuſque Cæſaris Dux Generalis, contra Danum eo ſucceſſu bellauit, vt præter Ducatum Fridlandiæ, Iecinum, aliaq. in Boëmia loca, Ducatum etiam Megapolitanum, Cæſareo fiſco addictum, ſuæ virtutis præmium habuerit. Mox Electorum, Germanorumque Principum opera depoſitus, Pragam, & poſt eam amiſſam Cenaimum in Morauiam ſeceſſerat; vir ſagax, magnanimus, liberalis, ſeuerus militaris diſciplinæ obſeruator, qui debitam Cæſari fidem nunquam

viola-

violauerit, cuiuſq. virtuti fortuna ſemper arriſerit; At abſtruſum conſilijs, intractabilem animo, impotētem iræ, æſtimatorem ſui, aliorum contemptorem æmuli faciunt. Sed neminem ex omni numero mortalium crimine carere video, & plures, pluriſque æſtimandæ ſunt huius viri virtutes, quam vituperanda ea vitia, quæ a maleuolis memorantur; ideoque fortuna virtutes ſecuta famam, præmiumque quale vidimus dedit. Cæterum noſtrorum temporum Dux nemo hunc officio erga milites ſuperauit, qui nihil vnquam aut ſine præmio, aut ſine pœna præterijt; eaque fuit ipſius ſemper in Cæſarem fides, vt maximis pollicitationibus ad defectionem ab hoſtibus inuitatus, neque carens prætextu, quo excuſari potuiſſet, fixus tamen ſemper, immotuſque perſtiterit. Degebat Volleſtainus priuate Cenaimi, cum ſe electum Cæſaris Generalem Ducem accepit. Perculerat militarem animum priuatio magiſtratus, & decreuerat quiete reliquum vitæ ducere, atque adeo non ita facile oblatis aſſenſit; excuſabatq. ætatem ſuam iam ad ſenectam vergentem, & podagræ cruciatibus obnoxiam, ſe item Germaniæ Principibus inuiſum, quos in ſe pro Cæſare irritauerat; importunumq. eſſe hoc tempore eos ſponte de-
 ficien-

ficientes,additis nouis ſuſpicionibus,impellere. Et, vbi erat exercitus, cuius ducem Cæſar ſe eligebat? viuere adhuc Tyllium, ſtrenueq. exercitum curare,qui ſupererat; ſe non cupere aliena iniuria ſibi gloriam quærere: Quod ſi nouus exercitus colligendus eſſet, vnde acceſendi milites? vbi pecunia? Verum cum Cęſaris mandatum vrgere vidit, optatum fortaſſe onus ſuſcepit. Neque tamen ad hoc temere deſcendit,ſed certis conditionibus cum Cæſare pactus eſt, ne iterum aut eundem depoſitionis caſum ſubiret,aut ſibi bellũ ex aliorum nutu gerendum eſſet. Namque vetabantur antea Cæſarei duces quidpiam momenti aggredi,quin prius bellicum concilium Viennam conſultum mitterent,atque inde ex præſcripto agerent,vnde aliquando lapſu temporis bene gerendæ rei occaſio amittebatur. Sic voluit Volleſtainus, huius belli curam ſibi ſoli incumbere, ipſeq. ad libitum omnia facere, ſtatiua militibus diſtribuere, contributiones, commeatus exigere, Tribunos, Centuriones creare, gnarus eam eſſe imperandi rationem, vt non aliter conſtet, quam ſi vni reddatur. Quod ſi aliquando Cæſari hæc reuocare, ſeq. ea cura remouere placuiſſet, ante ſemeſtre admoneret, nec deinceps ipſe ad

redden-

reddendam adminiſtratę prouinciæ rationem cogeretur. Poſtquam hæc omnia a Cæſare obtinuit, mandata Tribunis dare ad conſcribendas legiones incepit, haud facta inter Catholicos, hæreticoſue differentia; namque cum ſine mora conſcribi exercitum oporteret, importunum ſane fuiſſet in Germania meros Catholicos quærere, vbi plurimi, præſertim vero ruſtici, ſi non palam, ſaltem ſecreto Caluini, aut Lutheri hæreſim ſectantur: vt igitur & cito milites colligeret, fidoſq. haberet, diſſeminari in vulgus paſſus eſt, non pro religione bellum fieri, ſed pro recuperandis Cæſaris ditionibus, quæ a rebellibus fuerant occupatæ. Inde aulæ ſuæ munera æque in Catholicos, hæreticoſque partiri, cum vtriſque pariter ſe gerere, quamuis Catholicæ religionis ſemper commodum quærens; ſic hæretici arma ſumere contra rebelles non abnuebant, qui pro religione Catholica aduerſus ſuæ ſuperſtitionis viros militiam detrectaſſent. Ad Volleſtaini famam Tribuni, veteraniq. milites Catholici pariter, ac hæretici confluebant, & quoniam non erat in promptu pecunia, Tribuni vltro ex ſua erogabant, quam poſtea ex ſtatiuorum contributionibus erant recuperaturi. Statiua in ea parte Boëmiæ, quæ adhuc

huc Cæſari parebat, Morauia, Auſtria, Sileſia, Stiria, alijſque hæreditarijs Cæſaris regionibus diſtributa ſunt; atque ita trium menſium ſpatio iuſtus exercitus conſcriptus eſt, mira alacritate accurrentibus militibus, qui libenter admodum Volleſtaini auſpicijs militaturi nomina dabant; tantum poteſt in militaribus rebus Ducis fama, vt auariſsimos militum animos ſine pecunia deuinciat, ac trahat. At Cæſari prouiſo exercitus Duce, externa quoque procurare auxilia placuit, cumque pro certo haberet Regem Catholicum familiæ Auſtriacæ non defuturum, quamuis continuis in Belgio bellis exerceretur, omiſſa ad eum noua legatione, ad Italiæ Principes Antonium Baronem Rabattam Gradiſcenſem præfectum deſtinauit, qui Germanicarum rerum ſtatum exponeret, quantoque diſcrimini pateret Italia, cui hoſtes inhiabant, atque hoc pacto ad arma ſecum ſumenda, auxiliumq. præſtandum hortaretur; petijtq. à Cardinale Strigonienſi Pazmanno, qui Cardinalitium galerũ ſuſcepturus Romam per eos dies proficiſcebatur, vt hæc eadem Summo Pontifici ſignificaret, inuitaretque ad ferendum ſubſidium. Atque interim dum Pazmannus, & Rabatta ad deſtinata loca proficiſcuntur, parum ſufficere terrena

auxi-

auxilia, vbi cœleſte deficiat non ignarus, publicato edicto in ſuis ditionibus, ſubditos ad placandum iratum Deum, eiuſque adiutricem manum implorandam hortatus eſt. Ipſe aliorum exemplo, intecto capite, pedes, pia maieſtate ſupplicationibus adeſſe, templa viſitare, ſacris concionibus, eccleſiaſticiſque omnibus functionibus intereſſe. Inde humana reſumens remedia ad omnem caſum vrbem muniri, atque debilioribus in locis nouum excitari vallum imperauit. Vrbs eſt Vienna ſuperioris Pannoniæ Metropolis; omniumque, quæ ad Danubium ſunt, & ædificiorum ſplendore, & facili rerum copia clariſſima; totiuſq. Germaniæ, atque adeo totius Chriſtiani orbis in ea regione aduerſus Turcarum irruptiones propugnaculum. Iacet in patula planitie, atque qua ad Septētrionem ſpectat, Danubium habet maximum totius Europæ fluuium, qui in quinque partes diſſectus, ligneiſq. totidem pontibus ſtratus, ab ea parte inexpugnabilem reddit: circumquaque regia, vt vocant, mœnium munitione cingitur, ampliſſimaque, ac profundiſſima foſſa, eaque omnino eſt, vt inter munitiſſimas totius orbis arces referatur. Sed in ea parte, vbi flumine caret, ciuiū amœniſsimis viridarijs, ad ictum ſclopi diſtantibus,

circun-

circundatur, quæ, ſi caſus daret, hoſti vſui eſſe poſſent, atque cõtra munitiones ciuitatis muniri, qua de cauſa Cęſar ea ſolo æquari iuſſit, vt ex vrbis mœnibus in ſubiectam planitiem liber eſſet proſpectus, deſtinatiq. ſcloporum, & bombardarum ictus certo poſſent. Præterea bina opera cornuta totidem in partibus trans foſſam deſignauit, in quibus milites locarẽtur, qui extra ciuitatem hoſtem etiam infeſtarent. Cardinalis vero Pazmannus Vienna cum decoro comitatu Romam profectus, a Summo Pontifice benigne, comiterque exceptus eſt; & dum ſacris cæremonijs inter ſuſcipiendum Cardinalitium galerum ille detinetur, ſimplici ſinceraq. præſentis neceſsitatis narratione audita Summus Pontifex, quæ ſui muneris iudicabat vltro præcurrens, numeratæ pecuniæ haud exiguum ſubſidium dicitur tranſmiſiſſe, neque hoc ſolum pro Cæſare præſtitit, ſed indictis in toto orbe Catholico ſupplicationibus, præter publicas preces, ipſe ſingulis Dominicis diebus per aliquod tempus ad Sanctæ Mariæ Maioris ſacris operatus, Deum placare conatus eſt, ſuaque authoritate Catholicos Principes eſt hortatus, vt Cæſari ferrent ſuppetias; atque ita Pazmannus ad Cæſarem reuerſus eſt. Et Rabatta parem quidem hoſpi-

talita-

talitatem, comitatemq. vbique inuenit, ſed haud parem ſuæ legationis effectum retulit, varijs diuerſa reſpondentibus; nam Veneti, quos primos adijt, ſuum cũ Rege Chriſtianiſſimo fœdus cauſati, ſe neque aliud inire fœdus, neque alicui opitulari poſſe dixerunt. Dux Mantuæ deſolatam ſuam vrbem oſtendit, ſpoliatamq. domum, in qua ſine principali apparatu, ac ſplendore, ob accepta a Cæſareo exercitu damna, viuere cogebatur: Quod ſi Cæſar miſeras eas reliquias cuperet, ſe vltro porrecturum profeſſus eſt. Parmenſis, vt ſubditum Apoſtolicæ Sedis decebat, facturum ſe quid Pontifex mandaret reſpondit. Genuenſes, implicitos ſe bello cum Sabaudiæ Duce, dixere, adeſſeq. in Narbonenſi prouincia, apud Liguriæ confinia, Gallicum exercitum, cuius adhuc ignorabantur futuri conatus. Quod ſi Cæſar ſecum fœdus habere vellet, defenderet prius diſcrimini obiectos, arceretque a confinibus hoſtem, ſe inde petita facturos; At dum ipſius vires tam procul abeſſent, neſcirentq. an Gallus hoc fœdere irritaretur, nolle ſe viribus impares hunc armatum, potentem, paratumque laceſſere. Neque negaturos fuiſſe ſaltem pecuniaria auxilia, qui ſe innumera Auſtriacæ familiæ debere beneficia profiteantur, ſed eſſe

exhauſtos pecunia, cũ propter bellum tũ propter nouorum mœnium fabricam, quibus vrbem muniebãt, ac diminutas ciuium facultates, quibus Hiſpaniarum Rex, multarum auri myriadum debitor, neque mutui prouentus ſoluebat. Sabaudiæ Dux fœdus inijt, ſed neque militem, neque pecuniam dare poſſe ſe dixit, excuſans ſuæ regionis vaſtitatem, quam bello, fame, ac peſte deſolatam, vel legatus ipſe viderat; Magnus Hetruriæ Dux, & Mutinenſis ſoli, cũ Lucenſi Republica omnia ſua officia Cęſari promiſere; Cæterum Rabatta donatus ab omnibus, fere ſine legationis fructu Viennã
3 redijt. Atque hæc quidem apud Cęſarem fiebãt, dum Catholici fœderati celebrato Landshuti, ac deinceps Ingolſtadij conuentu, de rerum ſtatu, belloq. gerendo conſulerent. Ibi quamuis à Regis Succiæ, aliorumque Legatis, a bello dehortarentur, decreuere tamen Cæſarem, & Catholicam religionem non deſerere, quæ nõ parum detrimenti a Sueco pati videbatur; atque ita conſtitutum eſt, vt Bauariæ Dux, cæteriq. pro viribus milites conſcriberent; interim ne a pace abhorrere viderentur, Herbipolenſis Epiſcopus Coloniã ad Galliarum Regem miſſus eſt oratum, vt ſe interponeret, pacemq. æquis conditionibus procuraret.

ret. Hæc agitabantur conſilia, taleſque fiebant apparatus cum Tyllius poſtquá Norimberga diſceſſit, Milzburgum expugnauit, impoſitoq. præſidio, Donauerdam cum Aldringhero ſeceſſit, ac mox in ſtatiua exercitum diſtribuit, vt vacuas legiones ſuppleret: ipſe Donauerdæ commoratus eſt, Aldringherus Norlingam petijt, militeſque in Auguſtana ditione, Lictenauij, Nouofori, Ambergę, Sulzbaci, Velsburgi, alijſque circumuicinis in locis ſtationes habuere, & breui temporis ſpatio legiones ſuppletæ ſunt; ac Maximilianus Bauariæ Dux, habito in ſua regione delectu, ad decem nouorum militum millia collegit; & quia aliquot dierum erant in ea parte induciç,
4 nihil mouebatur. Dum hæc a Cæſareis agerentur, Proteſtantes feſtiuis ignibus, omnibuſque lętitiæ ſignis Lipſenſem victoriam celebrabant, iactabantq. Germaniam Regis Sueciæ auſpicijs in antiquam libertatem vindicatam excuſſo Auſtriacorum iugo; & Euangelicam, quam iactant, religionem tandem expulſis Catholicis Eccleſiaſticis, qui eam euertere conabantur, aut diminuta eorum authoritate, debito ſplendore decoratam; atque ita omnes certare in Regem officijs, eiq. omnia quæ petebat porrigere. At ipſe vaſto animo

immenſa gerens, voluęnſque ea, quæ præter expeditionis ſcopum iam erant, atque Imperatoriam dignitatem ſpe deuorans, militaria munia inter has feſtiuitates minime omiſit, ſed repleri militibus veteres legiones; conſcribiq. nouas mandauit, vt vlterius progrederetur; & quoniam omnium maxime Norimberga hoſti obijciebatur, Tribunum Slammerdorſium, cum quinque legionibus immiſit, qui illam prçſidio teneret; atque Solmenſibus comitibus Guilielmo, Henrico, & Io. Georgio, qui in ea ciuitate diuerſabãtur, conſcribẽdarum legionum mandata dedit. Norimbergenſes pariter certatim accurrentes, ſuæ vrbis mœnia reparare, nouumq. vallum inducere, ac foſſas excauare cœpere, vt hoſtilem impetum ferre poſſent. Prima huius anni arma ex parte Suecorum in Alſatia mota ſunt; nam circa Ianuarij finẽ Rex Goſtauum Hornium in eã prouinciam miſit, vt Lotharingos inde expelleret qui ea tota fere potiti, Argentoratenſes moleſtabant. Venerat in Alſatiam Dux Lotharingię cum ſuo exercitu, vt eam prouinciam a Suecis pro Cæſare defenderet, tenebatque præſidio ciuitates nonnullas, atque inter alias Hailprunnam vrbem Imperialem, ad quam expugnandam Hornius primum mo-

uit,

uit, ac intra paucos dies in deditionem accepit, dimiſſis decoris cum conditionibus, atque bene affectis præſidiarijs, namque præceperat Rex, ne Lotharingos irritaret, cum non deſperaſſet omnino futurum, vt illum Ducem in ſuas partes traheret. Mox Hornius Fridburgum, Vezflariam, Diburgum, aliaq. ad Rhenum loca itidem expugnauit, & Argentoratenſes conſcriptis militibus, vt cum Hornio ſe coniungerent quoque exiuerant. Sed Lotharingus a Galliarum Rege reuocare ſuas copias coactus eſt, atque ita Alſatia fere tota in Suecoruur manus deuenit. Inde Hornius inferiorem Palatinatum ingreſſus, Hiſpanos Ayſenſtallo, Chermeshemio, Landauia, atque Laiſſemburgo eiecit; & demum Braunfeldiam munitiſſimum oppidum obſedit, quod poſt viginti dierum obſidionem Hiſpani decoris conditionibus dedidere; Inde cum in Franconia expirarent induciæ, quę cum Tyllio habebantur, a Rege iuſſus eſt Suainfurtum ſuas copias ducere, vt ibi cum Vinarienſi Duce ſe iungeret, atque Epiſcopatum Bambergenſem inuaderet; nam quamuis ille Epiſcopus, vt diximus, ſuæ ditionis incolumitatem auro redemiſſet, neque adhuc quippiam tentaſſet, quo Suecos offendiſſet, Regi tamen haud ſecurum
vide-

videbatur, regionem illam Cæſareis expoſitam, præſidioq. Catholici, atque Eccleſiaſtici Principis munitam, ſine ſuo præſidio relinquere; ſumpto itaque a Bambergenſibus ruſticis prætextu, qui Suecos aliquot oppreſſerant, præſidium ſe velle immittere Epiſcopo ſignificauit; quod cum ille reſpueret, vim adhibere Hornium iuſſit. Venerat inter hæc Sueciæ Regina Stetino Francofurtum, & Rex ea hilariter excepta aliquot dies quieti impēdit. Interim Fridericus quoque Comes Palatinus Rheni, qui bello Boëmico ditione, ac Electorali dignitate ob rebellionem, dum Boëmiæ Regnum ambiret, ſpoliatus fuerat, atque hactenus in Belgio vixerat, Francofurtum, cum honeſto comitatu, ad Regem venit, a quo benigne exceptus promiſſum retulit, ſe in priſtinam dignitatem reſtitutum iri, vbi hoſtem ex Palatinatu atque Boëmia eieciſſent. Namque Angliæ Rex enixe flagitabat, vt affini viro ditio reſtitueretur. Fuit hic Fridericus fortunæ ludibrium, exemplumq. humanæ inſtabilitatis, nam dum Comes Palatinus Rheni, & Elector Archidapifer pacifice ſua ditione frueretur, nouis periculoſiſque rebus animum applicuit, Regniq. Boëmici ambitione æmulum Ferdinandum iam Cæſarem & Regē Boëmiæ

in ſe

in ſe concitauit, a cuius exercitu acie fuſus, ex propria ditione, totaque Germania pulſus eſt, & quamuis ſemper quondam ſua varijs conatibus repetijſſet, nihil tamen vnquam profecerat, Palatinatum ſtrenue defendentibus Hiſpanis, quem a Cæſare acceperant. Nunc illius magna ex parte potito Rege, videbatur fortaſſe reſtitutum iri, cum huic negotio importuna mors eodem menſe, & Regem & Electorem abſtulit. Hoc quoque tempore Vlricus Regis Daniæ filius ad Ducem Saxoniæ venit, militaris diſciplinæ addiſcendæ gratia, atque ab ipſo comiter ſuperbeq. receptus, vni legioni præfectus eſt. In inferiori vero Saxonia Popennaimus ex Brunſuicenſi Ducatu ad Viſurgim cum Catholicorum fœderatorum exercitu progreſſus, mira celeritate Hammelam, Hecſteram, Verdam, Goſlariam, Ghettingam, aliaq. loca expugnauerat: neque ſeſe opponere auſi ſunt Dux Lunemburgicus, & Bremenſis Pſeudoepiſcopus, donec inuocato Todio Suecicorum Caſtrorum præfecto, qui prope Lunemburgum pro Rege milites colligebat, nouem millibus militum exercitum augerent, mox additis inſuper Ducis Vinarienſis, & Banneri copijs in hoſtem duxere; ſed Popennaimus diſtributo in præſidia exercitu,

pedem

pedem retulit, ac Todius, & Vinarienſis reli-
cto in inferiori Saxonia cum ſuis copijs Ban-
nero qui Lunemburgico & Bremēſi aſſiſteret,
in obſidione Niemburgi implicatis, Suainfur-
tum verſus caſtra mouere, quo a Rege voca-
bātur, atque occupatis in itinere Verda, Goſ-
laria, Ghettinga, multiſque alijs oppidis, mi-
ſereq. vaſtata Fuldenſi ditione, & Brunſuicen-
ſi Ducatu afflicto, Suainfurti cum Hornio ſe
coniunxerunt. Hiſpani vero in Palatinatu
Rheni, qui Philippiburgum, Francothalium,
& Haidelbergam tenebant, profecto Hornio,
Spiram recuperare tentarunt. Erant Spiræ Ca-
tholici, monachique, quos, vt diximus, ſua re-
ligione vti Goſtauus permittebat, atque hi re-
ligionis zelo adducti cum Hiſpanis egerunt,
promiſeruntq. ipſis præbere in vrbem ingreſ-
ſum; at detecta proditione, Hiſpani repulſi, &
ex ciuibus nonnulli in furcam acti. inde Go-
ſtauus immiſſis ſeptingentis Suecis in mona-
chorum cœnobijs ſtatiua diſtribuit; Hiſpaniq.
verſo in Alſatiam impetu, Vilſtattium, & Lo-
ram expugnarunt, atque quotidianis excurſio-
nibus Suecos moleſtantes, Spiram vſque ex-
currebant: Rex tandem quinto Calendas Mar-
tij Francofurto Moguntiam petijt, inde copias
Crucenaco, quod Hiſpani tenebant, admouit,
ac poſt

ac poſt ſex dierum obſidionem illud expugnauit, in arcem refugientibus Hiſpanis, qui quoque cũ cuniculum agi ſub arce vidiſſent, deditionem fecerunt, atque cum ſarcinis, impedimentis, & armis Haganoam dimiſſi ſunt. ac quoniam Rex aduerſa valetudine detinebatur, Francofurtum redire placuit, ibiq. morari, donec priſtinam ſanitatem recuperaret.

6 Atque hęc in Franconia, iiſq. regionibus, vbi Rex cum ſuo exercitu erat; in Boëmia vero Saxones poſt occupatam Pragam, maioremq. eius prouinciæ partem, felicitate fortunæ ſenſim inſolenter ſe efferre, mox ebrietati crapulæq. ſe dedere, ac poſtmodum militaria munera negligere, & deſerere, hinc vexare ciues, extorquere pecuniam, expilare domos, atque ex nimia crapula ipſi infirmari, inde quaſi cõtagione infecti, vbique cadere; quapropter ciues, tum petulantia militum, tum metu morborum, qui paſſim graſſabantur, deſerere ciuitatem, & in loca, quæ a Cæſarianis tenebantur, ſecedere cœperunt; Atque breui Pragæ bis mille fere ædes habitatoribus vacuę repertæ ſunt. His de rebus admonitus Vollcſtainus, qui Cenaimi adhuc colligendo militi intentus hærebat, circa idus Februarij Gallaſium caſtrorum præfectum, & Sulzenſem

Comitem, qui in Boëmia cum collectis militibus ſtatiua habebant, vlterius Pragam verſus pergere, & Maradio ſe iungere iuſſit, ſecuturus ipſe cum copias coëgiſſet, quas ad finem Martij paratas vbique eſſe mandauerat. Gallaſius, & Sulzenſis Pilſnam progreſſi, munita probe hac ciuitate, recuperatiſq. aliquot oppidis, Slacchembaldiam, inde Pragam aggredi animo conceperant, cum Saxo coactis circa Egram ſuis copijs, Pilſnam verſus mouit, vt Cæſareos ad pugnam laceſſeret, ſed Gallaſius ſuis ſe munitionibus continuit, & Saxo vaſtata regione Pragam iter intendit, eaque probe munita, & Hoſchirchio præpoſito, Torgauium ad Proteſtantium comitia ſe contulit. Gallaſius vero iunctis cũ Maradio, qui Satium expugnauerat, viribus, facto quindecim mille militum exercitu, intercipere vias, quibus Saxones in Boëmiam deſcendere poſſent; conſtituit: caſtris itaque motis Cadam ad Miſniæ fines ciuitatem expugnauit, impoſitoq. præſidio, vt hoſti impedimento eſſet, milites miſit, qui cæſis, proſtratiſq. in Boëmica ſilua arboribus, vias impedirent, corrumperentq. ipſe deinceps Pragam verſus milites duxit, atque poſt expugnata nonnulla oppida Solſciami in oppido triginta quinque milliaribus ab ea vrbe di-

be diſtante conſedit, nam ad aggrediendam Pragam vaſtam ciuitatem, munitamq. a Saxonibus vires ſibi ſufficere non rebatur; videbaturq. honeſtũ opperiri Volleſtainum, vt ipſius eſſet captæ vrbis gloria, patriæq. in priſtinum ſtatum reſtitutæ, & iam hic ex Morauia cum exercitu diſceſſiſſe ferebatur; verum ne interim tempus inaniter amitteret, expugnandis oppidis ſe applicuit, quæ in eo tractu iacent, quæue Pragam verſus iter remorari poterant.
7 Inter hæc Hornius auctus Vinarienſis Ducis copijs quinto idus Februarij Bambergenſem Epiſcopatum intrauit, expugnatoq. Hecſtattio, ciuitatem ipſam Bambergam præſidio vacuam (nam præſidium deſperata defenſione ante aduentum hoſtis ſe Forchaimum receperat) occupauit. Perrexerat Crattius Ducis Bauariæ Tribunus Forchaimum vſque cũ tribus militum millibus, vt Bambergam ingrederetur antequam hoſtis illam inuaderet; nam Tyllius ad eam hoſtem iturum coniecerat, miſeratq. Crattium, qui ciuitatem defenderet, donec ipſe cum reliquo exercitu aduentaret, ſed Crattius Forchaimi Bambergenſem Epiſcopum obuium habuit, qui viſo hoſte, cum ciuitatem defendere nequiret, eo ſe receperat, atque relicto inde Forchaimi potenti pręſidio
 ambo

ambo in Bauariam ſeceſſerunt; Hornius occupata Bamberga, quoniam pluuium tẽpus, cœnoq. corruptæ viæ vlteriorẽ progreſſum prohibebãt, dimiſſo Vinarienſi, ſe ad muniendam ciuitatem conuertit; & tantum leuioris armaturæ equitatũ excurrere prope Forchaimum, & Cronacum ad ea loca infeſtanda permittebat, quorum ciues & præſidiarij milites ſe munierant, & promiſſum auxilium a Tyllio expectabant; atque ita per integrum fere menſem nihil momenti actum eſt. Sexto demum nonas Martij Tyllius ex Bauaria, & ſuperiori Palatinatu exercitum duodeuiginti mille militum cum viginti duobus tormentis deduxit; factoq. per Noricũ itinere, Altdorfium, Lauffam, aliaq. loca expugnauit, quibus præſidio munitis, Forchaimum progreſſus eſt. Audito Tyllij aduẽtu Hornius, qui ad duodecim millia militum ſecum habebat, vrbis mœnibus ſe continere decreuit; & quoniam Bamberga aperta eſt ciuitas, munitioneſq. ob continuas pluuias ad perfectionem adhuc perduci non poterant, diligentius opus vrgebat, vt antequam hoſtis veniret ad iuſtam defenſionem perduceretur: verum Tyllius reſarciendæ Lipſenſis cladis cupidus, tempus non dedit, namq. Forchaimo diſcedens ipſis Martij nonis ad ci-

uitatem

uitatem acceſſit. Nemus apud Bambergam ſedet ſatis vaſtum, per quod noſtri iter facientes non prius ab hoſte viſi ſunt, quam ad machinę ictum prope ciuitatem fuerint. Erat ad exitum nemoris equitum Suecicorum legio, in quam noſter equitatus inuectus, cæſa maiori parte, reliquos in ſuburbia compulit; inde eam ciuitatis regionem aggreſſus cum ſua legione Ferensbacchius, quæ adhuc imperfectis munitionibus aperta erat, Suecos munitionibus deturbauit, ſibiq. aditum patefecit. At Hornius collecta ſuorum valida manu, Ferensbacchium mœnibus repulit. Pugnatum eſt acriter per integram fere horam, ſed cum noſtri ſtrenue inſiſterent, Hornius pulſato tympano colloquium petijt, quaſi deditionem facturus; ac dum tranſigendo detinemur, precioſiora nauibus imponens, trans Mœnum, & extra ciuitatem inſtructa acie ſe contulit; Quod vbi Tyllius animaduertit, milites irrumpere præcepit; ſic noſtri ciuitatem ingreſſi vltimum Suecorum agmen aſſecuti ſunt. Hic quamuis Sueci ſe ſtrenue defenderent, eorum magna ſtrages eſt edita; Cæſa ſunt ad duo Suecorum millia, fuiſſetq. totus Hornij exercitus ea die deletus, niſi rupto ab hoſtibus Haſtattiano ponte, noſtri in eo reficiendo

ciendo detenti eſſent. Nam interim Hornius
cum reliquijs Hasfurtum ſe recepit,& ſequen-
ti die cum noſtri victoriam ſequerentur, de-
ſerto Hasfurto,munitoq. præſidio Suainfurto,
Gheltershemium vſque pedem retulit, vnde
Francofurtum miſſo citatis equis nuncio Re-
gem de caſu admonuit.Tyllius vero vbi Bam-
bergam intrauit, cohibita militum licentia,
qui Suecorum impedimenta deprædati, iam
ciuium domos expilare inceperant, nihil a
ciuibus extorqueri permiſit; Et poſtera die
ne rei bene gerendæ occaſionem amitteret,
hoſtiue reparandi vires tempus daret, poſt ip-
ſum mouit,& recuperatis Hecſtattio, Hasfur-
to,alijſque eius regionis oppidis, Suainfurtum
iter intendit, cumque Sueci ſe dedere nega-
8 rent, illud obſedit. At vero Rex de ſuorum
clade certior factus, Francofurto Moguntiam
ſe contulit, ad cogendas copias, & accurren-
tibus eo Vinarienſi Duce, & Bannero, qui
cum ſuis copijs ad Regem quoque venerat,
exercitum viginti mille militum conflauit,at-
que inde mouens prope Gheltershemium
Hornium aſſecutus, eius copias ſuis addidit,
& Suainfurtum verſus contra Tyllium caſtra
mouit; Tyllius intellectis Regis viribus, illum
expectare opportunum non duxit, ſed ſe cis

Mœnum

Mœnum recipere, obiectoq. flumine ripam tueri, atque inde ipſius conatus obſeruare cõſtituit, donec Bauariæ Dux cum ſuo exercitu opem ferret. Soluta igitur Suainfurti obſidione, vaſtatiſq. transmœnanis agris, cis fluuium venit, ibique circa Bambergam caſtra poſuit. Verum cũ inſtare hoſtem intellexit, magniſq. itineribus ad ſe venire, & nondum adeſſet cũ ſuis copijs Bauarus, haud conſultum duxit in apertis locis tam inęqualibus viribus commorari; motis itaque caſtris Donauerdam, atque inde in Bauariam ſeceſſit, vbi Duci Bauariæ iunctus cis Lyciam poſuit caſtra, deſtructoq. ponte eius fluminis tranſitu Regem prohibere conſtituit. Rex contra iratus, ob acceptam a ſuis cladem, ſollicituſque occaſionem prælij quærebat, dum Germanorum Principum integra fides foret, ipſorumque auxilijs vti poſſet, nec iniuria, nam ducenti per alienam patriam exercitum, magnaſq. res molienti, vnus modus non victoriæ ſolum, ſed ſalutis omnino erat, ſocios in fide retinere, ac dum in fide viuerent, progredi, vireſque firmare. Addebatur quod ſi gloriari parta victoria Tyllium pateretur, ij fortaſſe, qui ad ſe deſciuerant poſt Lipſenſem victoriam, cum fortunam inclinare vidiſſent, Cæſaris clementiam, quam arma

expe-

experiri mallent, atque iterum ad eius partes redirent. Poſtquam ergo Tyllium apud Suainfurtum aſſequi non potuit; anxius, atque congrediendi cupidûs recta Bambergam petijt, illaq. occupata, Forchaimum etiam nullo firmatum præſidio (nam Tyllius illud ſecum abduxerat) in poteſtatem redegit, atque haud intermiſſo curſu Donauerdam verſus exercitum duxit, vt Tyllium aſſequeretur, eaque occupata, cũ vltra Lyciam caſtra poſuiſſe Tyllium intellexit, haud cunctatus ad eum fluuium transfretandũ deduxit milites, pręmiſſo ad occupandum pontem equitatu. Sed Tyllius, qui hoc præcauerat, rupto ponte in citeriori ripæ parte milites in ſtatiuis collocauerat, qui eo tranſitu hoſtem prohiberent, ac pontem reſtaurari vetarent, & vbi aduenisse Regem cum exercitu cognouit, ipſe accito ex omnibus ſtatiuis milite, eo quoque ſe contulit. Rex tentato fluuij tranſitu, cum a Tyllio repelleretur, conſilium dimiſit, ac quaſi ab ea parte nihil tentaturus, exercitum in circumiacentes pagos diſtribuit, inde poſt dies nonnullos circa Aprilis Calendas Cæſareos incurioſius agere, & negligentius cuſtodire ripam conſpicatus, obſcuram nactus noctem, pluuiaque fœdam, ſupra Tylliana caſtra ad quinque milliaria

ria nauibus iniecto ponte, antequam ſol oriretur, aut Cæſarei id ſentirent, exercitus partem fluuium tranſmiſit. Quod vt Tyllius accepit, coacto celerrime exercitu, ad hoſtem ripa prohibendum mouit; ſed maior Suecorum pars iam cis fluuium erat, inſtructaq. ante pontem acie tranſitum cæteris defendebat, quando Tyllius cum ſuo exercitu comparuit; atque vbi hoſtem cis fluuium vidit, periculoſum ratus ſi pedem referret, feſſo ex itinere milite, præſentique hoſte, impetum facere decreuit, antequam reliquus exercitus cis pontem veniret; miſſo itaque leuioris armaturæ equitatu, qui facto circuitu tentaret, an hoſtis terga aggredi, & pontem exſcindere poſſet, atque ita qui trans pontem erant a citeriori ripa, & a cæteris excluderentur, ipſe cum grauioris armaturæ equitibus, & peditatu inſtructa acie recta contra hoſtem mouit; atque vbi ad ſclopi ictum eſt ventum; Tempus eſt, inquit, milites, quo Lipſenſem cladem vlciſcamur, deleamuſque paſſam ignominiam. Non duplo maiorem numero habemus hoſtem, vt tunc, ſed minorem, ac diuiſum, neque qui trans fluuium reſtant, iſtis, qui ante noſtros oculos ſunt, præſto eſſe poterunt, cum iam rupto ponte hac ripa prohibeantur; laue-

mus iſtorum ſanguine inductam anno ſuperiori maculam, qua expectationem noſtram fœdauimus; pugnemuſque acriter vt maius ſit huius victoriæ decus, quam dedecus paſſæ cladis; atque omnino in eo conſtituti ſumus, vt hic aut vincere, aut mori oporteat; namque quomodo ſeruabimur, ſi (quod Deus auertat) vincamur? Vidiſtis quam interruptæ ſint viæ, cœnoq. impeditæ, quæ neque pedem figere permittunt; & præterea procul nimis ſunt loca, ſi de fuga (ad quod ſuſpicandum adduci non poſſum) cogitatis, quo refugere poſſetis. Ego vero hæc non dico, quaſi verear vt mihi eam operam præſtetis, quæ ſtrenuos milites voſque decet, ſed vt oſtendam in quo omnes diſcrimine ſimus, niſi veſtra virtute nitamini, atque omnino hos Sueculos fundatis. Cæterum futurum ſpero, vt minimo negotio his, qui cis fluuium ſunt, trucidatis, ad alteram quoque pergamus ripam, atque ad internecionem hanc peſtem deleamus. Hæc fatus iubet equites irrumpere, ac mox lento greſſu, integraq. acie pedites ſequi. Contra Rex viſo hoſte confeſtim cis fluuium venit, palanteſq. & diſcurrentes ſuos mira diligentia, celeritateq. in ordinẽ redegit. Erat iuxta pontis frontem collis leuiter inſurgens, denſis virgultis

refer-

refertus, vt ad fluuiorum ripas ſolet. Huc immiſſis ſclopetariorum aliquot manipulis locum contra hoſtem muniuit, reliquos deinceps milites, qui cis fluuium erant, in duas diſtribuit partes, quarum vnam maioremq. ex peditibus fere totam, infra pontem, qua hoſtis veniebat, diſpoſuit: Alteram ſupra cum maiori equitatus parte, quaſi id, quod euenit, ſuſpicaretur; relictoq. inter has acies ponte, ac ſpatio, quo venientes milites reciperentur, locuſq. ipſis a duabus aciebus daretur, vetuit eos, qui ad hoſtem ſpectabant, collis, quem ad ſiniſtram habebant, frontem tranſcendere, atque hoc vt hoſtem ad fluminis ripam deduceret; nam diſpoſuerat antea trans fluuium tormenta, quibus hoſtium latus in conflictu infeſtaret. His ita diſpoſitis, præſtat, infit, expectare hunc ſenem, milites, quem aggredi properabamus; atque equidem verebar, ne nos fugiendo defatigaret, eſſetq. nobis per iniquas haſce vias continuis pluuijs diſruptas perſequendus, cum præter omnem ſpem illum contra nos tendere vidi, qui eo nobis faciliorem victoriam reddere voluit, quo ipſe expectare non potuit, nam ſi nos in ſuis ſtatiuis expectaſſet, eo ire maximo cum incommodo oportuiſſet, quo feſsi tandem viribus

perueniſſemus. At iam hoſtis hæc eadem patitur, quæ nos paſſuri eramus, longum confecit iter; feſſus, madidus, aqua cœnoq. obrutus aduenit; victoriam nobis obuiam, commilitones, offert; accipiamus oblatam, debitaſq. hoſti grates referamus; plura dicturum aggredientes Cæſarei interturbarunt; nam Tyllianus equitatus, equites Suecos vehementi cum impetu adortus, in fugam coniecit, inde pedites aggreſſus ipſorum ordines non parum labefactauit, vnde ſuccedentibus Cæſareis peditibus aditum aperuit, iamq. inclinabat acies, cum Rex accurrens præſentia, verbis, manu ignauos increpans, confirmans ſtrenuos, atque hoſtes repellens, ordines reſtituit. Mox ancipiti ſucceſſu certatũ vtrinque, atque hinc inde plures cadebant, cum Cæſareus leuioris armaturæ equitatus, aciem Suecorum, quæ ſupra pontem ſita erat, aggreſſus eſt; ſed facili negotio ab equitibus hoſtis, qui ſuperiores erant numero repulſus, ad cæteros rediјt, vbi Tyllius verſabatur; Inde cum totus fere Suecicus exercitus cis fluuium veniſſet, æquatis viribus concurſum. Madidum erat ſolum, atque aqua liquatum, neque miles lubrica veſtigia ſiſtere poterat; quapropter Cæſarei, qui aggrediebantur itinere præterea feſsi, quam-

uis

uis maxima virtute niterentur inique certabant, neque poterant integris ordinibus ad hoſtem peruenire, cum a tormentis trans fluuium poſitis, quæ haud intermiſſe explodebantur, dilaniarētur, & a ſclopettarijs in colle diſpoſitis, deſtinatis ictibus peterentur. Atque ideo poſtquam tres horas acriter pugnauere, cum iam totus exercitus Suecus cis fluuium eſſet, gnauiterq. inſtaret, cedere cœperunt. Inter hæc Tyllius vexilla, lora, manus militum apprehendere, precari ne ſe dehererent, neue turpiter fugiendo mori, quam decore certando mallent; nullum adeſſe omnino refugium, ſi in fugam ſe darent, increpare, adhortari, demum fugientes cædere, & nihil prætermittere, vt milites ſiſteret, ordineſque reſtitueret. Sed cum inter hæc facienda propius ripam fluminis acceſſiſſet, ictu ſeſquilibralis machinę femore comminuto deficiens, ab aſſeclis ex prælio in caſtra deductus eſt, cum ab accepto vulnere integram fere horam adhuc in acie perſtitiſſet. Haud ſegnius Aldringherus faciens grauioris ſclopi glāde percuſſus, ex pugna quoque ſeceſſit: Inde Cæſarei aperte cedere, cumque iniquitate viarum detinerentur, a Suecis paſſim trucidari. Sed opportune adfuit cū ſuis copijs Bauariæ Dux, qui

qui ſerius veniebat ad prælium; nam Tyllius ſimulac venire cis flumen hoſtem intellexit, admonito vt ſequeretur Duce , contra Regem duxit: Bauarus vero cunctatius collectis militibus, inſtructaq. acie, poſt illum perrexit, atque vbi cedentes Cæſareos vidit, ſuos milites cohortatus, in Suecos impetum fecit: tum Cæſarei ad prælium quoque redeuntes, iunctiq. Bauaris, Suecos ad collem vſque pepulere . Verum Bauarus cognita ſitus iniquitate, vlterius perſequi haud conſultum duxit, cum præterea impari feſſorum militum numero ſibi certandum eſſet, neque cis fluuium iam poſitum hoſtem tranſitu poſſet prohibere; ſic reſtauratis ordinibus, receptui cecinit, & in ſua caſtra ſe recepit. Deſiderata ſunt in eo prælio vtrinque ad tria militum millia, quorum maior pars ex Cæſareis fuit. Et Bauariæ Dux poſtquam aliquot dies in caſtris militem continuit, cum ſe imparem viribus cognoſceret, ſatius duxit in munita loca exercitum diſtribuere, donec plures cogeret copias, quibus in aperto Regi valeret reſiſtere; conclamatis itaque vaſis Ingolſtadiũ, quo paucis ante diebus Tyllius, & Aldringherus deuecti ad curandum fuerant, ſe contulit. Hic poſt tot præclaras res geſtas, poſt aſſertam tot prælijs,

ac

ac victorijs Catholicam religionem, poſt pa-
ratum ſibi optimi Ducis nomen, Io: Tyllius
diem obijt, integritate morum, rerumq. ge-
ſtarũ magnitudine æterna vita dignus, ni cœ-
lum fortaſſe illum noſtro orbi inuidiſſet; atque
ad fruendum iam feliciori aura (vt pium eſt de
tali viro credere) ad ſe Deus non reuocaſſet;
& Aldringherus poſt longam, diuturnamque
curam, vulnus ſuum tandem ad cicatricem
9 perduxit. Ita ad Lyciam conflictus ſe habuit,
dum Proteſtantes Torgauij circa præſens bel-
lum comitia haberent; namque fama Volle-
ſtaini exciti, exercitũ quoque prouidere ope-
ræprecium ducebant, ne dum a Tyllio Go-
ſtauus in Franconia diſtineretur, Miſnia, Sa-
xonia, aliæq. adiacentes prouinciæ, Sueco-
rum præſidio vacuæ, Volleſtaino præda eſ-
ſent, cui vt reſiſterent milites ſufficientes non
habebant. Erant qui cenſerent præſtare, om-
nes cum ſuis copijs Regem adire, atque iun-
ctis viribus Tyllium opprimere, antequam
Volleſtainus exercitum educeret, inde hunc
aggredi, atque ita futurum, vt facili negotio
vtrumque delerent, bellumq. conficerent; ſed
alia præualuit opinio, quæ non eſſe e Republi-
ca diſſerebat, omnes totius Germaniæ vires
ſoli Regi credere, ſeq. ac ſuas ditiones in ma-
nus

nus tradere quodammodo; quippe eſſe inſatiabiles Regum animos, & quo vlterius dilatant confinia, eo ardentius cupere, vt eadem tollant, careantq. confinibus. Innatum eſſe priuatis hominibus regnandi deſiderium, regnantibus æqualem non habendi; eſſe Goſtauum immenſo animo, iamque non adhuc deuictis Germanijs, inhiare Italiæ, Hiſpanięq. non illum mero religionis zelo, aut vlciſcendarum affinium iniuriarum veniſſe, ſpernere decora conſilia Reges, quādo vtilia non ſunt. Et quamuis timenda hæc non forent, eſſe tale ſuapte natura dominium, vt creditum alicui, in ipſius, cui creditum eſt, proprietatem tranſeat, atque adeo quandiu ſuppeteret ſpiritus retinendum, non modo hoc tempore, quo ipſi exercitum ſcribere, & per ſe ducere valerēt; quod decorum futurum erat magis & vtile; ſeque ſecuros ita fore, cum a Cæſare, tum a Rege; cum libera reſtaret optio alterutri ad libitum adhærendi, pluriſque ab vtroque ſe ęſtimatum iri, cum victoria illius partis futura eſſet, quam ipſi ſequerentur; atque hoc pacto ſe vere libertatem Germanicam defenſuros, cū eam periculo ſubducerent, ne cum Cæſaris, Auſtriacorumq. iugum excutere intendunt, in Regis Succiæ ſeruitutem cadat; quod omnino

nino

nino effectum iri videbatur, atque Germania tota manifeſto ſeruitio obijciebatur, ſi ſuum exercitum cum Rege coniungerent, atque in eo ſolo ſuas ſpes, vireſque collocarent. Non deerant qui tutiora, melioraq. proponerent; fieret cum Cæſare pax, ac poſtea ſe inter ipſum, & Regem interponerent, curareturq. vt bellum ex Germania exularet, quod in ea tot annos ſæuierat: ſed erant, qui ſumptus belli, aliaq. Cæſari indecora repeterent; & plus potuit odium in Cæſarem, religionemq. Catholicam, & Suecici Legati, qui ijs comitijs aſſiſtebat, impulſus, quam pium quietis deſiderium; Concluſere itaque exercitum conſcribere, quem ſub ductu ipſius Saxonis in Boëmiam mitterent, occupataq. in eo regno loca tuerentur, ac progrederentur vlterius, ſi occa-
10 ſio pateretur. At conſilium præuenit Volleſtainus, qui tandem ineunte Aprili, collectis viginti militũ millibus, Cenaimo in Boëmiam mouit, factoq. per Morauiam itinere prope Solſciamum Gallaſium conuenit; inde occupatis in itinere Launo, Slano, alijſq. oppidis nonnullis, Pragam circa idus Aprilis peruenit. Erant Pragæ quinque Saxonum millia, qui ſe gnauiter defendere decreuerant, ideoq. ductis foſſis nouam ciuitatem ſeparauerant a veteri,

vt ſi Volleſtainus noua potiretur (namque illum ab ea parte opperiebantur) in veterem haberent refugium ; verum munitam partem aggredi Volleſtainus importunum duxit ; atque adeo facto circuitu,tranſmiſſaque Moldaua, paruam ciuitatem adortus eſt. Summo mane Cęſareus exercitus in vrbis conſpectum venit, quem erumpentes Saxones, velitationibus excepere ; ſed his facile repulſis Volleſtainus ciuitatē corona circundari iuſſit ; mox diſpoſitis in ſancti Laurentij monte quatuor tormentis, murum ictibus ſterni mandauit ; ipſe ante Racinenſem portam, quæ ad album montem ſpectat, conſtitit; miſſiſq. qui portam ſecuribus perrumperēt, Marchionem de Grana hortulum Hoſpitalis Præmonſtratenſium, qui annexus eſt mœnibus occupatum miſit,vnde Saxones ſcloporū exploſione portam ſubeuntes noſtros infeſtabant; exequutus eſt Marchio mandatum; atque protinus Saxones impetu facto in Hoſpitale pepulit ; verum ij nihiloſecius ex Hoſpitali,palatioq. quodam, quod mœnibus imminet, ſtrenue ſe defendebant, occiſiſq. eorum nonnullis, qui ad ſternendam portam acceſſerant, ab ea parte Volleſtainum prohibebant ; cū perrupto in monte ſancti Laurentij a tormentis muro , Cæſarei

in ciuitatem impetum fecerunt; tunc Volleſtainus quoque deturbatis machinarum ictibus e palatio Saxonibus, ſtrataq. porta in ciuitatem ingreſſus eſt; & Marchio de Grana Capuccinorum adminiculo, qui ab interiori parte auxiliatum accurrerant, perforato Hoſpitalis muro in vrbem penetrauit; ſic per tres patefactos aditus ingreſſi Cæſarei obuios Saxones vbique cædunt, quamuis ij in domos, ductaſq. foſſas ſe recipientes gnauiter reſiſterēt; diſtinxerant Saxones foſſis, muniuerantq. ligneis cancellis veterem, & nouam ciuitatem, in parua parte non adeo diligentes, cum inde hoſtem non metuerent; inceperant tamen munitiones, quarum nonnullæ ad iuſtam iam defenſionem erant perductæ, prębebantq. Saxonibus refugium; quamobrem multis in locis renouatum eſt prælium, ac præſertim apud forum acriter pugnatum eſt. Sed grauiter inſiſtentibus Cęſareis, Saxones ad arcem ſe recepere. Tunc Volleſtainus miſſo Gallaſio pontem verſus, qui hoſti reſiſteret, ſi forte ſuis ſuppetias veniret, contra arcem tendit. Erat in arce Hofchirchius a Saxone Pragæ præfectus, qui cum aduentare Volleſtainum obſeruaſſet, protinus cũ omni equitatu per arenoſam portam arci proximam Laitmeritium verſus in

fugam ſe dedit. Circa arcem per ſeſquihoram velitatum eſt; interim Saxones, qui in veteri nouaq. ciuitate trans Moldauam erant, auxiliatum ſuis ſigna mouere, ſuperatoq. ponte, qui adhuc pro ſe tenebatur, in paruam partem irrumpere tentarunt, ſed Gallaſius impetum retudit, ac ſtrenue reſtitit, ideoq. illi re infecta pedem retulere; & qui in arce erant, cum ſubſidium deſperaſſent, deditionem fecerunt. Potitus arce Volleſtainus ad pontem venit, atque imperatam deditionem facere reſpuentes hoſtes, qui reliquum ciuitatis tenebant, aggreſſus, portã pontis perfregit; inde ſuper ponte cœptæ velitationes, pulſiq. Saxones vſque ad medium pontis, vbi extructis cancellis muniebantur; tum pulſato tympano Saxones deditionem fecere; atque ſine armis, & vexillis dimiſſi ſunt: capta ſunt viginti & vnum hoſtium vexilla, poteratq. diutius ciuitas defendi, ac Volleſtainns detineri, cum egregijs munitionibus tam in veteri, quam in noua ciuitate Saxones abundarent; ſed ignauia Ducis, & militum hanc victoriam Volleſtaino faciliorem fecit, qui Pragéſibus iratus, quod adiuuiſſe Saxones, atque e feneſtris in parua parte eiaculati eſſe in Cęſareos dicerentur, eam partem a militibus diripi paſſus eſt, etatq. etiam

permiſ-

permiſſurus, vt cæteræ quoque vetus, & noua
ciuitates expilarentur,ni deprecantes Senato-
res, ne patriam euerteret, oblata graui contri-
butione,ira feruidum animum placaſſent. Di-
ues fuit paruæ partis præda, in qua totius Pra-
gæ ditiſſimi habitare ſolent, atque Itali, Gal-
liq. potiſſimum, qui negotiationis cauſa in ea
ciuitate commorantur; militeſque mirum in
modum erga Ducem beneuolos reddidit. Ca-
pta Praga Volleſtainus reſtaurari dirutum mu-
rum præcepit, reficiq. munitiones; Inde ali-
quot dies domi ſuæ (quam Saxones illæſam
ſeruauerant) commoratus, relictoq. in vrbe
præſidio, ad recuperanda reliqua Boëmiæ lo-
ca,quæ a Saxone occupata fuerant, exercitum
duxit; atque breui tempore, faciliq. negotio,
vix repugnantibus hoſtibus Laitmeritium,
Egram aliaſque ciuitates, & oppida expugna-
11 uit,ac Saxones ex tota Boëmia eiecit. Pari fe-
licitate in inferiori Saxonia fruebatur Popen-
naimus, qui recedentibus Bannero, ac Todio
cum Sueco milite, deductum iterum ex præ-
ſidijs exercitum in ditionem Bremenſis duxit,
& oppida a Suecis occupata recuperauit. Ne-
que audebant Bremenſis, & Lunemburgi-
cus, qui ab obſidione Niemburgi receſſerant,
in aperta prodire,quamuis haberent numero-

ſum

ſum militem; namque virtuti ſuorum diffidebant, qui ex ruſticis caſis tumultuarie euocati, cum veteranis Popennaimi militibus minime erant conferendi: timebantq. eius Ducis virtutem, qui inuictus animo, promptus ingenio, indefeſſus corporis robore, ſtrenuus manu, prudenti in militaribus rebus, fœliciq. celeritate inſignis, hoſti ſemper terribilis omnibus artibus imminebat. Vſus itaq. hac opportunitate Popennaimus, apertam eorum regionem depopulatus eſt, retulitq. opimam prædam, & contributiones copioſas exegit; Inde quoniam Colonienſis Archiepiſcopi ditio a Suecis, qui Brunſuicenſem Ducatum inuaſerant, infeſtabatur, in eum Ducatum exercitum duxit, vt Suecos a Colonienſi ditione, ad hunc defendendum eliceret; occupatiſq. ciuitatibus aliquot, nõ parum Suecorum partes afflixit: nam Bannerus, ac Todius, qui reſiſtere poterant, cum Rex ex Palatinatu Rheni Francofurtum ſeceſſit, in eam prouinciam copias ducere iuſſi fuerant, vt Hiſpanos eijcerent, ſic relictis Bremenſi, & Lunemburgico eo ſe contulerant, occupauerantq. Haidelbergam ab Hiſpanis deſertam, & poſt plurium dierum obſidionem expugnauerant Francothalium, ac deinceps ad Regem exercitũ duxerant,

xerant, vnde cum debiles Popennaimus Suecorũ vires inueniſſet, facile in eam regionem excurrebat. Dum hæc agerentur in Germania, Galliarum Rex cũ exercitu Lotharingiam ingreſſus, Ducem illũ impedijt, ne paratum auxilium Cæſari ferret, atque in ſuas partes armis deduxit, acceptis loco pignoris oppidis nõnullis. Treuirenſem quoque Archiepiſcopũ, cuius ditionem Sueci deuaſtabant, amice ab ijs defendit, atque ſub ſuam tutelã recepit, namque ita Treuirenſis petierat fieri, cum imminere hoſtes, & ſe ſine militibus eſſe videret.

12 At Goſtauus regreſſo in caſtra Bauariæ Duce commode cis Lyciam impedimenta exercitus tulit; & cum Bauarum in ſuas partes trahere ſperaret, in ipſius ditionem ducere noluit, donec tractatus, qui cum illo habebatur ad finem perduceretur: Interim cum a cohæreticis in Sueuiam vocaretur, Auguſtam Vindelicorum caſtra mouit, eaque in deditionem accepta, imperfecto adhuc cum Bauaro tractatu, cum exercitu Bauariam ingreſſus eſt. Detinuerat tractando Dux Bauariæ Regem, quaſi illius partibus certis conditionibus acceſſurus, vt colligendi vires lucraretur tempus, quibus Bauariam tueretur. Verum hoc ipſum ſuſpicatus Rex, poſtquam aliquot dies expectauit,

ferui-

feruidus ira exercitum in Bauariam duxit, occupatiſque, ac incenſis aliquot oppidulis, Monachium Ducis ſedem expugnauit, atque ſe adhibiturum faces minabatur, ni ter centena thalerorum millia a ciuibus ſibi numerarentur; quam ingentem auri ſummam cum ciues in promptu non haberent, a ſuo Duce duas tertias partes mutuo acceperũt, reliquum ipſi dedere. Hinc præcipua in Bauarum iracundia inuectus Goſtauus, quem ſui deluſorem appellitabat, vlterius pergens, totam fere Bauariam miſere deuaſtauit, ac demum ante Ingolſtadium poſuit caſtra. Vrbs eſt Ingolſtadium in Norico munitiſſima, ad Danubium ſita, quã ciues præter veteres munitiones, terrore Regis impulſi, excitatis extra ciuitatem nouis munimentis, inexpugnabilem fere reddiderant: Inerat præpotens præſidium, eamq. Dux neceſſarijs omnibus rebus impleuerat, cum obſeſſurum Regem cenſeret, ſperaretq. dum is in obſidione diſtineretur, ſibi futuram commoditatem colligendi in ſuperiori Palatinatu, in quem ſe receperat, milites, quibus ſua ditione Regẽ expelleret; verum Goſtauus vbi tentata expugnatione, nihil ſe proficere obſeruauit, neque ſperaret fore, vt ciues deditionem facerent, poſt nonnullos dies obſidionem

dionem

dionem ſoluit, vaſtatiſq. circum agris, exercitum in Sueuiam reduxit; infecta eſt Sueuia maiori ex parte Lutheri veneno, & quamuis etiam Catholici inhabitent, numero tamen ab hæreticis ſuperantur; quamobrem nemine fere reſiſtente ea regione Goſtauus potitus eſt: namque Vlmam, Memmingam, aliaſq. eius circuli liberas ciuitates, haud euaginato gladio in deditionem habuit, contributioneſque
13 opulentas, ac ſpontaneas accepit. Eadem alacritate Ratisbonenſis Senatus, qui ex meris Lutheranis conſtabat, ſuam ciuitatem Regi prodere tentauit; miſſis enim litteris illum admonebãt Senatores, vt certa noctis hora cum data teſſera veniret, mitteretue equitum aliquot turmas, quibus ſe conſignaturos ciuitatem pollicebantur; ineſſe ciuitati debile præſidium, neque munitiones, quas extra ciuitatem Bauarici inceperant, ad defenſionem eſſe perductas, vnde vſque ad portam indefenſus incuſtodituſq. patebat acceſſus, ſe vero aperturos portam Suecis, qua in dormientes Bauaros impetum facerent, atque ita nullo negotio liberaturum Regem propenſam in ſe ciuitatem a Cæſarianorum Catholicorumq. ſeruitio. Sed euentus impium conatum eluſit, nam litterarum lator dum Donauerdam ad Regem

tendit, a Bauaricis aliquot militibus capitur, & reperta epiſtola ad Ducem adducitur; qui oblata occaſione valde lætatus eſt; namq. angebatur eius ciuitatis cura, non ignarus Senatum ſuperſtitionis impulſu Regi adhærere; neque habebat prætextum, quo præſidium ad libitum imponeret, & cum ſufficientes copias ad ciuitatem tuendam ſe impoſiturum ciuibus obtuliſſet, reſpuerant illi, tantumque peditum aliquot ſigna ad oſtentationem admiſerant, cæterum ſe ſuam ciuitatem ſtrenue contra regem defenſuros aſſerentes. Ratisbona totius Bauariæ Metropolis ad Danubium ſedet, pulcherrimo ponte lapideo, ſplendidiſque ædificijs, ac ornatiſsimis templis ornata; Imperialis eſt ciuitas, fruiturq. libertatis priuilegio, ſed cum in medio Bauarici dominij poſita ſit, ſub tutela illius Ducis viuit; cingitur præaltis mœnibus antiqua architectura conſtructis, & Bauarus cum eam ad inuadendum ſuperiorem Palatinatum cōmodiſſimam cenſeret, deſperaretq. ſe poſſe illum retinere hac amiſſa, poſtquam firmo præſidio, renitentibus ciuibus, eam munire non poterat, in ſuis agris, qui fere ad mœnia accedunt, munitiones inceperat, quibus ciuitatem cingeret, atque ita vel inuitam defenderet; ſed libentius

impo-

impoſuiſſet præſidium, vt diximus, ſi aut ciues voluiſſent, aut ipſe aliquo prætextu potuiſſet, nunc oblata honeſta opportunitate, quoniam litteræ reſponſum a Rege non exigebant, ſed citum ipſius aduentum, & quam ſcribebant teſſeram, hora cõſtituta cum equitatu ad ciuitatem acceſſit, iuſſo peditatu mox ſequi, ne fortaſſe ab ijs ciuibus, qui illis litteris Regi ſe prodidiſſent, hoc ſtratagemmate in inſidias deduceretur: ac cum in conſpectum mœnium venit, miſſa equitum manu, qui deſtinatam portam a ciuibus acciperent, ipſe ad bombardæ ictum cũ reliquis ſubſtitit: & miſſi milites data ciuibus teſſera, qui auide Regem opperiebantur, apertam portam præſidio firmauere; quo cognito Dux cum reliquo equitatu adfuit, & ciuitatem ingreſſus eſt; Et ciues vbi milites in ciuitate videre, Regẽ, Suecoſq. eſſe rati, elata voce in lætitiæ ſignum, terroremq. Bauarici prȩſidij, viuat Rex Succiæ proclamarunt; tunc Bauari diductis gladijs perduelles ciues, Senatoreſque promiſcue cædere, & iuncti præſidio domos expilare. Verum Dux ciuitatem diripi non eſt paſſus, ſed cum dies illuxit, vocatis ad ſigna militibus, militari licentiæ finem impoſuit, paucorum cæde contentus, & aliquorum ex ijs, qui Senatum

ad defectionem impulerant, ſupplicio. Mox impoſito numeroſo præſidio, ciues ad munitiones promouendas coegit, pecuniaq. mulctauit; Inde ad milites colligendos in ſuperiorem Palatinatum reuerſus eſt, nam rediturum ex Sueuia in Bauariam Regẽ metuebat, qui potiſſimarum Sueuiæ ciuitatum potitus, quæ Popennaimus in Brunſuicẽſi Ducatu gereret, accepit; atque eapropter dimiſſo cum valida manu Bannero, qui illi reſiſteret, ipſe Italiæ inhiare videbatur; namque Lindauienſes tentauerat, vt ſuos itidem, ſicut aliæ Sueuiæ ciuitates, admitterent, aditumque in Mediolanenſem Ducatum præberent: ſed & Lindauienſes, quorum ciuitas Cæſareo præſidio erat firmata, hoc facere refutarunt, & Rex a Volleſtaini progreſſibus reuocatus eſt. Non tamen ſine metu his diebus vixit Italia, quæ imminere præpotentẽ, victorijſq. elatum hoſtem tam prope videbat, variaq. agitabantur conſilia, prout diuerſis quiſque affectibus trahebatur, & erant, qui Regis arma in Italia cuperent, odio præſentium vel manifeſte deteriora ambientes; ſed purioris mentis viri rependebant animo antiquas harum gentium inuaſiones, iamque patriæ deuaſtationem deplorabant. Verum enimuero Dux de Feria

Hiſpa-

Hiſpanus, penes quem erat Mediolanenſis Ducatus cura, collectos duodecim mille milites Marchione Spinula, inuicti illius Ambroſij filio, duce in vallem Tellinam miſit, vt ſi hoſtis inuaderet, illum remoraretur; donec ipſe maiorem inſtrueret apparatum; atque omnino verebatur, ne Rothomagenſis Dux, quem Griſones (ita hodie ſuperioris Rhætiæ populi appellãtur) Generalem ſuorum armorum Ducem elegerant, copias ſuas cum Suecis coniungeret; atque inde & Sueci, & Griſones in Mediolanenſem Ducatum irrumperẽt, improuiſumq. adorirentur: Quamobrem in eo Ducatu & Neapolitano regno delectus imperauit; cæteriq. Italiæ Principes ſuas ditiones cœperunt munire, ac præſertim Genuenſes, interdictis alijs fabricis, cæmentarios omnes fabros ad nouorum mœnium fabricam conuocarunt, vt eo citius ciuitas muniretur. Sed hæc mea quidem ſententia parum ſuffeciſſent contra veteranos, exercitatoſq. milites, aſſuetos vincere, ac ſpe inſuper prædæ accenſos; quamuis in Italia aliter bellum geri dicatur, ſintq. arces plures numero, & fortaſſe munitiores quam in Germania, atque regio anguſtior, ac ſterilior, quæ magnum exercitum diu alere non potuiſſet. Verum Deus miſertus in-

felicis

felicis Italiæ, minatus flagellū, deinceps auertit, & Regem ad alias affligendas prouincias
14 deduxit. Detinebatur inter hæc ab Arnemio in Boëmia Volleſtainus; namque ille tractatum pro Duce Saxoniæ venerat, qui ad pacem ſe inclinare ſimulabat: huic tranſactioni plures dies inſumpti, ſumma ſpe concludendæ pacis, iamque aliquando pro concluſa habebatur, cum Volleſtainus tandem cognita arte, Arnemium re infecta dimiſit, & cum exercitu latum Bauaro ſuppetias mouit; hic enim continue ipſum in Bauariam vocabat, vt ſuam ditionem recuperaret, quod flagitabant & Hiſpani, vt Suecus a limitibus Italiæ reuocaretur, ſuſpicantes fortaſſe, ne vicinitate Regis populi ad rebellionem inuitarentur. Menſe itaque Iunio, relictis in Boëmia cum Holca Generali ordinum ductore aliquot militum millibus, qui Saxonibus, ſi forte ingruerent, reſiſterent, ipſiq. Miſniam infeſtarent, Volleſtainus cum triginta militum millibus, magnaq. tormentorum copia, in ſuperiorem Palatinatum venit; atque vt Suecum e Bauaria, Sueuiaq. eliceret, cœpit deuaſtare Norimbergenſem tractum; nam ire ipſe in Bauariam noluit, tum quod regio illa ſuapte natura ſterilis, deſtructa eſſet, neque militibus victum

ſuppe-

ſuppeditare poſſet, tum ne ſedẽ belli in amica prouincia conſtitueret: Sueuia quoque gerendo bello erat inepta, montibus, locíſque iniquis plena. Ducto itaque in Norimbergenſium ditionem exercitu, Suauochium, quod primum ſe obtulit eorum oppidum, adijt, & cum oppidani annonam pecuniamq. contribuere denegarent, locum expugnauit, & diripuit, inde motis Norimbergam caſtris duobus ab vrbe paſſuum millibus tentoria fixit, atque vallo & foſſa ſe muniuit, dum equites totum illum tractum, qui cis Pegneſum fluuium iacet depopularentur. Admonuerant de Volleſtaini aduentu Norimbergenſes Regem, cum illum intellexere in ſuperiorem Palatinatum copias duxiſſe, nam imminere ſibi hanc procellam ſuſpicabantur; & Rex ne amicam ciuitatem, quam maximi pendebat, indefenſam relinqueret, claudereturq. in Sueuia, ſi eam amitteret, ex Sueuia diducto exercitu, factoq. mira celeritate per Bauariam itinere, ac ea prouincia iterum deuaſtata, cum viginti militũ millibus Norimbergam peruenit, antequam Volleſtainus Suauochium expugnaſſet; cumque illum maiorem ſuo habere exercitum ſciret; trans Pegneſum fluuium poſitis caſtris, vallo foſſiſq. itidem ſe muniuit; atquè
ita

ita vterque exercitus circa Norimbergam cõſedit. Sedet Norimberga inter Bauariam & Franconiam, in eo agro, qui peculiari nomine Noricum dicitur; dubium autem eſt Franconiæ, an Bauariæ cedat, ipſiq. Norimbergenſes neque Bauari dici volunt, neque Francones, ſed ſeparatum quoddam genus tertium, nempe Norici. Eſt ea regio in Hercinia ſilua quaſi ſeceſſus horridis circumquaque nemoribus cinctus, atque defenſus; cumque Hunni latiſſima populatione vaſtarent Europam, ex Bauaria, & Boemia, alijſq. proximis prouincijs profugi huc confluxere, atque prope Pegneſi, & Regneſi fluuiorum confluentem ædificarunt Norimbergam; inde accurrentibus agricolis, Herciniæq. paſtoribus eſt aucta; ſed cum latrocinijs nullius dicto parẽtes Norimbergenſes viciniam infeſtarent, Henricus Bauarus immiſſa veteranorum colonia eos compeſcuit, legeſque iuxta quas viuerent dedit; addiditq. religionẽ, & primum ſancti Ægidij templum erexit, ac muro ciuitatem cinxit. Mox Conradus ſecundus Imperio coniunxit: & Democratica politia vſa eſt, donec Carolo quarto imperante optimates plebem ſubegere, deſignatiſq. octo & viginti familijs, ex quibus Senatores eligerentur, Ariſtocratiam fundauere.

dauere. Catholicam fidem vſque ad Lutheri tempus excoluit, cuius inter primas ciuitates deinceps veneno infecta eſt. Ipſius porro Norimbergæ ambitus octo paſſuum millibus patet, cingiturq. duplici muro, antiqua arte munito; interfluit fluuius Pegneſus, cuius ripas multi lapidei pontes iungunt; Vrbs nobilis eſt, & præclara, magnifice operibus ædificijſq. publicis, ac priuatis ornata; at in agro ſterili, & arenoſo, vitibuſque carente ſita, cum adiacentes Boemia, & Franconia feraciſſimæ ſint regiones, atque ob ſoli ſterilitatẽ induſtrium populum habet; omnes enim ciues, aut opifices ſunt mechanicis in artibus excellentes, aut negotiatores, qui mercimonij cauſa varias adeunt regiones, vnde multæ illis diuitiæ, & magnum in Germania nomen; fertur in medio ferme Germaniæ eſſe, atque adeo aptiſſima Imperatoribus ſedes; Arcẽ habet regiam in colle vrbi imminẽte ſitam, vetuſtiſſimam, ex qua in vrbem, & adiacentes agros patet proſpectus: Cæterum infelix ager vmbroſis ſaltibus tegitur, atque fœdis paludibus interrumpitur, vnde aër inſalubritatem quoque contrahit, & ciuitas ipſa hoc incommodo vexaretur, niſi paulo editiori loco poſita apertiori cœlo frueretur. Munitio vero, qua ipſa cin-

Ff geba-

gebatur, non erat talis, vt Cæſarianorum impetum ferre potuiſſet, ni ciues extructis munimentis totam ciuitatem circumdediſſent. Expirãte Iunio Volleſtainus duobus paſſuum millibus vrbe procul cis Pegneſum, vt dicebamus, conſedit; conciſiſq. nemuſculis; quæ delectum ſitum tegebant, vallum extruxit, ductaq. circum foſſa ſe muniuit, cum prius exploraſſet vrbis ſtatum, & adeſſe Regem ex ipſius munitionibus cognouiſſet. Extructo nonnullorum dierum ſpatio, hoſtibus conniuentibus, vallo, milites per regionem diſcurrere, incendere pagos, expilare domos, tigna, aſſeres aliaque ad ſtruendum neceſſaria aſportare, quibus intra vallum tabernacula extruerent, atque breui altera fere ciuitas prope Norimbergam iacere videbatur; neque interrumpebat hoſtis militum opus, ipſe quoque caſtrametando intentus, quique ſe facturum ſatis rebatur, ſi tantum exercitum diſtineret, atque in ea obſidione implicaret, qui plus fortaſſe nocere potuiſſet; leuioris armaturę equites ſolum, iique quibus excurrendi cura obuenerat, & Croatæ ſingulis diebus exiguis velitationibus exercebantur; neque contra ciuitatem aliquid mouebatur, quæ noſtris caſtris ſatis procul incommodum afferre, aut pati nequibat;

tan-

tantumque intuentium proſpectui patebat.
15 Atqui dum res ita apud Norimbergam ſe habent, Popennaimus in Brunſuicenſi Ducatu male Suecos exceperat, ipſumq. Brunſuicum a Suecis occupatum antea, tentatumq. a ſe fruſtra, obſidione cinxerat, cum ſuis laborantibus Bannerus a Rege miſſus præſto adfuit; tunc Popennaimus ſoluta ciuitatis obſidione, inferior militum numero, aſtu tamen, & militarium rerum peritia ſuperior, exercitum contra hoſtem duxit, non eo tamen animo, vt confligeret, ſed vt Suecorum progreſſus obſeruaret, ac ſi opportunitas daretur, diſtractos opprimeret. Sed Bannerus egregius quoque Dux vnitis viribus incedens, ipſumq. ad pugnam laceſſens, Popennaimi conatus effugit; neque quidquam aliquot hebdomadarũ ſpatio momenti actum eſt, vtroque opportunitatem quærente, donec Popennaimus deludere Bannerum poſſe diffidens, inuitatuſq. a Conſaluo Cordubẽſi, ac Marchione de ſancta Cruce Hiſpanorum in Belgio Ducibus, qui Traiecto ad Moſam ab Hollandis obſeſſo opem ferre parabant, vt ſuas quoque copias ad ſubſidium ferendum coniungeret, in Belgium diſceſſit, ne ciuitas illa, magni ad rerum ſummam momenti in hoſtium manus caderet; &

Bannerus liberatis a Cæſarianorum inuaſioni-
bus Brunſuicenſi Ducatu, atque inferiori Sa-
xonia, relictoque præſidio, ad Regem, a quo
16 vocabatur, Norimbergam venit. Sed Baua-
riæ Dux Maximilianus, profecto Norimber-
gam Rege, extenuatiſq. in Bauaria Suecorum
viribus, cum exercitu, quem collegerat, recu-
perare amiſſa loca inſtituit, quod facili nego-
tio conſecutus eſt, cum Rex in ea prouincia
nullum fere præſidium reliquiſſet, & incolæ
Catholicæ fidei addictiſſimi, ægre Suecorum
dominium ferentes, aduenientem priorem
dominum lætis animis exciperent: recupera-
to itaque Monachio Maximilianus, alijſq. lo-
cis nonnullis, in quibus exigendarum contri-
butionum gratia Sueci remanſerant, præſi-
dium impoſuit, quo regionē tueretur, ſi quid
hoſtis ex Sueuia moueret; ipſe deinceps cum
Aldringhero, ac Tylliani exercitus reliquijs,
quas collectis proprijs militibus ad numerum
viginti millium auxerat, Norimbergam ad
Volleſtainum iter intendit, vt iunctis viribus
Regem obſiderent, opprimerentque, atque
ineunte Auguſto Cæſareis ſua quoque caſtra
coniungere ducto vallo incepit. Ante Bauari
aduentum nihil Volleſtainus tentauerat, qui
ſe operęprecium facturum arbitrabatur, ſi Go-
ſtauum

ſtauum remoraretur, atque impediret, ne vlterius diſcurreret; ſperabat enim interim, vt interrupta victoriarum ipſius fama, ipſoque quaſi obſeſſo, illius minueretur authoritas, atque aliqui ab ipſo deficerent, vnde ſibi contra ſolum, diſtantemq. a patriæ auxilijs facilior, & cum minori ſanguine futura eſſet victoria; neque omnino ſecus facere Volleſtainus poterat, cum detrectaret Goſtauus acie decernere, nec adoriri præſtaret ſitu ac vallo egregie munitum veteranũ victoremq. antea exercitum. Tendebāt itaque vtriuſque Ducis ad eundem finem conatus, atque vterque temporis ſibi profuturam iacturam cenſebat; interim ægrotare noſtri ob aëris intemperiem cœpere, cum caſtrorum humilis ſitus, nemoribus obſeſſus, atris vaporibus eſſet obnoxius; atque aqua, quę potui ſeruiebat, impura, ſanitati non parum officiebat: quoniam a Pegneſo in tota caſtra vix aqua diſtribui poterat, cum aliquæ legiones nimis procul abeſſent, & hoſtis ſemper circa ipſum verſaretur, atque eos, qui aquatum ad fluuium ibant, cũ hoſte velitari oportebat; qua de cauſa milites effoſſis humi puteis limoſam aquam haurientes, bibenteſq. facillime in ægritudines incidebant; acceſſerat pabuli penuria, nã deuaſtatis circum agris, conſumptiſq.

ſumptiſq. prodige frugibus, quæ adiacentibus in pagis fuerant, ad quinquaginta paſſuum millia aliquando Norimberga procul pabularum ire erat neceſſe. Neque mirari quis debet tantam circum regionē adeo breui temporis ſpatio fuiſſe deuaſtatā, quia magna mortalium multitudo id effecerat, cum in noſtris caſtris ſolum præter milites, quindecim ſaltem fœminarum millia, quæ ſemper Germanos milites ſequuntur, totidem fere calonum, famulorumq. & rhedariorum, ac ſupra triginta equorum millia fuerint, tantū impedimentorum moderni exercitus trahunt. Adde quod ea, quæ colonis ad annum ſufficerent, militibus totidem prodige abutentibus ad menſem non ſunt ſatis. Aduentu Bauari hæ difficultates auctæ, auctis qui eduliorum egerent, & quamuis trāſmiſſo Regneſo, ea quoque pabulatum iretur, erat tamen id conſequi ita difficile & periculoſum, propter hoſtis incurſiones, vt præſtaret prætermitti, atque adeo minime ſubleuata eſt penuria, ſed in dies ſuccreſcebat; ſi vero vinum, aut quippiam delicatius cupiebatur, ex Boëmia, & Auſtria, longiſſimo itinere, curribus quærendum erat; Sueci contra præter opulentam, omnibuſque neceſſarijs rebus antea prouiſam ciuitatem, Franconiam

propin-

propinquam habebant, abundantem frugibus, viniqueferaciſſimam regionem, atque inde Haſſiam, & Virtembergam, ex quibus neceſſaria abunde, libenter inſeruientibus ruſticis, ſuggerebantur. Hic erat exercituum ſtatus, quando Bauarus cum ſuis copijs Volleſtaino ſe coniunxit; ac Volleſtainus tentare inſtituit, an vltra Regneſum validam militum manum mittere, atque Suecos ex Franconia poſſet eijcere: ſed Rex hoc animaduerſo omni conatu reſtitit, miſſiſq. nuncijs Bannerum ex Brunſuicenſi Ducatu ad ſe venire iuſſit, ne ſpoliatus Franconia apud Norimbergam obſideretur. Interim detinēdo Volleſtaino Galliarum, & Angliæ Regum Legatos ſpecie pacis tractandæ ad eum miſit, atque occaſione tranſactionis aliquot dierum induciæ factæ. Ferunt Goſtauum aduentu Bauari valde perculſum; quem minime crediderat Volleſtaino acceſſurum, cū inter eos vigeret æmulatio, diceretur q. Bauarus potiſſima fuiſſe cauſa, cur in Ratisbonenſibus comitijs ille fuiſſet exauctoratus; neque videbatur cenſendū, fore vt Dux Bauariæ ſub auſpicijs Volleſtaini militaret. Sed illum neceſſitas ſuę regionis tuendæ ad officium deduxit, atque hic ob debitum erga Cæſarem obſequium iniuriæ oblitus eſt; &

vtroſque Catholicæ religionis amor concilia-
17 uit ad inuicem. Inter hæc Saxo amiſſa Boëmia non conſultum duxit cōſcriptum ex Torgauienſi decreto exercitum, in eam prouinciam mittere, cui ſciebat adeſſe Holcam præſidio, & expilatis priori anno pluribus ciuitatibus, tenuem in ea futuram prędam conijciebat; atque adeo Arnemium ſuorum caſtrorum præfectum Sileſiam cum exercitu inuadere iuſſit, in quam a Lutherana factione inuitabatur. Ingreſſus Arnemius, Glogouium maius, aliaque loca expugnauit, ac Catholicos miſere afflixit, & Vratislauia, quæ Cæſaris præſidium reſpuerat, quæque ſe defenſuram proprijs viribus iactauerat, ſponte deditionem fecit; inde vlterius progreſſus Arnemius, Niſſam, aliaſque ciuitates occupauit, deuaſtauitq. eam prouinciam fere totam. Holca vero, qui Boëmiæ regnum defendere, hoſtemq. propulſare debuerat, ſe non habere ſufficientem militem cauſatus, Arnemio non occurrit, ſed quaſi ad ſua defendenda hoſtem reuocaturus, in Miſniam duxit, & Suichauiam, Plagam, Hoffium, aliaq. eius prouinciæ oppida expugnauit, miſſoq. nuncio Volleſtainum de Arnemij irruptione admonuit, vt ſibi ſubſidium mitteret, quo auctis viribus, in aper-

to valeret reſiſtere. Nouus, dum hæc fierent, excitatus tumultus vehementi, ſed inani, aſſultu Cæſareos afflixit, nam ſuperioris Auſtriæ ruſtici exercitum Cæſaris apud Norimbergam detineri conſpicati, atque Arnemium deuaſtata Sileſia, in Morauiam fere perueniſſe, huius ſtimulis exciti, ſumptis quæ in promptu erant armis, trucidatiſq. Cæſarianorum aliquot, qui apud Linzium diuerſabantur, rebellionem cœptauere & ad viginti ipſorum millia coiuere, eratq. vlterius progreſſurum incendium, & fortaſſe inferioris quoque Auſtriæ ruſtici manus dediſſent, ni immiſſæ Vienna duæ peditum, & vna equitum legiones facili negotio initia ſeditionis compreſſiſſent; nam cum ruſtici venire in prouinciam milites ſenſere, vt viles ſunt, & puſillanimi, pars abiectis armis, quaſi nihil feciſſent, ad ſua rura rediere, pars in Boëmiam, atque inde in Sileſiam per nemora ad hoſtem habuere refugium; & reſiſtere auſi, fugati, trucidatique, atque procerum nonnulli, qui cæteros ad rebellionẽ inſtigauerant, iniectis catenis Viennam deducti, vbi ſtruendo vallo, mœnibuſq. inſtaurandis mancipati ſunt, quamuis poſt ſemeſtre liberatos Cæſaris indefeſſa miſeratio
18 ad ſuas ſedes remiſerit. At vero apud Norim-

bergam Volleſtainus accepto ab Holca nuntio de Saxonum in Sileſiam irruptione ad ipſum aliquot legiones miſit, quibuſcum capta in Miſnia loca retineret, & ad Sileſiæ confinia accederet, diſtineretq. ſuſpicione hoſtem, donec maiores copias ipſe ſubmitteret, quibus ille ex ea prouincia pelleretur; Interim Legati Gallus, & Anglus, poſt varias, inaneſq. tractationes, Norimbergam rediere, neque pro captiuis redimendis ſaltem concludi potuit, vt eo modo, quo in Belgio cum ipſis ageretur; Namque negabat Volleſtainus hanc facilitatem perduellibus Germanis concedere, ex quibus iam totus fere Regis exercitus conſtabat, cum Suecorum maior pars, aut in præſidijs diſtributa, aut ferro, alijſq. incommodis enecta, aut domum reuerſa eſſet. Legati igitur vt diximus re infecta abiere, & poſt paucos dies induciæ expirarunt; inde ad militaria munia reditum, & quotidianis velitationibus res agebatur, inter quæ Bannerus ex Brunſuicenſi Ducatu facto per Haſſiam, Fráconiamq. itinere cum ſuo exercitu Regi ſe coniunxit; neque potuit Gallaſius, qui ad hoc a Volleſtaino cum valida manu miſſus fuerat, prohibere; cum iam cis Mœnum Bannerus veniſſet, & per loca Cæſarianis iniqua, militari ordine

ince-

incedens, iter faceret. Ac vbi Goſtauus Banneri copias ſuis addidit, tempus vlterius terere inutile duxit, cum iam annus ſeneſceret, atque ingruente Autumno pluuijs vię diſrumperentur, militeſq. contraherent ex humiditate morbos ac ægritudines; decreuit itaque hoſtem laceſſere, cum ſuorum virtuti plurimum confideret, & prælio decertare, aut inde recedere, & in amœniorem regionē ducere exercitum, vt feſſi milites reſumerent vires. Data itaque Banneri militibus, qui nuper venerant, quattuor dierum requię, poſtridie nonas Septembris e caſtris in Cæſarianorum conſpectum inſtructa acie prodijt, hinc exploſis campeſtribus, quas ſecū attulerat, machinis, clangentibuſq. tubis Volleſtainum ad conflictum prouocauit. Decretum Volleſtaino fuit, totius rei ſummam vni prælio minime committere, quamuis quibuſdam indecorū videretur, tanto cum exercitu pugnā detrectare, atque obfuturum expectationi de Volleſtaino partæ, ſi cum Rex ſui copiam in aperto faceret, ipſe munitionibus otioſus inſideret, & fore, vt ipſi amiſſa bene gerendæ rei occaſio imputaretur; nam conſiderato exercituum ſtatu Cæſariani ſuperiores viribus apparebant, quorum exercitus ad triginta militum millia aſcenderet,
 Succi

Sueci contra vix viginti quinque millium numerum attingerent. Eſſe inſuper Cæſarianos corporis robore integros; qui iam ſeſquitertium menſem quieti dederant, Suecos Banneri, qui hoſtilis exercitus erant pars potiſſima, itinere defatigatos, ac viribus deſtitutos; atque adeo moueri potius deſperatione Regem ad prælium, quam bellica aliqua ratione. Verum enimuero Volleſtainus opinionem hanc, quanquam decoram, & non omnino inutilē reiecit; diſſerebat porro duobus exercitibus Bauari, & ſuo, non Cæſarem ſolum, ſed Catholicos omnes Germaniæ niti; neque ſi iſti amitterentur, ſperandum, vt bellum poſſet renouari; nempe exhauſto pecunia ærario, militibuſque, imo incolis carente tota Cæſaris ditione, vnde nouus exercitus conſcriberetur? & tametſi in promptu illa eſſent, non daturum tempus Regem, ſi vinceret, vt nouæ cogerentur copiæ, ſed recta Viennam verſus directurum curſum, vt Cæſarem opprimeret, ſuoq. voto fieret compos; ac daturos manus Boëmiæ, & ſuperioris Auſtriæ ruſticos, qui nihil aliud præter Ducem expectarent, atque ita illum, quod peteret, aſſecuturum; & omnino ex minima quaque aduerſitate caſuras res; ſcilicet ſi pares ex prælio diſcederent,

plus

plus expectationis de ſe partæ amiſſurum, qui ſuperior militum numero hoſtem vincere neſciuiſſet: Quid ſi vel minimũ inclinaret acies, & cedere oporteret? quo petendum? nempe in Bauariam, aut Boëmiam, amicas quidem regiones, ſed ob hoc ipſum non exponendas belli incommodis, quando id in hoſtili regione geri poſſet; eſſeq. iam eas ita afflictas, vt exercitum alere nequirent: Et non adeo certam eſſe victoriam, vt credebatur; quia quamuis Cæſareus, iunctus Bauarico maior eſſet exercitus; Bauari tamen milites, maior iam totius exercitus pars, nuper tumultuarie collecti, belloq. erant inaſſueti; ac ij, qui antiqua numerabant ſtipendia, Regis fortuna territi, vt ſuperſtitioſa & credula militaris gens eſt, ægre, & inique erant congreſſuri: tutius eſſe igitur, imo iuxta militaris, politicæq. diſciplinæ regulas neceſſarium quodammodo, nunc tẽporis prælium effugere; hoc inſuper addito, quod ſi prælium amitteretur, ſaltem Boëmia, & Bauaria in hoſtis poteſtatẽ veniebant, quarum defenſioni accurrerat; hoſtis contra in propinquam, munitiſſimamq. ciuitatem habebat refugium præſentaneum, quo recedere integris rebus poterat, ſimul ac inclinante ſua acie placuiſſet, atque ibi alia auxilia e proxi-
mis,

mis, amiciſq. prouincijs opperiri: neque carere ſua vtilitate, & decore hoc cõſilium, nam ſatis actum eſſe videbatur, ſi continuum victoriarũ Regis curſum ſtitiſſet, docuiſſetq. exemplo ipſi poſſe reſiſti: præterea peregiſſe ſe ea, propter quæ venerat; ſcilicet exhæreditarijs Cæſaris regionibus hoſtem pepulerat, atque inſuper amicum Bauarum ab ipſo liberauerat, ac liberaturum ſe Catholicos breui, vbi tutior opportunitas daretur: perduelles reliquos, hæreticoſque, qui ſponte Regi ſe dederant, & ſponte ſatiatum iri, foreq. vt Suecos pariter odiſſent, vt Cæſarem erant exoſi; atque omnino eſſe ad officium redituros, alioqui non defuturum tempus, quo debitas luerent pœnas. Perſuadebat hoc idem & Bauarus, qui ſimilibus fere rationibus mouebatur, ac liberata ſua ditione, haud libenter exercitum diſcrimini obijciebat. Cæſarei itaque acie pro more militiæ in caſtris inſtructa, diſpoſitiſq. pro vallo excubitoribus, intra caſtra ſe cõtinuere; pars equitatus ſolum, Croatęq. ac Poloni velitatum egreſſi; & Rex vbi vſque ad tertiam ante Veſperam horam in acie milites habuit, victoriam canentibus tubis, in caſtra reduxit, ac
19 ſequentibus quattuor diebus nihil actum. At non quieſcebat Goſtauus, qui apud Norimbergam

bergam diutius morari inutile iam cenſebat, cum nihil ageretur, mileſq. interim ægritudinibus deficeret; qua de cauſa omnino abire decreuit: ſed antequam diſcederet, tentare voluit an noſtra caſtra furtiuo aggreſſu valeret expugnare,& incautos Cęſareos delere; Quinto igitur idus Septembris ductum præcedenti nocte prope vrbem, ne ab hoſte obſeruaretur, cis Pegneſum, exercitum, vltima vigilia in varias diſtributum acies Cæſarianis caſtris admouit; ac prius diſpoſitis tribus eminentibus in locis tormentis aliquot, quibus tabernacula intra caſtra euerteret, militeſq. infeſtaret, ac deterreret, vbi cuncta ad præſcriptum parata vidit, breuibus hortatus milites ad rem bene gerendam, ſopitoſq. ac inermes Cæſareos opprimendos, manipulos aliquot ad ſuperandum vallum ſubmiſit, ſignumq. illis, qui tormentis præerant dedit; ipſe in propinquo nemuſculo delituit cũ reliquis copijs, ne murmure militũ Cæſareos excitaret, obſeruaturus inde exitum rei, & opportune ſuis affuturus. Eodem ferme temporis momento aſcẽdi vallum, & tormenta explodi cœpere. Ferijt Suecorum impetus eam caſtrorũ partem, in qua Bauarus cum ſuo exercitu diuerſabatur, atque vbi præcipue tentoria habebant magnus Hieroſoly-

roſolymitani ordinis Prior Aldobrandinus Aldobrandinus, & Ferrandus Carraffa, atque Comes Coloredus iunior equitum tribuni, ac primum Sueci deturbatis, qui claſſicũ cecinerãt, excubitoribus, vallum ingreſſi ſunt, nonnulloſq. milites trucidarunt; neque ſiſtere impetum Aldobrandinus potuit quãquam ſtrenue accurrens cum paucis militibus impigre remgereret, reſiſteretque; donec hunc repulſum hoſtium numero, adueniens cum Carraffa Coloredus, militeſq. tumultuarie collecti exceperunt; atque reſiſti cœptum eſt. Horridus interea noſtra caſtra peruagabatur ſtrepitus ad ſigna feſtinãtium militum, impediebatq. nox adhuc obſcura ordines diſponi, & ſtridentes bombardarum globi, qui inceſſantibus ictibus paſſim peruolabant, tabernacula ipſoſque milites miſere ſternebant, prouoluebantq. affligebat quoque aures mulierũ lixarumq. clamor, qui periculum effugientes huc illuc diſcurſitabant, ipſiq. milites neque arma arripere, neque ſuperiores audire tanto in tumultu poterant, vt eiuſmodi in caſibus euenit: nec bene liquebat quam potiſſimum partem tuerentur, an eo accurrerent, qua iam hoſtis in caſtra peruaſerat, an ſuas quiſque defenderet munitiones, ne ex pluribus partibus hoſtis

perrum-

perrumperet. Duces quoque & Tribuni nihil omnino audebant mouere, poſtquam ſuas legiones in aciem maxima cum difficultate digeſſerant, ſine generalis Ducis, quem conſultum miſerant, iuſſu. Primi tormentorum ictus Volleſtainum haud profunde ſomno immerſum, qui vix cũ in expeditione moratur ſomnum capere ſoleat, excitauere; qui ſtrato protinus deſiliens, & quid eſſet conijciens, claſſicum canere ſuos tubicines iuſſit; aſcenſoq. equo, cùm ijs qui accurrerant militibus, auliciſque, eam partem verſus in qua hoſtem eſſe, & pugnari videbat, greſſum direxit; cũ adeſſe Gallaſium, & Aldringherum laborantibus Aldobrandino, & cæteris accepit, atque hoſtem iam extra vallum pepuliſſe: tunc verſo curſu firmandis militum animis tota obequitauit caſtra, totumq. equitatum cum aliquibus peditum legionibus exire, & hoſtis terga aggredi præcepit, reliquos ſuis ſtationibus inſtructa acie inſidere, ac hoſtium conatus obſeruare mandauit: ipſe iterum, his ita diſpoſitis, ad locum pugnæ perrexit cum aulicis, vt propior ſi quæ occurrerent, adeſſet, prouideretque. Non ceſſabant inter hæc Suecorum tormenta noſtra tentoria euertere, ſine tamen militum damno, qui ſub vallum integris or-

dinibus progreſſi, a bombardarum globis tuti erant; at vbi pugnabatur breui temporis lapſu ſolum cadaueribus ſtratum, trucidantibus primum Cæſareos Suecis, mox vbi hi ſomnũ excuſſerant, vetantibus noctis tenebris æqua, aut iniqua diſcerni, mutuæ ſine delectu cædes, raroq. occiſor ſine morte, aut graui vulnere ab occiſo auellebatur; atque erat eo maior pernicies, quo ob tentoriorum impedimenta ſcloporum interdicebatur vſus, atque adeo incerto miſſilium iactu haud res agebatur, ſed gladijs miſcebantur manipuli, manuſq. conſerebant cominus, vt vnicuique induſtria, aut ſors fauebat, vnde latior ex certis vulneribus ſtrages; Iamque Cæſarei, quamuis vltra vires nitentibus contra tribunis, pedem referebant, cum prior Aldringherus, cuius diuerſorium proprius erat, ac inde Gallaſius cum valida equitum, peditumq. manu aſtitere; tunc locum dantibus feſsis Cęſareis, qui hactenus hoſtem diſtinuerant, hi viribus integri Suecos adorti ſunt, & quanquam gnauiter repugnantes, occiſo pugnaciſſimo quoque, vallo deturbauere; neque hoc contenti exeuntes castris expulſos Suecos perſequuti, ad internecionẽ deſeuiſſent, ni noui integriq. adfuiſſent manipuli, qui depulſorum locum ſubirent. Hic

extra

extra caſtra magno ardore concurſum, ſed vbi albicante horizonte aduertere, qui ad noſtra caſtra acceſſerant, Sueci, Cæſareos equites; cum peditatu tendere, ad ſibi intercipiendum regreſſum, nemuſculum verſus, vbi reliquæ copiæ cum Rege opperiebantur, integris ordinibus Cæſareos ſuſtinentes, lento greſſu ſe recepere; ſequuti ſunt retrogrados noſtri, neque amiſere rei bene gerendæ occaſionem, trucidatis non paucis hoſtium; ſed vbi ad nemoris limites ventum, verſa prælij eſt facies: Porro cõſpicatus ſuorum periculum Rex ſubſidia miſit, quæ non modo ſuos ſubleuarunt, ſed etiam noſtros non parum afflixerunt: verum aduenientibus Cæſareis, qui ad intercipiendos Suecos caſtris exiuerant, in nemoris limite reſtauratum eſt prælium, acriterque vtrinque dimicatum. Demum cedẽtibus Suecis in nemus pugna deducta eſt; nam Rex qui ſuſtinere fortaſſe poterat, ſi ea die acie decernere voluiſſet, cum toto exercitu confligere detrectauit, veritus fortaſſe, ne milites calamitate commilitonum, qui noſtro vallo deiecti fuerant, animis concidiſſent: in nemore tamen acriter ſupra duas horas tumultuarie dimicatum, non permittentibus arboribus, vt integris ordinibus concurreretur. Hic Ferran-

dus Carraffa audacter hoſti inſiſtens, perforato grauioris ſclopi globulo ventre, mortem oppetijt, magnæ ſpei adoleſcens, qui ante paucos dies legionis equitum præfecturam ſuæ virtutis præmium a Volleſtaino habuerat: Io: Baptiſta quoque Chieſa peditum Tribunus, dum ſuam legionem in hoſtem ducit, crure plumbea glande leuiter percuſſo, Salzburgi deinceps, quo ad curam deuectus fuerat, occubuit. Melior Aldobrandino ſors cecidit, qui dum indefeſſe, ſtrenueq. pariter hoſtes perſequitur, occiſo equo, pedes inter medios Suecos ſolus remanſit, atque illis viuum capere nitentibus, quem nobilem eſſe virum cognouerant, ipſoq. eos gladio gnauiter arcente, ac flagitante, vt aliquis accederet ex ſuperioribus, cui ſe dederet. Petrus Magalottus Hieroſolymitanus eques ipſius cõmilito, ac ſpectatæ virtutis adoleſcens, cum aliquot equitibus viua vi irruens, e medijs hoſtibus illum ſtrenue ſuſtulit, datoque ſuo equo liberum impoſuit, quamuis cæſim ictu haſtatæ ſpathæ, eius generis, quam partheſanam vocant, capite ſaucio. Sed cecidere in hoc quaſi iuſto generalique prælio multi egregij milites, virique, & paſſim adhuc cadebant, cum Rex reductis prius intra caſtra tormentis, re-

ceptui

ceptui cecinit, & prope Norimbergam exercitum in caſtra reuocauit; neque noſtri vltra nemus illum ſunt ſequuti, reprimente militum ardorem Volleſtaino, qui defeſſos iam prӕliando milites, nouo labori, diſcriminiq. exponere noluit, inſidias quoque fortaſſe metuens, ſi propius Norimbergam acceſſiſſet; atque adeo collectis hoſtium ſpolijs, in caſtra copias redire iuſſit. Durauit hoc prӕlium vltra quinque horas, & tria Suecorum millia cecidiſſe dicuntur, non ſine noſtrorum ſanguine, quorum ſupra mille deſiderati ſunt; ſplenduitq. Italorum virtus, ex quibus Carraffa, Coloredus, Chieſa prӕcipue contra hoſtes ſtrenue ſe geſſerunt; ac in primis Aldobrandinus gentilem in militia virtutem oſtendit, quem ob egregie hac die nauatam operam Volleſtainus prӕter ſuӕ ſeueritatis morem ſaucium inuiſit. Cӕterum non bene liquet, cur hoſtis prӕlium detrectarit, cuius antea ſe valde cupidum oſtentauerat, ni forſan eſſet veritus, vt diximus, ne territi fuiſſent ſui milites ea clade, quam commilitones aggrediendo Cęſarianorum caſtra acceperant. Sunt qui dicant non totum Regis exercitum cis Pegneſum veniſſe, ideoq. noluiſſe Regem prӕlij aleam minori numero militum ſubire. Verum quomodocumque

cumque hoc fuerit res ita ſe habuit,& ſequentes aliquot dies medēdis vulneribus inſumpti. Goſtauus tandē xiij. Calendas Octobris exercitum caſtris eduxit,& poſtquam vltra Pegneſum aliquot horas inſtructa acie conſtitit, relicto Norimbergæ eodem Slammerdorfio , qui antea eius ciuitatis habuerat curam, Franconiam verſus diſceſſit. Croatæ noſtri,ac Poloni,qui ad ſcrutandos hoſtis motus ierant,leues velitationes habuere ; Cæterum Volleſtainus nihil moueri paſſus eſt,hoc contentus, quod hōſtem loco patientia pepuliſſet,reportaſſetq. quodammodo victoriam. Ac quoniam Goſtauus intacta ſua caſtra reliquerat, ſuſpicatus ne aliquid ille per inſidias moliretur, intra ſua caſtra quattuor ſequētes dies ſe continuit, Norimbergenſes interea tentans, an deditionem facere, & in gratiam Cæſaris vellent redire ; Illi vero præſidio confiſi perfide in fide erga Regem perſtitere. Quamobrem Volleſtainus octauo Calendas Octobris, combuſtis ſuis, Regiſq. caſtris, vaſtatoq. ac incenſo Norimbergenſi tractu, cum Bauaro profectus eſt, haud tentata ciuitatis expugnatione, quam bene munitam eſſe, & præpotenti firmatam præſidio ſciebat; ac ſecundis caſtris in Forchaimi vallem vnde Sueci receſſerāt Norim-

berga

berga viginti millibus paſſuum procul peruenit. Et quoniam milites equiq. extenuati rerum neceſſariarum penuria, ægre itineris laborem tolerabant, exercitum in ea valle diſtribuit, quę neceſſarijs omnibus rebus affatim abundabat; argumentum non exiguum, non laboraſſe Suecos pabuli inopia, dum apud Norimbergam fuere, cum adeo propinquam vallem intactam reliquiſſent, quam alias vel ob hoc ſolum deuaſtaſſent, quod Catholicorum eſſent prædia, ipſiq. ruſtici Catholicam religionem ſequerentur. Hic octo dierum ſpatio refectus exercitus, atque interim miſſus in Sileſiam cum aliquot legionibus Gallaſius, qui Arnemij illã prouinciam deuaſtantis progreſſus ſiſteret. Marchio quoque de Grana cum delectis militibus Volleſtaini iuſſu profectus, Porraite prope Norimbergam ciuitate potitus eſt, retulitq. opulentam prædam. Verum poſtquam Volleſtaino viſum eſt ſatis requiei datũ, quarto nonas Octobris Forchaimo Bambergam deſertam a Suecis diſceſſit, obſeruandis hoſtium conatibus, qui apud Herbipolim poſuiſſe caſtra dicebantur; ſed vbi illos in Virtembergam ſecedere animaduertit, importunum duxit ſequi, atque ita ſuos milites defatigare, nihilque proficere; flexo igitur ad dexte-
ram

ram itinere, Generalem ordinum ductorem Cronemburgium, cum quattuor militum millibus præmiſit, qui Coburgum Franconiæ itidem ciuitatē adoriretur, ipſeq. mox ſequutus, facili negotio ciuitate potitus eſt. Nam quingenti ſclopetarij, qui in ea erant, poſt leuem velitationem in arcem receptum habuerunt. Hic nonnulli dies quieti dati, & arx tentata, ſed cum ſitu, & munitione egregie firmata eſſet, vanus fuit labor. Interim Norimbergenſes ſua vrbe erumpentes poſt Cæſarianorum diſceſſum, Suauochium, vbi ægroti remanſerant, expugnarunt, atque in ſemianimes ſæuientes vlciſci iniurias ab hoſtibus paſſas ſibi ſunt viſi; Rex vero poſtquam apud Herbipolim reſumendis viribus aliquot dies commoratus eſt, in Virtembergenſem Ducatum copias duxit, vt ibi quoque exercitum reſtauraret; atque vt Bauarum a Volleſtaino diuideret, Bannerum cũ valida manu in Bauariam ſubmiſit, qui in regionē excurreret, deuaſtaretq.
21 Quod vbi Bauaro apud Coburgum nũtiatum eſt, habito cum Volleſtaino ſuper rerum ſtatu colloquio, acceptiſq. ab illo aliquot legionibus cum Aldringhero, Aldobrandino, & alijs ad defendendam ſuam ditionem pridie idus Octobris diſceſſit, Volleſtainus quoque

poſtera

poſtera die, cum nihil contra Coburgenſem arcem proficeret, expilata ciuitate, Miſniam verſus cum reliquo exercitu, qui decem militum millia non excedebat, profectus eſt, ductoq. per opulenta loca milite, vt præda ſibi conciliaret, apud Suichauiam Holcam cum ijs militibus, quos in præſidium occupatarum ciuitatum retinuerat (namque Gallaſius in Sileſiam cæteros abduxerat) aſſecutus eſt, inde capto ex itinere Aldemburgo, Lipſiam caſtra mouit, cumque imperatam deditionem facere ciues abnuerent, ſubire mœnia legiones iuſſit, tormentaq. admoueri, ſed ciues ſuæ debilitatis gnari, altera die ciuitatē dedidere, in arcem dilapſis nonnullis Saxonibus, qui vrbi præſidio inerant, & poſtera deinceps die deditionem quoque fecerunt. Acta hæc ſunt circa Nouembris Calendas, cum iam rigeſcente cœlo miles in aperto ægre commorari valeret, quare Volleſtainus, qui hyemem in expeditione traducere non conſultum ducebat, hyberna prouidere conſtituit. Videbatur Miſnia aptiſſima regio, ſi ita muniri poſſet, vt hoſtis improuiſo inuadere nequiret; quod ſecuturum videbatur, ſi Torgauium expugnaretur, atque adeo ad illud expugnandum Holcam cum maiori exercitus parte ire iuſſit, dum

ipſe podagræ valetudine, Burſili apud Lipſiam detineretur. Eſt Torgauiũ Miſniæ munita ſatis ciuitas trans Albim ſita, ad quam ſuper Albim pons conſtructus eſt. Diſtat Lipſia viginti paſſuum millia, retuleratq. Coloredus, qui cum Croatis ad illam ſcrutandam perrexerat, haud præpotenti præſidio firmatam eſſe; quare Holca pridie nonas Nouembris, deducto ex ſtatiuis quæ prope Lipſiam erant exercitu, ad eã iter direxit, occupato in itinere Ailemburgo, ſed vbi ad milliare prope Albim ventum eſt, egreſſus cum valida equitum, peditumque manu hoſtis, Cæſareos quibus præcurrere obuenerat aggreſſus fudit; atque cum in ciuitatis conſpectũ venimus, munita vrbs, extructis extra mœnia munimentis, atque ante pontem opus cornutum firmo præſidio cuſtoditum apparuit. Holca itaque dum hoſtem velitãdo detinet, ad Volleſtainum citato curſu nuncium mittit de ciuitatis ſtatu, interrogatq; an eſſet expugnatio ſibi tentanda, ſed antequam nuncius hic ad Volleſtainum perueniſſet, ab eodem miſſus alius Holcam Lipſiam verſus reuocauit, namque volebat Volleſtainus ſuis copijs Popennaimi exercitum addere, quem iam prope eſſe reſciuerat, vt cum Rege manus poſſet conſerere, qui ex Virtemberga

berga magnis itineribus in Miſniam tendere
22 dicebatur. Saxo enim vt primum Cæſareum exercitum Miſniam ingredi ſenſit, veritus ne tranſmiſſo Albi in Saxoniam Volleſtainus duceret, & ſe tota ditione ſpoliaret, Regem de ſuo ſtatū admonuit, atque enixe poſtulauit, vt coacto quamprimum exercitu in ſubſidium properaret: accitis interim tumultuarie militibus ex Saxoniæ delectibus Torgauium ſex mille militum præſidio firmauit, reuocauitq. ex Sileſia Arnemium, vt pluribus ex partibus ſibi conſuleret. Rex vero ſimulac Saxonis periculum audiuit, collectis copijs ex Virtemberga diſceſſit, iuſſitq. ex Bauaria Bannerum quoque ſequi, atque facto per Franconiam, ac Turingiam magna cum celeritate itinere, in Miſniam Erfordiam vſque progreſſus eſt. Serius Arnemius relictis in Sileſia præſidijs, Torgauium in Saxonis ſubſidium venit. At Popennaimus ex Belgio redux, poſtquam cum Hiſpanis ſubſidium ferre obſeſſo ad Moſam Traiecto fruſtra tentauerat, relicta in inferiori Saxonia ſuorum militū parte, Miſniam verſus iter intendit, ac poſtridie nonas Nouembris cū Volleſtaino apud Merſpurgum ſe coniunxit. Conſtabant Popennaimi copiæ duodecim veteranorum militum millibus; atque

adeo cum ijs,quos Holca habuerat, Cæſareus exercitus omnino ad viginti quinque millia aſcendebat: quibus viribus confiſus Volleſtainus, contra Regem tendere decreuit, & certaminis fortunam experiri, cum ille ſupra viginti millia militum non habere diceretur. Collectis itaque vaſis quarto idus Nouembris Lutzen vſque progreſſus eſt,ciuitatem decem Lipſia paſſuum millibus procul; poſtera die Vaiſſenfeldam,ad fluuium Salam poſitam, totidem a Lutzen milliaribus,venit; atque inde Comitem de Suiſse cum ſua peditum legione, & cũ ſua equitum Tribunum Bredauium miſit, ad occupandum Namburgum ciuitatem ad eundẽ trans Salam valde opportunam; ſed iam Suecorum prima agmina, trucidatis aliquot Cæſareis, qui in ea erant, illam occupauerant; quod conſpicati Bredauius, & de Suiſse, Vaiſſenfeldam ad Volleſtainum pe-
23 dem retulere. Porro Rex Namburgi opportunitatem cognoſcens, cum ad ſe venire Volleſtainum intellexit, illo potiri voluit, ne Cæſarei Salam tranſirent, atque eo cum toto ſuo exercitu proceſſit, miſſiſque in noſtrum conſpectum quattuor equitum millibus, ipſe a nobis quattuor milliaribus diſtans in acie cõſtitit. Quod vbi Volleſtaino nuntiatum eſt,

ante

ante Vaiſſenfeldam & ipſe ſuam aciem inſtruxit, opinatus non refuturum Goſtauum pugnam, miſſiſq. equitum aliquot legionibus, quæ hoſtem diſtinerent, prælij ſignum dedit; ſed Rex, qui operæprecium non ducebat, iniquis viribus, & ex hoſtis optione confligere, poſt leues velitationes nonnullas, ſuos equites reuocauit, & circa Namburgum ſtatiua diſpoſuit, ac vallum excitare incepit; & Volleſtainus hoc intellecto ſuum quoque exercitum circa Vaiſſenfeldam diſtribuit, obſeruaturus quid Rex moliretur; ſed cum ille ſuis munitionibus contineretur, neque ſui copiam faceret, bellicum concilium cogi iuſſit, conſuliq. an ad Regem aggrediendum ire præſtaret, quidue faciendum eſſet omnino. Retulerat caſtrametationis præfectus Deodatus, qui cum Croatis ad ſcrutandas Namburgum vias miſſus fuerat, eſſe collibus præpeditum iter Regemq. præter ſitus munitionem, arte quoque ſe muniuiſſe: Quapropter Popennaimo, & reliquis, quos Volleſtainus conſuluerat, viſum eſt haud vtile hoſtem adeo iniqua ſitus poſitione aggredi, ſed præſtare opperiri, donec locum illum deſereret, & in apertiora prodiret. Sic duos dies circa eandem ciuitatem Vaiſſenfeldam commoratum, cumque

itidem

itidem Rex ſuis munitionibus non exiret, ſæuiretq. iam hyems, & vix militaria munia præ frigore obiri poſſent, allatumq. eſſet Coloniam Agrippinā ab Henrico Berghenſi Comite obſideri, decreuit Volleſtainus ſuos in hybernā milites reducere, mittereq. Popennaimum, qui obſeſſæ vrbi opem ferret, ne Catholicis opportuniſſima, & maximi mōmenti in Germania ciuitas, amitteretur. Datis itaque duabus Croatarum legionibus illum ad ſuas reliquas copias, quas prope Viſurgim ſub ductu Cronsfeldenſis Comitis reliquerat, ire, & obſeſſæ vrbi ſuppetias ferre mandauit, colligereq. ſi opus eſſet nouos in Veſtphalia milites; tradidit inſuper ſex peditum, & quattuor equitum legiones, quas occupata in itinere Halenſi arce, quam ducenti Suecci milites tenebant, in ea ciuitate, & circuitu in ſtatiua diſtribueret, pergeretq. inde ad deſtinatam expeditionem. Scilicet ideo occupare Halam Volleſtainus elegerat, militeſque imponere, quia toti exercitui ita in Miſnia ſtatiua diſtribuere decreuerat, vt ſi aliqua pars a Rege tentaretur, obſtare Cæſarei poſſent, donec a vicinis ſtatiuis ſubſidium haberent, qua de cauſa & multos ſimul milites collocare oportebat, & deſignare ad inuicem propinqua ſtatiua,

eratq.

eratq. Hala deſignatis alijs admodum proxima: His ita diſpoſitis Popennaimus cum ſuo milite Vaiſſenfelda Halam verſus profectus eſt: qua die & Volleſtainus Lipſiam verſus mouit; & quoniam interruptæ viæ impedimenta detinebant, non vltra Lutzen progreſſum, vbi etiam ſequenti die ob hæc eadem impedimenta commoratum eſt; Hinc Volleſtainus Comitem de Suiſſe, & Tribunum Crontreram cum ſuis legionibus Suichauiam, & Aldemburgum miſit, qui illa loca ad omnem euentum pręſidio tenerent, ne ab ea parte hoſtis ſibi regreſſum in Boëmiam præcluderet; Goſtauus vero vbi diſceſſiſſe Popennaimum a Volleſtaino cognouit, relictis Namburgi impedimentis, poſt Volleſtainum mouit, vt inferiorem militum numero opprimeret, atque xvij. Calendas Decembris Vaiſſenfeldam vſque proceſſit. Reliquerat Vaiſſenfeldæ Volleſtainus cum centũ militibus Centurionẽ ad vltimi agminis cautionem, quem vt reciperet Generalis ordinum ductor Coloredus maior, cum Croatis Vaiſſenfeldam vſque perrexerat: Hic recepto cum militibus Centurione aduenientes Suecorum manipulos vidit, qui ad occupandam Vaiſſenfeldam properabant; quo viſo Coloredus Croatas aliquot

quot ſcrutatum miſit, qui totum aduentare Regis exercitum nuntiarunt. Tunc ſuis Croatis in acie diſpoſitis ad Volleſtainum cũ nuntio de Regis aduentu Coloredus reuerſus eſt, inſequente hoſte, qui vnam Croatarum turmam capto vexillo deleuit; Vergebat ad veſperam dies, cum Volleſtainus venire Regem a Coloredo accepit; non excedebat duodecim millium numerum Cæſareus exercitus, ideoque haud conſultum quibuſdam videbatur, expectare Regem, quem maiores habere copias certum erat; ſed ſperabat Volleſtainus fore, vt Popennaimus, qui viginti tantum milliaribus diſtabat, ante Regem adeſſet, atque ita æquis viribus confligeretur; miſſo itaque Halam ad illum nuntio, hoſtem opperiri conſtituit, ac dato prælij ſigno, legiones Lutzen, vbi principale erant diuerſorium, conuocauit, eodemq. veſpere ſub dio aciem diſpoſuit. Ipſe mira diligentia cuncta percurrens, luſtranſque, eam noctem inſomnem tranſegit. Interim Popennaimus poſtquam Vaiſſenfelda diſceſſerat, Halam progreſſus, eam ciuitatem expugnauerat, ſubibatq. arcem, cum nuncium a Volleſtaino accepit, oportere ſe Lutzen ſuas copias ducere, & periclitantibus ſubſidium ferre. Tum per tympaniſtas ad ſi-

gna

gna milites acciri iubet; ſed illi in ciuitate diſperſi, prædæq. intenti tarde nimis coibant, quamobrem Popennaimus iuſſo reliquo exercitu confeſtim ſequi, cum tribus equitum, & vna Draconum legionibus, in viam ſe dedit, impatiens moræ, metuenſq. ne ſero nimis ad
24 pugnam accederet. At Rex xvj. Calendas Decembris vltima vigilia acie inſtructa Lutzen verſus ad aggrediendũ Volleſtainum mouit: eſt Lutzen ignobilis ciuitas, decem paſſuum millibus Lipſia procul, diſtanſq. ab eo agro, vbi ſuperiori anno Tyllius fuſus fuerat non ſupra quinque milliaria; patet lata circumquaque planities, & qua ad Eurũ ſpectat procul Lutzen mille fere paſſibus pagus iacet, a quo nemus obiecto ciuitati latere Corum verſus extenditur; ad meridiem Vaiſſenfelda ſita eſt. Inter nemus & Lutzen, prope viam, quæ Lipſiam ducit & ab ea ciuitatis parte, quæ eodem ſpectat, ne ab hoſte ordinum diſpoſitio obſeruaretur, Volleſtainus ſuam aciem verſa ad Eurum facie diſpoſuerat, in varios pro more militiæ diſtinctam manipulos; & quoniam militum anguſtus erat numerus, in ſiniſtro latere, quod ad nemus ſpectabat, proſpectuiq. hoſtis obijciebatur, impedimenta, & circa ipſa calones equis inſidentes collocauerat, vt

hoſti appareret copioſior exercitus; videbaturq. a longe cernentibus equitum magna acies, quæ terga firmaret; namque in vltima parte poſuerat, cum ne ab hoſte dignoſcerentur, tum ne in fugam verſi calones reliquos ordines turbarent; diſtabat ſiniſtrum hoc latus a nemore ad machinæ ictum, dextrum pneumaticis molis, quę apud ciuitatem erant, hærebat, iacebatq. Lutzen ad Africum, atque omnino noſtra acies poſito ad Africum dextro latere, ad Aquilonem ſiniſtro, ad Eurum, vt diximus, ſpectabat. Porro ante peditum aciem foſſa ad alia opera a ruſticis ducta obuenerat, quam Volleſtajnus ſclopetarijs impleuit; Cæterum vniuerſus ſitus paulo adiacentibus depreſſior, totum tegebat exercitũ, vt nemo accedere poſſet, quin deſtinatis ictibus obijceretur; atque erat omnino talis, qualem Ducis prudentia eligere potuiſſet: nam quamuis aliquibus ſatius videbatur occupare nemus, ac ad ipſius initium poſitum pagum, & ciuitatemq. Lutzen firmo ſclopetariorũ præſidio munire, inde aciem propius hoſtẽ conſtituere, non aderant tamen tot milites, quot ad id exequendum requirebantur. Accedebat, differri certamen, ſi eo in ſitu moraretur acies, vbi fuerat diſpoſita, cum longius ab hoſte di-

ſte diſtaret, atque ita tempus dari Popennaimo, quo cũ ſuo exercitu adeſſet; Itaque Volleſtainus inſtructa vt diximus acie, collocatiſq. opportune tormentis, hoſtem præſtolabatur; interim ordines, manipuloſque circiumequitans, quamuis haud interrupta ſilentij ſeueritate, ſola tamen præſentia, aſpectuq. ac blãda maieſtate beneuolos milites ad ſtrenue rem gerendam accendebat; qui læto fremitu victoriam augurãtes, circumeuntem excipiebant Ducem, quem ſtrenuos, ac ignauos pariter debitis nõ defraudare præmijs, aut pœnis ſciebant. Atqui Rex vbi in noſtræ aciei conſpectum venit, cognouitq. æquiorem pro nobis ſitum, veritus, ne ſi inter nemus, & Lutzen ad nos accederet, infeſtis vtrinque ſclopororum ictibus infeſtaretur, miſſis militibus, pagum, qui ad principium nemoris iacet, ſcrutatur, equitatuſq. partem ad tentandum Lutzen pergere iubet: cumque indefenſum, qui ad nemoris principium eſt, pagum nanciſceretur, illum occupat, ac mox ſoluta acie in nemore iter carpit. Hoc Volleſtainum in eam opinionem adduxit, vt crederet, nihil moliturum Regem, velleq. illum Torgauium tendere, vt Arnemio, qui eo cum ſuo exercitu ex Sileſia venerat, ſe iungeret. Inter hæc excur-

rentes Sueci equites Lutzen tentarunt, & Cæſarei incenſis ſuburbijs, cum illud tenere non curarent, ad ſuos in aciem iuere: Popennaimus quoque cum ijs, quos diximus, equitibus, & Draconibus aduenit, cui recedēte calonum turba, cum impedimentis, quæ Volleſtainus, Lipſiam verſus tendere iuſſit, vt Popennaimo locum darent, in ſiniſtro latere locus aſſignatus eſt, in ea parte, in quam veriſimile erat hoſtem impetum non facturū, vt feſſi ex itinere milites, equique vires reſumerent. Goſtauus vero, vbi dimidiæ horæ ſuis requiem dedit, reſtauratis ordinibus, inſtructaq. iterum acie, milites ita affatus eſſe dicitur. En ſuperioris anni eundem locum milites, atque Tyllium alium, qui non ſecus ac ille in noſtras manus incidit incaute. Et quamuis iniquo paululum loco pugnaturi ſimus, de victoria tamen non dubito, quam mihi veſtra virtus, & numerus, quibus hoſtes præſtatis, certo promittunt. Nobis audacia ſolum, factoque opus eſt milites, nihil aliud ad victoriam conſequendam requiritur: Nam quamuis æquiori pro ſe ſitu diſpoſitis ordinibus nos hoſtis opperiatur, Popennaimus tamen abeſt, cum maiori, meliorique exercitus parte; ibi calones, lixæque ac ægroti, vix ſuſtinentes arma, & mox auolatu-

ram

ram animam, in acie conſiſtunt. Aggrediemur nos illos, fugient primum aggredientium impetum ſcio, & vos ijs fuſis ea præda potiemini, quam ex Franconia Miſniaque, ex ſuis pariter ac noſtris amicis prædatores iſti, nemini parcentes retulerunt: ſepeliemuſq. illos in propinquo cum ijs tumulo, quos ſuperiori anno in hoc eodem tractu trucidauimus. Hæc fatus bipartito irrumpere milites iubet; pedites quidē, ac ſiniſtrum equitum agmen frontem noſtræ aciei adoriri, dextrum vero equitum cornu in noſtrum ſiniſtrum ex nemore impetum facere. Seſquihora ante meridiem cœpta a machinis pugna, quibus accedens hoſtis, haud ſegnius ſuis vtens, exceptus, cadebantq. plurimi hinc inde, ac Cæſareus miles occupato loco inſiſtens, in veſtigio Suecos expectabat, quibus cominus rem agere properantibus, intermedius campus euanuit, deturbatiſq. ijs ſclopetarijs, qui in fouea ante aciem poſiti fuerant, Sueci noſtræ aciei frontem aggreſſi, facto vehementi impetu ſex machinis ſunt potiti, quibus in noſtros verſis damnum non ſpernendum attulere; inclinabatq. iam acies, ni ſubſidio accurrens cum valida manu Volleſtainus, hoſtem repuliſſet, qui cum occupatas machinas defendere non

vale-

valeret, aſportatis duabus, reliquas immiſſis in alterum foramen clauis inutiles reddidit, & noſtri vrgētes trans foſſam iterum Suecos pepulerunt. Sic in hac parte præliabatur, cum dextrum Suecorum equitum agmen, Croatas, Polonoſque, qui ante ſiniſtrum noſtrum cornu ſtabāt, inuadens, nequeuntes ob equorum humilitatem impetum ſuſtinere, in fugam vertit; atque hi in cæteros incidentes, ruptis ordinibus totum ſiniſtrum agmen in fugam ſecum abſtraxere; quod conſpicatus Goſtauus, qui hactenus in hac moratus fuerat parte, iuſſo Hornio hoſtem perſequi, ad frontem noſtræ aciei ſe tranſtulit, vnde Suecos fuiſſe repulſos intellexerat, ſcrutaturus debiliorē partem, atque in eam impetum facturus, ſed cum obſeruandi gratia propius noſtros acceſſiſſet, grauioris ſclopi glande ſiniſtro brachio comminuto delapſus in deliquium, ab aulicis flexo ad ſuorum dextrum latus itinere, ne per manipulos tranſiens milites terreret, ad curandum deducebatur, cum in quandam noſtrorum equitum legionem, redeuntem ad prælium, incidens, dilapſis aulicis, trucidatus ab ignaris, quem occiderent, militibus, atque ſpoliatus eſt. Ferunt cum imminens vidiſſet periculum, neque ſalutis ſpem eſſe, oraſſe

Franci-

Franciſcum Albertum Lauuemburgicũ, e Saxoniæ Ducum familia, qui ſolus ſuſtinendo Regi remanſerat, vt poſtquam perierat, ipſe ſibi conſuleret; vulgataque ſunt ipſius ad Lauuemburgicum verba Gallico idiomate prolata, quæ latine ſonant; perij, tibi conſulas frater; noluiſſe tamen illum deferere Regem, atque aciem ſuam verſus aſportare niſum; donec ab aſſultantibus quattuor Cæſareis, qui ante legionem ad ſe cucurrerant, interceptus, dum breuioris ſclopi ictum vitat, Regem, quem amplexu ſuſtentabat, dimittit, atque ambuſta ſulphureo puluere facie, elabitur. Sic perijt Goſtauus derelictus ab omnibus, qui iuuare alios profitebatur. Interim Popennaimus noſtrorum ſiniſtri agminis fuga principio a prælio quoque auulſus eſt; ſed reſtauratis mox cum Holca ordinibus, inter primos dimicans inſequentem Hornium ſtitit, repulitque, & prælium iam in priorem locum ſua virtute reſtituerat, cum ſelibrali tormenti pila renibus traiectus, ad ſuos commilitones verſus interrogauit, an vera Regis mors eſſet, quã fama iam per noſtrum exercitum vulgauerat, cumque ita eſſe reſciuiſſet; Ite, inquit, nunciate Megapolitano Duci me ita fauciuni eſſe, vt viuendi ſpem amiſerim, læto animo tamen

mori,

mori, cum implacabilem illum Catholicæ religionis hoſtem ante me diem obijſſe ſciam, inde dum ab aſſeclis Lipſiam verſus rheda deueheretur, poſt dimidiam ab accepto vulnere horam, ſancto pœnitentiæ ſacramento refectus, vir eximius moriens immortale ſui deſiderium reliquit. Amiſſo Popennaimo noſter ab ea parte equitatus manifeſte in turpem fugã ſe vertere; neque ſecius qui ad dexteram poſitus fuerat fecit, exceptis comite Terzca, Ghettio, nonnulliſque alijs tribunis, qui cum ſuis legionibus diutius reſtitere, ſed cum hoſtilem impetum tolerare non poſſent, ipſi quoque Lipſiam verſus ſe recepere. Solus Octauius Piccolomineus cum ſua legione inter medios hoſtes intrepide vſque ad prælij finem ſtetit; factaq. ſepties irruptione, ac edita late ſtrage; amiſſis quinque equis, qui ſub ſe fuerant confoſſi, & ſupra ducentis militibus, ipſe ſex ſclopi ictibus ſaucius adhuc pugnans, optimi fortiſſimique militis, ac Ducis nomen promeruit. Cæterum ea fuit noſtri equitatus fuga, vt demiſſis, prouolutiſq. in cœno ſignis, citatiſſimo curſu aliquæ turmæ Lipſiam vſque perfugerint, cum inſequentem neminem poſt terga haberent; admiſſoq. nouo flagitio, maiorem effecerunt culpam, namque Lipſiam pro-

pe, cum in noſtra impedimenta, quæ eo deducebantur, incidiſſent, maiorem eorum partem expilarunt; ſtrenui quidem milites, qui ſine præda omnino a certamine diſcedere noluerunt. Dilapſis noſtris equitibus totus hoſtium impetus in pedites incubuit;iamque medios intercludere Sueci proceres, diſſimulata Regis morte, parabant, cum temporis momẽto circumfuſa caligo lucidiſſimi antea ſolis radios obtenebrauit, ac vtrumque exercitum texit; Eapropter Sueci ſuſpicione detenti, opportunitate oblata minime vti potuerunt,ſed continuato prælio ad noſtræ aciei frontem,fundere reſiſtentes pedites conabantur. Hic vſque ad primam noctis horam ſine intermiſſione pugnatum eſt acriter, tutantibus locum ſtrenue Cæſareis, vehementiq. niſu inſiſtentibus Suecis; & Volleſtainus, qui quamuis haud firmus valetudine, ac breuioris ſclopi glande læſus in femore eo ſemper accurrens, vbi maximum erat diſcrimen, nihil ea die omiſit,quod aut ad militem,aut ad Ducem ſpectet, potuit hoſtem ſuſtinere, & ſuos continere in acie, donec dirempti noctis tenebris milites, dirigere amplius vulnera nequirent: tunc vterque exercitus receptui cecinit, & Volleſtainus quamuis Hala reliquæ

Popennaimi copiæ aduenissent, inconſultum tamen duxit iterum ſequenti die feſſos, atque impaſtos milites, nouo labori diſcriminique obijcere: relictis itaque accenſis ignibus, & viginti duabus machinis, altera poſt ſolis occaſum hora, ſilentibus tympanis Lipſiam verſus ſe recepit; quod Sueci conſpicati, vſque ad pneumaticas molas cum toto exercitu acie inſtructa proceſſere, ibiq. traduxere noctem, haud Volleſtainum inſecuti, quod inter noctis tenebras inſidias vererentur. Durauit ſex horas hoc prælium, adeo perfracte pugnantibus militibus, vt maiori cum pertinacia nuſquam pugnatum ſit, fuerintq. milites, qui proiectis armis mordicus hoſtem aggrederentur, eatenus rabies excanduerat. Et talis quidem fuit Lutzenſis pugna Lipſenſi non inferior, quarum vtraque iniqua Cæſareis fuit, ob equitatus ignauiam, qui ſuas partes non egit, innotuitque poſteris, quanti equitatus in campeſtribus prælijs ſit momenti, ac ſatius eſſe, vt dimidia pars ſit peditum, & equitatus ſuperet, quam æquis conditionibus cum hoſte decertare: Et tametſi, reſpecto militum numero hæc Lipſenſi fuerit minor, illam tamen præliandi atrocitate, & illuſtrium virorum ſtrage ſuperauit. Namque ex parte Cæſarea præter acer-

acerrimum Catholicę religionis propugnatorem Gotofredum Popennaimum, Ducem lõgiori vita, atque æterna memoria dignum, qui ſupra centum cicatrices acceptorum in pręlijs vulnerum in ſuo corpore numerabat, Fuldenſis Abbas Benedictinus monachus, ac Princeps imperij, dum pie Crucem præ manibus geſtans manipulos ad ſtrenue pro fide Catholica pugnandum hortatur, miſere ab hoſte dilaniatus mortem oppetijt; & Bertholdus Volleſtainus Ducis generalis cognatus, ſuæ legioni aſſiſtens ita vulneratus eſt, vt poſt nonnullos dies deinceps Pragæ occubuerit; quod idem & Prainero Generali tormentorum pręfecto accidit. Multi præterea nobiles alij viri, Tribunique deſiderati ſunt; ac ex Suecorum parte præter Goſtauũ haud pauci egregij milites cecidere; atque omnino ex vtroque exercitu ſeptem militum millia periſſe credũtur, maiori Suecorum clade, qui iniquo ſitu expectantes Cęſareos adoriebantur; Vulneratorum idem fere fuit numerus, qui militum, ac ex officialibus præſertim, & proceribus vix vnus ex hoc conflictu ſine vulnere exiuit, neque immunis ipſe Volleſtainus fuit, qui, vt diximus, in femore percuſſus fuerat: Superſtites vero ſine vulnere haud omnino calamitate carue-

re,nāque aliqui amiſſam ſupellectilem,equoſ-ue,aut amicos doluere, multi pericula ſubiere haud exigua,atque inter alios Franciſcus Medicæus minor ex duobus Magni Hetruriȩ Ducis fratribus,qui in Germania militant,quique huic prælio interfuere, diſcerpto equo bombardæ ictu, ex magno diſcrimine mire ſeruatus eſt. Amiſſa ſunt viginti duo tormenta, & impedimentorum pars,quæ equorum defectu aſportari nequiuerunt; ac nonnulla vexilla, quamuis ex his plura noſtri lucrati ſint, cum hoſtem iterum trans foſſam repulerũt, & Piccolomineus multa acquiſierit; multi quoque ex noſtris in captiuitatẽ a Suecis abducti ſunt; Cæterum occiſi Regis gloria ad quem ſpectet incompertum eſt: hoſtes quidem Holcæ, aut Ghettij legionibus tribuunt,& Holcȩ tubicen eius calcar oſtendit;At Piccolomineus thoracem habet ex Alcis corio, qui is eſſe fertur, quem Rex ea die geſtauerat, & Piccolominei commilito Buccella dum campum excurreret occiſum Regem cognouiſſe dicitur, cuius alias fuerat captiuus, ac Piccolomineo oſtendiſſe, qui fidem aſſerenti non adhibuit; neque de Regis veſtibus aliud extat, & Cyanos, quã aurea catenula appenſam collo geſtabat, ſingularis magnitudinis gemma, atque anti-

quum

quum Suecię Regum munus, nuſquam inuenta eſt, quamuis Rex omnino ſpoliatus in cam-
25 po deinceps repertus ſit. Atqui Volleſtainus Lipſiæ, quo ſe receperat, non ſupra tres horas quieuit, ſed relicto in arce præſidio, Boëmiam verſus caſtra mouit; habuitque apud Fraibergam cum ſuis copijs obuium Gallaſium, quo in Sileſiam iterum dimiſſo, ac munitis Chemnitio, Fraiberga, Frauuenſtaino, Suichauia, & Aldemburgo, reliquos milites in Boëmiam, ac propinquas regiones in hyberna diſtribuit, nouum præparaturus exercitum ad ſequentis anni expeditionem. Sueci vero colligendis funebris victoriæ ſpolijs vſque ad alteram poſt ſolis ortum horam ſequentis diei in campo conſtitere, ac poſtmodum aſportatis noſtris tormētis, cum Regis cadauere Vaiſſenfeldam retroceſſere. Hic lugubri iuſtitio aliquot dies dati, & militaria munia intermiſſa; ac Goſtauus aromatibus conditus in plumbeam capſam demiſſus eſt, deportandus in illud Regnū exanimis, quod viuens alieni ambitione deſeruerat. Sic æterna prouidentia (namque humanæ induſtriæ Regis mors minime poteſt adſcribi) vt a principio noſtræ huius narrationis diximus, poſtquam ſibi viſum eſt ſatis in peccantes Catholicos animaduerſum, libidi-

ni huius hominis occurrit,cui totius orbis dominium exiguum videbatur. Erat Goſtauus grandiori corporis ſtatura, quam vulgo ſint homines, ac proportionata membrorũ compagine, robuſtiſſimo corpore; candidaq. facie, cum grandi naſo, ac ſubrufa cæſarie, & barba, vt in ijs regionibus vt plurimum naſci homines ſolent, ſolumq. in oculis inerat vitium, quorum obtuſam aciem dicitur habuiſſe. Laudabiliores erant animi dotes, quippe magnanimus, liberalis, affabilis, miſericors fuit; pius quoque ac iuſtus, ſi hæreſim, & alieni Regni vſurpationem dempſeris, regnandiq. libidinem condonaueris: Præterea linguarum ſtudium coluit, libereq. Latine, Italice, Gallice, ac Germanice loquebatur, callebatq. militarem Architectonicen, & Mathematices non omnino erat ignarus; in militari quoque diſciplina quam excelluerit, quantaq. cum ſeueritate, & cautela in expeditionibus ſe gereret, partim narrauimus, ac ipſius alia geſta teſtantur; perueneratque permittente Deo, ad eum ſtatum, vt ſi huic prælio ſuperuixiſſet, parem in terrarum orbe fortaſſe non habuiſſet; ſed vt vanum, & ridiculum eſt ob ſecundas res,atque ex animi ſententia egregie geſtas, aliquam in proſperitate ſpem ſitam habere,

bere, cum voti ſui culmen attigiſſet fere, confeciſſetq. bellũ, flexo, placatoq. pij Cęſaris orationibus Deo, vix trigeſimum octauum natus annum, immanem trucemq. mortem, quippe ſeptem vulneribus confoſſus, ſubiuit, qui ſi in regno, quo iam pacifice fruebatur, vixiſſet quiete, ad ſenectam fortaſſe perueniſſet. Atque eodem menſe duos implacabiles Cęſaris, & Catholicæ religionis hoſtes Deus abſtulit; ſcilicet & Fridericus Comes quondam Palatinus Rheni hoc eodẽ menſe Nouembri Moguntiæ febre correptus interijt. Verum enimuero ob Lutzenſem pugnam ab vtraque parte Deo gratiæ actæ; namque Cæſar indictis ſupplicationibus pro morte tãti hoſtis feſtos dies celebrauit; & Proteſtantes ob partam victoriam in lætitiam effuſi minus Regis mortem ſenſere, quem etiam iam fere erant exoſi, dolebantq. ſibi ea non ſeruari, quæ ille promiſerat; milites vero Sueci, finito iuſtitio, iuncti cum Arnemij copijs, non prius in hyberna deducti ſunt, quã ſub ductu Bernardi Vaimarienſis ducis, Lipſiam, Chemnitium, Fraibergam, aliaq. Miſniæ loca, in quibus Volleſtainus præſidium reliquerat, recuperauerint; expulerintq. ex tota Saxonis ditione Cæſareos.

FINIS.

Typographus Lectori S.

NOn me latet inter imprimendum haud paucos errores irrepſiſſe, vt pag. 9. adhærentias *pro* adhærentes. *pag.* 51. molibus *pro* frumentarijs molibus. *pag.* 129. dedere *pro* dedidere. *pag.* 131. edoci *pro* edoceri: *& alia eiuſmodi, quæ humaniter ipſe corrigas oro, cum temporis breuitas quominus id faciam impediat, ac ſperem hos commentarios aliquando emendatiores me editurum, interim his fruere, & vale.*

1016366